

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI

3

2-qism

*Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
3-sinfi uchun darslik*

*O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi
nashrga tavsiya etgan*

Yangi nashr

Toshkent – 2022

UO'K 811.512.133(075.3)
KBK 81.2(O'zb)ya72
M 13

Tuzuvchilar:

Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa'dullo Quronov,
Shokir Tursun, Manzura Karimova

Xalqaro ekspert:

Lannuzzi Susan

Taqrizchilar:

- B. Mengliyev** – filologiya fanlari doktori, professor.
M. Shodiyeva – Qashqadaryo viloyati XTXQTMOHM maktabgacha,
boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasini mudiri.
S. Abdurahmonova – Nukus shahridagi 38-maktabning boshlang'ich
sinf o'qituvchisi.
K. Egamqulova – Namangan viloyati Mingbuloq tumanidagi
15-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi.
N. Paxritdinova – Toshkent shahri Yashnobod tumanidagi
67-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

SHARTLI BELGILAR:

– o'qing

– qoida bilan tanishing

– savollarga javob bering

– qiziqarli mashg'ulot

– o'quvchi daftariga yozing

– partadoshingiz bilan bajaring

– audiomatni tinglang

– rasmga qarang

– topshiriqni bajaring

– quvnoq musobaqa

– dars tugadi

Ona tili va o'qish savodxonligi. 2-qism [Matn]: darslik 3-sinf uchun /
K. Mavlonova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 144 b.

*UNICEFning O'zbekistondagi vakolatxonasi
bilan hamkorlikda tayyorlandi.*

*Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari
hisobidan chop etildi.*

*Original maket va dizayn konsepsiyasi
Respublika ta'lim markazi tomonidan ishlandi.*

ISBN 978-9943-8065-4-2

© Respublika ta'lim markazi, 2022

M U N D A R I J A

Zamonaviy texnologiyalar

5

Teleskop – osmonga
qo‘yilgan narvon

12

Mikroskop – zarrabin

21

Aqlli yordamchi

30

So‘zdan so‘zning farqi bor

36

Ism qanday qo‘yiladi?

45

Nutqimiz bezagi

56

San‘at va madaniyat

66

Sayyohlari ko'p diyor 72

80 Kulolchilik

Kitobdan yaxshisi yo'q 88

96 Ertaklar yaxshilikka yetaklar

O'zim xarid qilaman 105

116 Birovning mulki

O'quv yili oxirida takrorlash 126

138 Matnlarda qo'llangan so'zlar lug'ati

ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR

Rasmdagi texnologiyalar haqida suhbat quring. Ularning nomini yozing. Sizningcha, bulardan nima maqsadda foydalanish mumkin?

1

2

3

4

5

6

1. Bularning qaysi birini zamonaviy deyish mumkin? Nega?
2. Insonlar nima uchun turli yangi ixtirolarni o'ylab topadilar?
3. Siz yana qanday zamonaviy texnologiyalarni bilasiz? Ularni qayerlarda ishlatish mumkin?

1. Quyidagi so'zlarni to'g'ri yozishni va o'qishni mashq qiling.

texnologiya

virtual

robot

sensor

radio

Xattaxtada bajaring.

1. Uch guruhga bo'ling.
2. Birinchi guruh faqat oddiy avtomobilga tegishli fikrlarni yozadi.
3. Ikkinchi guruh faqat elektromobilga tegishli fikrlarni yozadi.
4. Uchinchi guruh har ikkalasiga ham tegishli fikrlarni yozadi.

5

Oddiy avtomobil	Elektromobil	Umumiylik

yonilg'isini topish oson

havoni zaharli gaz bilan ifloslaydi

havoga zaharli gaz chiqarmaydi

benzinda yuradi

gazda yuradi

O'zbekistonda sotib olish mumkin

O'zbekistonda ishlab
chiqarilmaydi

haydovchisiz yura olmaydi

g'ildiragi bor

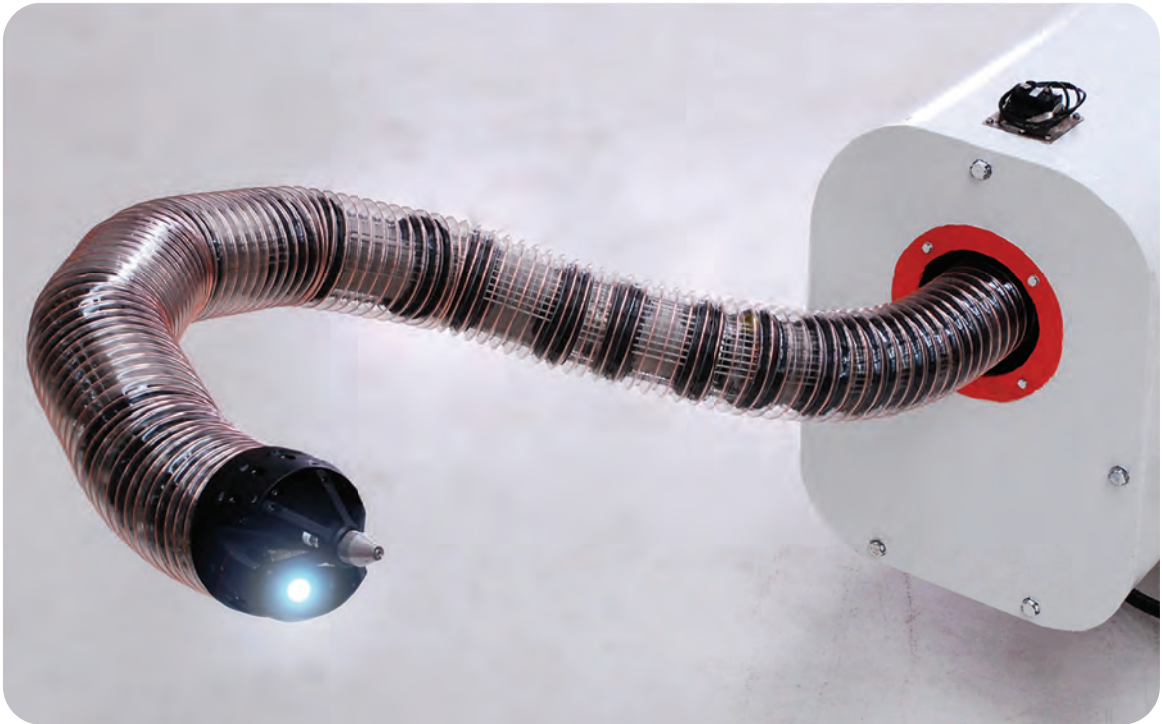
elektr tokida yuradi

1. Robotlar haqida eshitganmisiz? Qayerdan eshitgansiz?
2. Siz bilgan robotlar nimalarga qodir?

Egiluvchan robot haqidagi audiomatni tinglang. Topshiriqlarni bajaring.

1. Qutqaruvchilar odatda qanday muammoga duch keladilar?
2. Itlar qanday qilib qutqaruvchilarga yordam beradi?
3. Nima uchun robot "egiluvchan" deb nom olgan?

4. Egiluvchan robotning qanday xususiyatlari bor?
5. Egiluvchan robot gapira oladimi? Odamlar bilan qanday muloqot qiladi?
6. Egiluvchan robotning juda ham kichigi ishlab chiqarilsa, tibbiyotda qanday qo'llash mumkin deb o'ylaysiz?

Harakatni bildiruvchi so'zlar qimirlash orqali yuzaga keladigan hodisani ifodalaydi. Masalan, **yurmoq** so'zi harakatni bildiradi, chunki yurganda harakat qilinadi. Hayvon yursa ham, odam yursa ham, robot yursa ham, uning tanasi qimirlab harakatga keladi.

Quyidagi so'zlardan qaysilari harakatni ifodalamoqda? So'zlar ma'nosini lug'atdan qarab oling.

portlash

yupqa

egilish

adashish

kovlash

2. Bo'sh o'rinlarga yuqoridagi so'zlardan mosini qo'yib, gaplarni ko'chiring.

Qutqaruvchilar qayerni ... kerakligini itlar yordamida aniqlaydilar. Bu usul har doim ham samara bermaydi. Chunki it ham bino qoldiqlari ustida turib ishlaydi. Egiluvchan robot esa bino qoldiqlari tagiga kirishi mumkin. U istalgancha ... qobiliyatiga ega bo'lgani uchun itdan ko'ra samarali. Egiluvchan robot ishlatilganda qutqaruvchilar bino ostida qolib ketgan odamlarni topishda ...maydi.

1. "Virtual" so'zining ma'nosini bilasizmi?
2. Qaysi multfilm yoki ertaklarda boshqa olamga tushib qoladigan qahramonlar bor?

Matnni o'qing. Savollarga javob bering.

VIRTUAL VOQELIK

Insonning yana bir orzusi amalga oshdi. Endi kompyuter hamda boshga kiyib olinadigan maxsus ko'zoynak yoki qalpoq yordamida istalgan voqeaning ichiga kirib ko'rish mumkin. Hozir juda ham ko'p o'yinlar ana shunday shaklda ishlab chiqilmoqda. O'yinchilar endi telefon ekрани, pult yoki klaviatura orqali o'yinni boshqarmaydilar. O'zlari o'yin ichiga kirib hammasini hayotda qanday qilishsa, shunday bajarishadi. Ya'ni siz oldin ekranga tegib biror nimani surgan bo'lsangiz, endi o'sha narsani qo'lingiz bilan ushlab, kuchingizni ishlatib surishingiz kerak bo'ladi. Hammasi haqiqiydek tuyuladi. Bu o'yinlar shunchalik ishonchli ishlab chiqilganki, miya voqealar haqiqatan sodir bo'lyapti deb qabul qiladi.

Birinchi virtual voqelik ko'zoynaklari haqida bundan 90 yil oldin Stenli Vaynham o'zining "Pigmalion ko'zoynaklari" hikoyasida yozgan.

Virtual muhitga tushganda inson haqiqiy hayotdan uzilib qoladi. Uning jismi umuman boshqa joyda turganini unutadi. Masalan, oddiy stulda o'tirgan payt virtual voqelik ko'zoynagini taqib, o'zingizni katta

tezlikda ketayotgan poyezd ichida yoki uning tomida ko‘rishingiz mumkin. Poyezd burilganda o‘ngga yoki chapga egilganingizni, pastga sho‘ng‘iganda esa baqirib, hayajonga tushganingizni o‘zingiz ham sezmay qolasiz. Axir hammasi o‘ta ishonarli-da.

Olimlar virtual voqelik o‘yinlariga haddan tashqari qiziquvchi insonlarda o‘rganib qolish yuzaga kelishi mumkinligidan xavotir-da. Ular o‘rganib qolgan odamlar haqiqiy hayotdan uzoqlashib, o‘z vaqtlarini xayoliy olamda sarflashi mumkinligidan ogohlantiryapti.

Bu texnologiyadan faqatgina o‘yin uchun foydalanishmaydi. Uni turli sohalarda qo‘llash mumkin. Masalan, uchuvchilar haqiqiy samolyotni boshqarishdan oldin ana shunday virtual samolyotlarda uchishni o‘rganishadi. Bu esa haqiqiy samolyotdagi mashqlar oson kechishini ta‘minlaydi.

“Bolalar ensiklopediyasi”dan

1. Hali paydo bo‘lmagan narsa haqida hikoya yozgan odam kim?
2. Voqeaning ichiga kirib ko‘rish qanday bo‘ladi?
3. Nima uchun virtual voqelikda hammasi haqiqiydek tuyuladi?
4. Olimlarning xavotiriga nima sabab bo‘lmoqda? Ular nimadan ogohlantirishyapti?
5. Agar bu texnologiya uchuvchilar uchun foydali bo‘lsa, kosmonavtlar uchun ham foydali bo‘lishi mumkinmi? Qanday qilib?
6. Virtual voqelikka o‘rganib qolmaslik uchun nima qilish kerak deb o‘ylaysiz?

Quyidagi birikmalar nimani anglatayotganini muhokama qiling.

orzusi amalga oshdi

miya haqiqatan sodir bo‘lyapti deb qabul qiladi

haqiqiy hayotdan uzilib qoladi

pastga sho‘ng‘ish

o‘zingizni poyezd tomida ko‘rishingiz mumkin

Harakatni ifodalovchi soʻzlar haqida oʻrganganlaringizni eslang. “Virtual voqelik” matnida shunday soʻzlar bormi? Ular qaysilar?

3. Quyidagi rasmlarga mos soʻzlarni yozing.

1

2

3

4

5

6

4. Quyidagi soʻzlarni oʻz oʻrniga qoʻyib, gaplarni yozing. Harakatni bildirgan soʻzlar ostiga chizib qoʻying.

voqelik / meʼyordan / oʻynash / yaxshi / Virtual / emas / oʻyinlarini / ortiq.

hikoyasini / Vaynham / yozgan / Stenli / “Pigmalion koʻzoynaklari”.

mumkin / joyga / borish / Virtual / voqelikda / istalgan.

samolyotda / mumkin / texnologiyalari / Virtual / orqali / voqelik / uchish.

Guruh boʻlib bajaring.

BIZ YARATADIGAN TEXNOLOGIYA

Guruh boʻlib zamonaviy texnologiya gʻoyasini ishlab chiqing. Qolgan guruhdagilarga taqdimot tarzida tushuntirib berishga tayyorlaning.

Quyidagi savollarga javob izlash orqali o'z texnologiyangiz g'oyasini ishlab chiqishingiz mumkin:

1. Texnologiyamiz nima vazifani bajaradi?
2. Texnologiyamizdan kimlar foydalanadi?
3. Texnologiyamiz nimasi bilan zamonaviy bo'ladi?
4. Texnologiyamizning zararli tomonlari ham bo'lishi mumkinmi?
5. Texnologiyamizni qanday nomlaymiz?

Ishlab chiqqan g'oyangizni yuqoridagi savollarga javob bergan holda taqdimot qiling.

Chet tillaridan kirib kelgan ayrim so'zlar aytilgani kabi yozilmaydi. Ularni eslab qolishga harakat qilishingiz kerak.

5. To'g'ri yozilgan so'zlarni daftaringizga ko'chiring.

texnalo'giya	texnolo'giya	texnologiya
senso'r	sensor	sinsor
virtual	vertual	virtuval
robot	ro'bot	ro'bo't
Stenlik Veynham	Stenliy Vaynham	Stenli Vaynham
pigmolion	pegmalion	Pigmalion

6. Savollarga javob yozing.

1. Harakatni ifodalovchi so'zlar qanday bo'ladi?
2. Elektromobil bilan avtomobilning asosiy farqi nimada?
3. Robotlar egilishi mumkinmi?
4. Virtual ko'zoynaklar haqida birinchi bo'lib qaysi hikoyada yozilgan?
5. Qanday so'zlar aytilganidek yozilmaydi?

TELESKOP – OSMONGA QO‘YILGAN NARVON

1. Teleskop haqida nimalarni bilasiz? Bu qurilma bilan nimalarni kuzatish mumkin?
2. Agar sizda teleskop bo‘lsa, qaysi osmon jismlarini kuzatar edingiz?

“Teleskop” audiomatnini tinglang.

1. Teleskopni ixtiro qilgan olim kim edi?
2. Olim birinchi bo‘lib qaysi osmon jismini kuzatdi? Nimalarni yaqindan ko‘rdi?
3. Ilk teleskop qanday edi? Nimalardan yasalgan edi?
4. O‘ylab ko‘ring-chi, nima uchun yirik teleskoplar AQSH, Janubiy Amerika va Afrika mamlakatlari hududida joylashgan?
5. Fazoga uchirilgan teleskoplar haqida nima bilasiz? Nega bu teleskoplardan osmonni kuzatish osonroq?

1. Berilgan so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qiling. Ularning izohini lug‘atdan topib, daftaringizga ko‘chiring.

teleskop

uskuna

galaktika

shisha linza

quvur

Yer orbitasi

2. Galileo Galiley haqida berilgan ma'lumotlarni o'qing. Nuqtalar o'rniga harakatni bildiruvchi so'zlardan mosini qo'yib, gaplarni ko'chiring.

✓ U o'zi yasagan g'aroyib uskuna bilan tomga ... .

boradi

chiqadi

tushadi

✓ U temirdan yasalgan uzun quvurning ikki tarafiga shisha linzalarni ... .

tashlaydi

tushiradi

o'rnatadi

✓ U dunyoda birinchi bo'lib teleskop yordamida Oyni ... .

qaraydi

kuzatadi

boqadi

✓ U Oydagi tog'lar va ulkan daralarni yaqindan ... .

qaraydi

kuzatmaydi

ko'radi

3. Berilgan harakatni bildiruvchi so'zlardan foydalanib gaplar tuzing.

o'rgandi

kuzatdi

tekshirdi

aniqladi

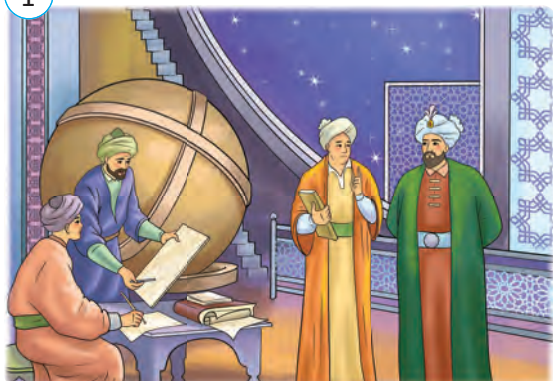

Har bir rasimga diqqat bilan qarang.

- ✓ Rasmdagi odamlarning nima bilan mashg'ul ekanini ayting.
- ✓ Rasmdagi narsalar nomini ayting.
- ✓ Odamlarning ko'rinishiga ta'rif bering.

1

Mirzo Ulug'bek shogirdlari bilan

2

Galileo Galiley shogirdlari bilan

Beruniy kitob yozmoqda

Sizningcha, yuqoridagi rasmlarda qaysi davr tasvirlangan? Rasmlardagi qaysi narsalarga qarab bunday xulosa chiqardingiz?

Tashqi ko‘rinishga oid ushbu so‘zlar kimga tegishli ekanini toping.

bug‘doyrang

baland bo‘yli

keng yelkali

bukchaygan

nuroni

xushqomat

ozg‘in

to‘lacha

kulcha yuzli

baquvvat

viqorli

salobatli

4. Tashqi ko‘rinishga doir belgilardan foydalanib tarixiy shaxslar haqida ikkitadan gap tuzing.

Namuna *Mirzo Ulug‘bek baquvvat odam bo‘lgan.*

Bir kuni Qadimgi Xorazmning yetuk olimi Abu Nasr Mansur juda ham qiziquvchan, aqlli bir bolani uchratib qoladi. Alloma shu kundan boshlab uni o'ziga shogird qilib oladi. Bu bola yillar o'tib, Abu Rayhon Beruniy nomi bilan dunyoga taniladi.

USTOZ VA SHOGIRD UCHRASHUVI

Bugun juma. Havo ochiq, osmon artilgan shisha singari tiniq, musaffo.

Quyosh nayza bo'yi ko'tarilgan. Yigirma besh yoshlar chamasidagi o'rta bo'yli, bug'doyrang, xushqomat Abu Nasr bugun sahardan o'z yordamchilari bilan qishloq chetidagi tepalik ustida usturlob o'rnatish bilan mashg'ul.

Bir mahal uning yoniga qoramag'iz yuzli, bo'z ko'ylak, bo'z ishton kiygan oyoqyalang bola kelib o'tirdi.

Uning yuzi, ko'zi va chehrasida kuchli hayajon shundoqqina sezilib turardi.

- Yana keldingmi? – deydi Abu Nasr uni erkalagan ovozda.
- Keldim, – deydi bola hayajonini yashirmay.
- Menga yordamlashib yuborasanmi?

– Albatta! – Bola dadillanib unga tomon suriladi. – Bu nima, ustoz?
 – Usturlob.
 – Usturlob deysizmi?
 – Men bu asbob bilan Quyosh va yulduzlar harakatini kuzataman.
 – Qanday qilib kuzatasiz? Kunduzi osmonda yulduzlar ko‘rinmaydi-ku!
 – Tunda kuzataman-da, – deydi Abu Nasr jilmayib.
 – Men ham kuzatsam bo‘ladimi?
 – Sen hali yoshlik qilasan. Katta bo‘lganingda hammasini bilib olasan.
 – Hozir bilgim kelyapti, ustoz.
 – Isming nima?
 – Ismim Muhammad.
 – Kimning o‘g‘lisan?
 – Otamning ismi Ahmad.
 – O‘qish, yozishni bilasanmi?
 – Bilaman.
 – Nimalarga qiziqasan?
 – Har kuni tunda osmon to‘la yulduzlarni kuzataman. Biram yulduzlar bilan gaplashgim keladiki. Siz-chi? Siz yulduzlarning tilini bilasizmi?
 – Ha. Tushunaman.
 – Menga ham o‘rgating.
 – O‘rgataman.
 – Aldamaysizmi?
 – Aldamayman. Ammo bir shartim bor.
 – Ayting.
 – Men bilan shaharga ketasan.
 – Xo‘p. Faqat ota-onam rozi bo‘larmikin?
 – Otangga o‘zim tushuntiraman.
 Shu kuni kechqurun Abu Nasr vaqt topib, qishloq chekkasidagi ko‘rimsiz bir hovliga kirib bordi.

Pirmat Shermuhamedov

1. Ayting-chi, Abu Nasr qanday olim edi? Bunday olimlar nimanani o‘rganadi?
2. Asarda bolaning tashqi ko‘rinishi qanday tasvirlangan?
3. Bolaning tashqi ko‘rinishiga, kiyimiga qarab nimalarni aniqlash mumkin?

4. Bola nimalarga qiziqar edi?
5. Usturlob bilan nimalarni kuzatish, o'rganish mumkin?
6. Abu Nasr nega bolaning ismini, ota-onasini surishtirdi?

5. Berilgan so'zlarni ma'nosi bilan moslab, daftaringizga ko'chiring.

ko'rimsiz	shug'ullanmoq, band bo'lmoq
usturlob	paxta ipidan qo'lda to'qilgan mato
mashg'ul	ish jarayonida qo'llanadigan vosita
asbob	yaxshi ko'rinishga ega bo'lmagan
bo'z	osmon jismlarini kuzatadigan asbob

“Ustoz va shogird uchrashuvi” matni asosidagi top-shiriqlarni bajaring.

1. Berilgan parchalarning qay biri Abu Nasrning astronom olim ekanini aniqlashda yordam beradi?

- A** – Tunda kuzataman-da, – deydi Abu Nasr jilmayib.
- B** – Men bu asbob bilan Quyosh va yulduzlar harakatini kuzataman.
- D** – Har kuni tunda osmon to'la yulduzlarni kuzataman. Biram yulduzlar bilan gaplashgim keladiki. Siz-chi? Siz yulduzlarning tilini bilasizmi?

2. Matndan bolaning yulduzlarni o'rganishga juda ham qiziqishini bildiradigan o'rinlarni topib yozing.

3. Abu Nasrning qaysi gapidan bolani o'ziga shogird qilib olmoqchi ekanini tushundingiz?

- A** – Menga ham o'rgating.
– O'rgataman.
- B** – Aldamaysizmi?
– Aldamayman. Ammo bir shartim bor.
- D** – Ayting.
– Men bilan shaharga ketasan.

6. Matn tarkibidan quyidagi tinish belgilari qatnashgan gaplarni daftaringizga ko'chirib yozing. Partadoshingiz bilan bu tinish belgilarining matndagi vazifasini muhokama qiling.

Mirzo Ulug'bek haqida eshitganmisiz? U kim bo'lgan, nimalarni o'rgangan?

ASTRONOM BOBOM

Yulduzlarni men ko'pdan
O'rgandim **teleskopdan**.
Tunda boqsam osmonga,
O'xshar ajib bo'stonga.
Yetti og'ayni botir
Bizlarni kutayotir.
Ba'zida **kometalar**,
Ba'zida **raketalar**
Nurday uchib o'tishar,
Qaygadir borib tushar.
Goh ko'kka qarab turib
Qolsam-chi, xayol surib,
O'tar Ulug'bek bobom.
"Ishimni ettir davom", –
Deganday bo'lar edi,
Tarixin aytsam endi –
Ulug'bek bobomlar ham
Osmon ilmin rosayam
Suv qilib ichgandilar,
Yangilik ochgandilar.
Shuni ham aytay avval,
Tuzganlar **osmon jadval**.
Qurdilar **rasadxona** –
Osiyoda yagona.

Qoyil qolgan keng olam,
U bordir hozirda ham.

Ustod bobom Ulug‘bek
Ulug‘lardan ulug‘dek.

Fanimizning ko‘kida,
Tariximiz ko‘rkida
Yulduz bo‘lib qolganlar,
Yuksakdan joy olganlar.

Xullasi, osmon fani
Qiziqtirar hammani,
Har bitta yulduz, oftob –
O‘rganish uchun kitob.

Po‘lat Mo‘min

1. Nega she‘rda tungi osmon “ajib bo‘ston”ga o‘xshatilgan?
2. She‘rdagi “Yetti og‘ayni botir” nima bo‘lishi mumkin?
3. Qahramonning xayolida Mirzo Ulug‘bek unga qarab nima deydi?
4. Mirzo Ulug‘bek nimalar qilgan ekan?
5. Ayting-chi, “Suv qilib ichgandilar” deganda nima nazarda tutilgan?
6. She‘r so‘ngida yulduz nimaga o‘xshatilyapti? Nima uchun?

7. She‘rdan harakatni bildirgan so‘zlarni topib, yozing.

8. She‘rda ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarning ma‘nosini lug‘atdan topib, bilib oling. Ushbu so‘zlar qatnashgan gaplar tuzing.

Namuna Teleskop orqali Oy va yulduzlar kuzatilgan.

9. She‘rdan olingan ushbu parchani o‘qing. “Ishimni ettir davom” deganda Ulug‘bek bobomiz nimaga ishora qilganlar deb o‘ylaysiz? Fikringizni qisqa matn ko‘rinishida yozing.

Goh ko‘kka qarab turib
Qolsam-chi, xayol surib,
O‘tar Ulug‘bek bobom.
“Ishimni ettir davom”,
Deganday bo‘lar edi...

“Ismini top” o‘yinini o‘ynaymiz.

Bir o‘quvchi hamma taniydigan mashhur odam yoki sinfdoshi-ning ismini aytmay, uning tashqi ko‘rinishini tasvirlab beradi. Qolgan o‘quvchilar tasvirlangan odamning kim ekanini topishi kerak.

10. Rasm asosida tasviriy matn tuzing.

Quyidagilarga e’tibor bering:

- odamlarning tashqi ko‘rinishi;
- anjomlar va buyumlarning ko‘rinishi;
- odamlarning nima ish qilayotgani.

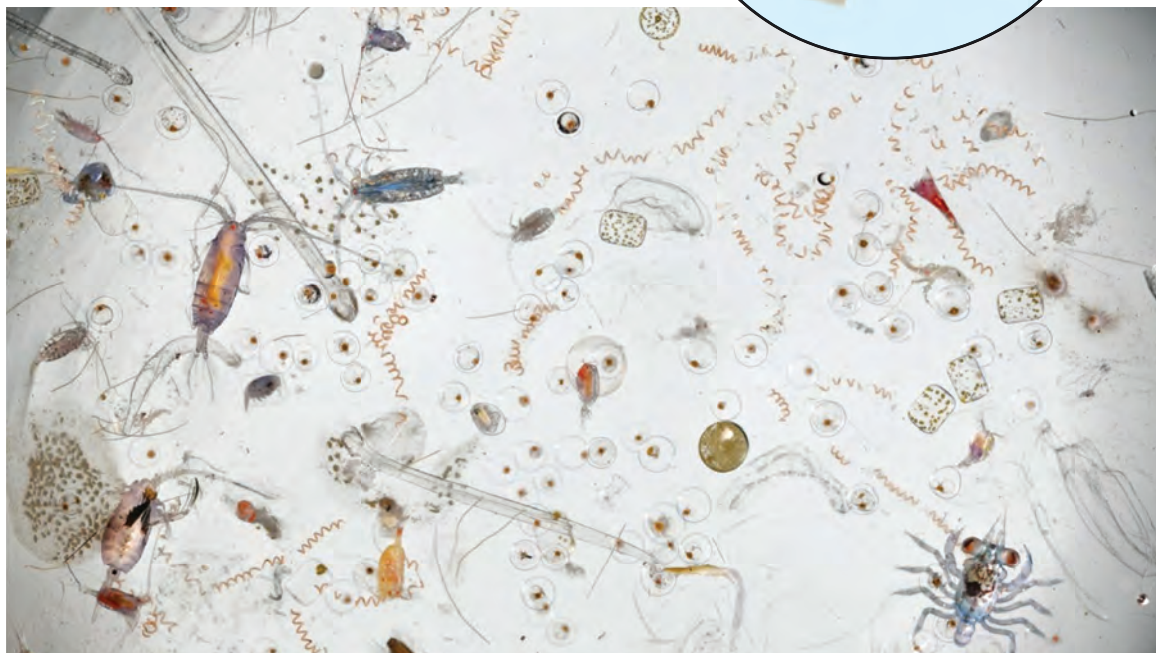
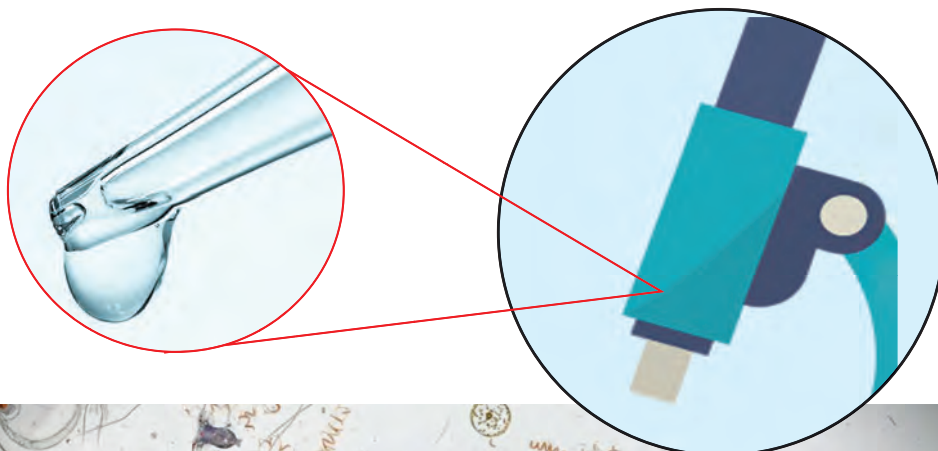
MIKROSKOP – ZARRABIN

Rasmlarga qarang, berilgan ma'lumotlar bilan tanishing.

BIR TOMCHI SUVDAGI OLAM

Dengiz suvidan bir tomchi olib, unga mikroskop orqali qarasangiz, quyidagiga o'xshash olamni ko'rasiz!

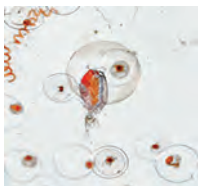
Bilasizmi, rasmdagilarning har biri – tirik mavjudot! Bir tomchi dengiz suvida minglab ana shunday jonzoqlar yashaydi. Ular ham boshqa tirik organizmlar kabi hayot kechiradi. Sevimli yeguliklari bilan oziqlanadi. O'zlaridan nasl qoldiradi. Faqat ularni oddiy ko'z bilan ko'rib bo'lmaydi. Bu mitti mavjudotlar olamiga mikroskop yordamidagina qarash mumkin. Keling, ularning ayrimlari bilan tanishamiz.

Siyanobakteriya – dunyoda eng ko‘p tarqalgan bakteriyalardan biri. Bu bakteriya xuddi o‘simliklar kabi toza havo ishlab chiqarishda ishtirok etadi.

Kopepod – qisqichbaqaga o‘xshab ketadigan bu mittivoylar okeandagi eng kerakli jonivorlardan biri hisoblanadi. Sababi ko‘plab baliqlar shu jonivor bilan oziqlanadi.

Uvuldiriq – baliq tuxumi. Bunday “tuxumcha”lar butun okean bo‘ylab suzib yuradi.

Dengiz chuvalchangi – bu jonzotning yuzlab oyoqlari bor. U shu oyoqlar bilan dengizda suzib yuradi.

Qiziqarli ma‘lumot!

Daryo yoki ariq suvlarida ham turli bakteriyalar yashaydi. Shuning uchun bunday suvni ichish sog‘liq uchun zararli. Maxsus uskunalarda tozalangan ichimlik suvida esa bakteriyalar deyarli bo‘lmaydi.

1. Oddiy ko‘zga ko‘rinmaydigan, mitti mavjudotlar tabiatda qanday vazifa bajarishi mumkin? Fikrlaringizni asoslashga urinib ko‘ring.
2. Nima deb o‘ylaysiz, mikroskop ixtiro qilinmaganda hozir ilm-fan qanday holatda bo‘lar edi?

1. Berilgan so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qiling va yozing.

mikroskop

organizm

bakteriya

siyanobakteriya

kopepod

uvuldiriq

2. Tasavvur qiling, sizda mikroskop bor. U orqali nimani kuzatgan bo'lar edingiz? Nima uchun? Fikringizni qisqa matn ko'rishida yozing.

“Mikroskopda aks etgan olam” audiomatnini tinglang.

1. Mikroskopni kim, qachon ixtiro qilgan?
2. Nima deb o'ylaysiz, mikroskopni nega aynan ko'zoynak ustasi ixtiro qilgan?
3. Ayting-chi, mikroskop ixtiro qilinganidan keyin undan qaysi fan olimlari foydalanishdi?
4. Elektron mikroskopning oddiy mikroskopdan farqi nimada edi?
5. Mikroskop yordamida nimalar kashf etildi? Bu kashfiyotlar bizga nima berdi? Fikrlaringizni asoslab bering.
6. “Zarrabin” so'zi qaysi so'zlarning qo'shilishidan hosil bo'lgan? So'zning ma'nosini tushuntiring.

3. Berilgan so'zlarni o'qing. Ularning ma'nosini lug'atdan topib, daftaringizga yozing.

zarra

hujayra

bakteriya

mikrob

quvur

mikroorganizm

virus

4. Mikroskop haqida berilgan to‘g‘ri ma‘lumotlarni daf-taringizga ko‘chirib yozing. Nima uchun to‘g‘ri ekanini ayting.

Mikroskopni ko‘zoynak ustasi kashf qilgan.
Mikroskop yordamida birinchi bo‘lib suvni kuzatishgan.
Mikroskop orqali ko‘zga ko‘rinmaydigan narsalarni ko‘rish mumkin.
Odamlar, hayvonlar va o‘simliklar tanasida hujayra mavjud.
Elektron mikroskop orqali narsalarini kichraytirib ko‘rish mumkin.
Ota-bobolarimiz mikroskopni “zarrabin” deb atashgan.

“Buvamning oshqozonidagi mamlakat” asarining qahramon-lari Bahodir va Baxtiyor o‘zlari bilmagan holda g‘aroyib doridan ichib qo‘yishadi. Natijada faqat mikroskopda ko‘rinadigan juda ham mitti odamchalarga aylanib qolishadi...

MITTI BO‘LISH MENGA YOQIB QOLDI

1-qism

Yo‘l notekis bo‘lgani uchun uch soat deganda baxmal ko‘rpaning astariga yetdim. Yonboshlab yotgan G‘anisherning bexos qo‘zg‘alib, meni majaqlab qo‘yishini o‘ylab, o‘zimni tobora chetroqqa olib qo-chardim. Agar bosgan yo‘lim katta qadamlarga almashtirilsa, maktab-ga to‘rt marta borib kelgan bo‘lardim. Qaviqlar orasini qiziqsinib sana-sam, roppa-rosa bir ming ikki yuz qadam chiqdi. Qizig‘i, ularning orasi deyarli bir xil, faqat yuz, ikki yuz qadam farq qilishini aytmaganda. Ayamning igna sanchishi naqadar aniqligi hayratimni oshirdi. Galdagi qiladigan eng muhim vazifam dunyodagi eng yupqa matodan dun-yodagi eng kichkina ko‘ylak-ishton tikib, kiyib olish edi. Sababi olim akamning dorisi kiyimlarimga ta‘sir ko‘rsatmadi. Yupqa matoni G‘ani-sherning to‘pig‘idan sal pastroqdan topdim: yarim tunda uyqu aralash tushirilgan shapaloqdan majaqlangan bu chivin tanib bo‘lmas surat-da edi. Qonso‘rarning qanotidan birini arang sug‘urib, kiyim shaklida qirqishni boshladim. Hisobimga ko‘ra, bitta chivin qanotidan menga o‘xshagan odamchalarga yana ellikta kiyim tikish mumkin edi. Qirqil-gan bo‘laklarni birlashtirish uchun igna va ip qidirdim. Ignani chivin-ning nishidan, ipni esa tolalarni yorish asnosida qo‘lga kiritdim.

Topqir miyam va epchil qo'llarim yordamida binoyidek kiyinib olgach, yana yo'lga shaylandim. Yurib-yurib, nihoyat divanning oxiriga yetdim. Hisobimga ko'ra, balandlik taxminan yetti ming quloch kelardi. Bu yerdan sakrash go'yo bulutdan sakrashga o'xshaydi. Mushkulim oson bo'lib, men jin deb o'ylagan boyagi pashshaning oyog'iga sezdirmay chirmashib oldim. Laqma polvon qachon uchar-kin deb tursam, ukam qo'zg'alib, uni cho'chitib yubordi. Laqmavoy ancha dangasa ekan, uzoq uchmay, televizor turadigan tokchaga borib qo'ndi. Ilgari bizning televizor o'rtoqlarimnikidan ancha kichkina deb yurardim, bugun u men uchun olamdagi eng katta televizor. Bo'yi besh yuz qavatli zamonaviy uylardan ham baland, tugmalari avtobusdan katta!

Qobiljon Shermatov

1. Ayting-chi, qahramonga mitti bo'lish nega yoqib qolgan bo'lishi mumkin?
2. Asar qahramoni aytayotgan "dunyodagi eng yupqa mato" nima edi?
3. Qahramon kiyim tikish uchun nimadan igna va ip sifatida foydalandi?
4. Asardagi qaysi holatlar sizni hayratga soldi? Nega?

5. Berilgan so'zlarni izohi bilan moslashtirib, daftarga ko'chiring. So'zlarning izohini sinfda muhokama qiling.

Namuna To'piq – tovondan yuqorida, ikki yonga bo'rtib chiqqan do'mboq va qattiq suyaklar.

qaviq

baxmal

astar

to'piq

binoyi

hayrat

- ✓ to'n, do'ppi yoki ko'rpaning ikki tomoniga o'tkazib tikilgan choki.
- ✓ biror narsaga kuchli hayron bo'lish, lol qolish.
- ✓ tovonning yuqorisida ikki yonga bo'rtib chiqqan do'mboq va qattiq suyaklar.
- ✓ tuppa-tuzuk, yaxshigina, sozgina.
- ✓ yuzasi qalin ipak tuklar bilan qoplangan yumshoq mato.
- ✓ kiyim yoki ko'rpaning ichki qavati, ichki tomoniga tikilgan mato.

BAXTIYOR BILAN QATIQDA KO'RISHGANIMIZ

2-qism

Ishni nimadan boshlashni yaxshi bilganim uchun nisholdaga suqildim. Bobom har gal qoshiqni qaysi piyolaga tiqsa, o'sha qoshiqni ko'priq qilib piyolaga chiqardim. **Qatiqxo'r** bobom asal bilan qaymoq turganda nisholdaniyam chala yeb, qatiqqa "hujum"ni boshlab yubordi. Noiloj, berganiga shukr aytib, qatiqdan yeyaverdim.

Bir mahal o'zining oldidagi piyolani bo'shatgan Egamberdi rais bobomning piyolasiga qoshiq tiqdi. Qarasam, uning qoshig'ida

qaddrdon do'stim Baxtiyor o'tiribdi. Qorni qappayib, qoshiqning sopini yalayapti. Sekin o'rnimdan turdim-da, unga qarab: "Uyingda qatiq yemaganmisan?" – dedim. Oshnam meni ko'rdi-yu **ko'zlari yonib** men turgan qoshiqqa sakradi. Keyin ikkalamiz **boshimizdan o'tgan** ishlarni qisqacha gaplashib oldik. "Senikida kompot ichganimdan keyin uyga borgunimcha shimim tushib ketadigan bo'lib qoldi. Kechga borib ko'ylagim shalvirab qoldi, ertalab esa mana shu ahvol!" – deb menga hiqillab ham berdi. Oshnamning **ko'nglini ko'tarib**, o'sha kompot akamning ixtirosi ekanligini, mittilik **jonimizga tegsa**, borib iltimos qilsak, endi kattalashtiradigan dorini ham o'ylab topishi mumkinligini, ungacha hecham siqilmay noz-ne'matlarga to'yib olish kerakligini aytdim. Gaplarim unga ma'qul kelib, hamma narsaga bir marta to'yib olishga kelishdik.

Bitim imzolangach, piyoladan tushib, sariyog'ga o'tdik, u yerda uncha sudralib yurmadik, sababi tezda **ko'nglimizga tegib** qoldi. Keyin bitta pistaga tushib olib, uniyam rosa qitirlatdik. Qorinlarimiz qappaygach, buvam va raisning suhbatini tugaguncha **issiq** novvoynonning teshigidan kirib, **yumshoq** joyda sal-pal nafas rostlamoqchi bo'ldik. Baxtiyor ham tunni dadasi Egamberdi raisning cho'ntagida o'tkazganini, uyg'onib qarasa, shu to'yda turganini aytayotgan mahal bobomning **qadoq** qo'llari biz turgan nonni tepaga ko'tardi, aynan biz o'tirgan joyini ushatib, chala tozalangan qatiqning piyolasiga bir aylantirdi-yu, chala chaynab, yutib yubordi. Yaxshiyamki, ortidan tezda **qaynoq** choy ichmadi!

Qobiljon Shermatov

1. Ayting-chi, asardagi bu voqealar qanday joyda sodir bo'ldi?
2. Hiqillash qanaqa bo'ladi? Baxtiyor nimalarni eslab hiqillab berdi?
3. Qahramon "nisholdaga suqildim" deganda nimani tushundingiz? Suqilish nima?
4. Asardagi "ko'zlari yonib" iborasini qanday tushundingiz? Siz ham ko'zlaringizni "yondirib" bering-chi.
5. Nima deb o'ylaysiz, asarning davomida Bahodir va Baxtiyorni qanday sarguzashtlar kutmoqda?

6. Matnda ajratib ko'rsatilgan qismlarning ma'nosini muhokama qiling. Ular ishtirokida bittadan gap tuzib, yozing.

Namuna Xushxabarni eshitib, ko'zlari yonib ketdi.

7. Ko'k rangda ajratib ko'rsatilgan so'zlarni o'qing. Ularni o'zi bog'langan so'z bilan birgalikda ko'chirib yozing. Aytinch-i, bu so'zlar qanday vazifa bajarib kelyapti?

Namuna Qatixo'r bobom.
Qanday bobom?

8. Berilgan so'zlarni mazmuniga ko'ra moslashtirib, daftarinigizga yozing.

Namuna mazali ovqat, ...

mazali	serg'ayrat	bino	ovqat
yoqimli	pushti	gul	bola
ko'rkam	yam-yashil	dala	kuy

9. Aytinch-i, qahramonimiz mitti bo'lib qolganidan keyin nimalar qildi? Ketma-ketlikda yozing.

Namuna Nisholdaga suqildi, qatiq yedi, ...

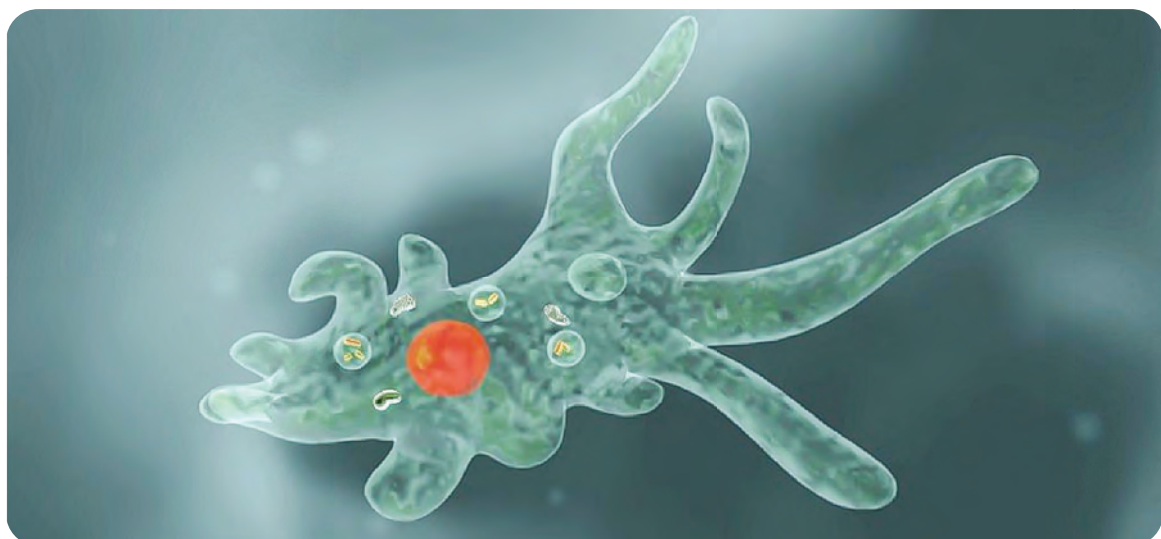

AMYOBA

Tabiatda amyoba nomli juda ham mitti hayvon bor. U deyarli barcha joyda yashab ketaveradi. Daryo, ariq, dengiz suvida, quruqlikda, va hatto odamlarning ichida ham amyoba mavjud.

Amyoba juda kichkina bo'lgani sababli uni oddiy ko'z bilan ko'rish mushkul. Lekin siz uni eng sodda mikroskop yordamida ham ko'ra olasiz. Amyobaning ko'rinishi sakkizoyoqni eslatadi. Biroq amyobaning oyoqlari "soxta oyoqlar" deb ataladi. Sababi bu oyoqlar tinimsiz o'zgarib turadi. Ya'ni bir oyoq soniya ichida g'oyib bo'lib, ikkinchi oyoq boshqa joydan o'sib chiqadi.

Amyoba asosan bakteriyalar va juda mayda suv o'tlari bilan oziqlanadi. U soxta oyoqlari bilan o'z yemishiga chirmashib oladi va ozuqani sekin-asta o'z tanasiga singdiradi.

Amyoba turli sharoitlarga juda tez moslashadigan, chidamli, “joni temirdan” bo‘lgan jonzotdir. Agar u yashaydigan suv muzlab qolsa yoki qurib qolsa ham, nobud bo‘lmaydi. Bunday vaziyatda amyoba dumaloq shaklga kirib, tanasini qattiq qobiq bilan qoplab oladi. Qachon yashash uchun qulay sharoit yuzaga kelsa, qobiq ichidan chiqib, hayot kechirishni davom ettiraveradi.

10. Amyoba haqida nimalarni bilib oldingiz? Quyidagi savollarga javob yozing.

1. Amyoba qayerda yashaydi?
2. Amyobaning tuzilishi qanday?
3. Amyoba qanday ovqatlanadi?
4. Amyoba sovuq kunlarda qanday yashaydi?

11. E’tibor bering, “Amyoba” matni ranglar bilan to‘rt qismga ajratilgan. Har bir qismning mazmuniga mos reja tuzing.

A M Y O B A

Reja:

1.

2.

3.

4.

AQLLI YORDAMCHI

Rasmlarda tasvirlangan buyumlarning nomini ayting. Ularni qaysi xususiyatiga ko'ra aqlli deyish mumkin?

1

2

3

4

5

planshet

kir yuvish mashinasi

smartfon

noutbuk

kompyuter

1. Bu buyumlardan asosan nima maqsadda foydalanamiz?
2. Smartfon va planshet o'rtasida qanday farq ko'ryapsiz?
3. Oddiy kompyuter va noutbukning qanday farqlari bor?

Guruh bo'lib ishlang. Tasavvur qiling, sizlarga maktab uchun biror aqlli buyum yaratish topshirildi. Siz nima yaratgan bo'lar edingiz? Yaratmoqchi bo'lgan narsangiz haqida so'zlab bering.

- U buyum nima vazifani bajaradi?
- Insonning qaysi ishini osonlashtiradi?
- Qaysi xususiyatiga ko'ra aqlli deb atash mumkin?

Buyumlarga nisbatan *aqli* sifatini qo'llash to'g'rimi? Sizningcha, buyumlarning aqli qayerda bo'ladi?

Matnni o'qing. Savollarga javob bering.

KOMPYUTERNING AQLI BORMI?

Kompyuter – juda g'aroyib buyum. Ularni aqli yoki aqlsiz deyishga shoshmasligimiz kerak. Kompyuterlar inson nimani bajarishni o'rgatgan bo'lsa, shuni bajaradi. Ya'ni odam o'rgatgan narsalarnigina biladi. Kompyuterlar insonlar yaratgan maxsus dasturlar orqali ishlaydi. Klaviatura va sichqoncha orqali nima buyruq bersangiz, u o'z imkoni darajasida sizning buyrug'ingizni bexato bajaradi. Masalan, biror musiqa fayli ustiga bossangiz, kompyuter o'sha musiqani qo'yib beradi yoki biror rasmni o'chirib tashlash buyrug'ini bersangiz, o'sha rasm kompyuter xotirasidan o'chib ketadi.

Kompyuterning miyasi bo'ladimi?

Kompyuter bu – mashina, texnika, shuning uchun unda odamlarникиga o'xshagan miya bo'lmaydi. Kompyuter "protssessor" deb nomlanuvchi qurilmasi yordamida "o'ylaydi". Protssessor o'zi ancha kichik bo'lsa ham, bir soniya ichida juda ko'p ishlarni qila oladi.

Birinchi kompyuter bundan 60 yil oldin yasalgan. U shunchalik katta bo'lganki, siz o'tirgan sinfga bittagina kompyuter sig'gan xolos. Shuning uchun ulardan foydalanish noqulay bo'lgan. U paytda kompyuterlar hozirgidek tez ishlamagan, hozirgi kalkulyatorlar ham o'sha ulkan kompyuterlardan tezroq ishlaydi.

Kompyuter ma'lumotlarni qanday eslab qoladi?

Kompyuterlar ichida xotira diski bo'ladi. U xuddi dadangizning plastik kartochkasiga o'xshaydi. Siz biror ma'lumotni saqlab qo'yishni buyurganingizda kompyuter o'sha kartaga saqlab qo'yadi. Agar saqlamasangiz, kompyuter ma'lumotni xotirasida olib qolmaydi. Shuning uchun kerakli ma'lumotlarni saqlab qo'yishni unutmang!

1. Biz kompyuterlarga nimalar orqali buyruq beramiz?
2. Nima deb o'ylaysiz, nega buyruq berish qurilmalaridan biriga "sichqoncha" deb nom qo'yilgan?
3. Muallif nima uchun "kompyuterning aqli yo'q" deyapti?
4. Nima uchun 60 yil oldin bitta xonaga bitta kompyuter qo'yish mumkin bo'lgan xolos?
5. Saqlab qo'yish buyrug'i berilmagan ma'lumotlarni kompyuter nima qiladi?
6. Sizningcha, kompyuterni "aqlli" deb atash mumkinmi?

1. Gaplarni daftaringizga ko'chiring. Ostiga chizilgan so'zlardagi be- va no- qo'shimchalarini olib tashlab, gapni o'qib ko'ring. Qanday farqni sezyapsiz?

1. U bergan vazifa juda ham noaniq edi.
2. U sizning buyrug'ingizni bexato bajaradi.
3. Ulardan foydalanish ancha noqulay bo'lgan.

Tilimizda shunday birliklar borki, ular so'zning ma'nosini o'zgartirib yuboradi. Bular **so'z yasovchi qo'shimchalar** deyiladi. Biror so'zga so'z yasovchi qo'shimchani qo'shib yangi so'z hosil qilish mumkin bo'ladi.

Qo'shimchalar, odatda, so'zning oxiridan qo'shiladi, lekin old tomondan qo'shiladiganlari ham bor. **be-** va **no-** qo'shimchalari ana shundaylardan. Ular o'zi qo'shilgan so'zni teskari ma'noli so'zga aylantirib qo'yadi. Masalan:

*Karima vazifani **bexato** bajardi.*

*Karima vazifani **xato** bajardi.*

Internet nima ekanini bilasizmi?

"Aqlli buyumlar" audiomatnini diqqat bilan tinglang.

2. Audiomatnni ikkinchi marta tinglang. Eslatma yozish haqidagi qoidaga amal qilgan holda eslatma yozib olishga harakat qiling.

Eslatma qanday yoziladi?

- Matndagi eng muhim soʻzlarni yozishga harakat qiling.
- Yozgan soʻzingizni oʻqiganingizda matndagi maʼlumot esingizga kelsin.
  - *va, yoki, albatta, chunki, lekin, ammo, bilan* kabi soʻzlar eslatma boʻla olmaydi, chunki bu soʻzlar biror aniq maʼno anglatmaydi.
  - Siz eslatmada butun boshli gapni yozib olishingiz shart emas.

Audiomatn asosida savollarga javob bering. Javob berishda eslatmalingizga qarab oling.

1. Aqlli buyumlar qaysi qurilma bilan aloqa qilmoqda?
2. Sovitkichning uyda qolmagan narsani doʻkonga buyurtma berib yuborishi toʻgʻrimi? Nima uchun?
3. SMS yuboradigan suv idishining foydali jihati nimada?
4. Internetga ulangan soyabon qanday qulaylikka ega?

3. Uydagi biror jihozni aqlli buyumga aylantirish haqida oʻylab koʻring. Shu haqida kichik matn yozing. Matn tarkibida quyidagi maʼlumotlar boʻlishi kerak:

- qaysi jihozni aqlli buyumga aylantirmoqchi ekaningiz;
- u buyum nimasi bilan aqlli boʻlishi;
- u buyum oilangizga qanday foyda keltirishi.

Soʻzlarga old tomondan qoʻshiladigan be- va no- qoʻshimchalari haqidagi qoidani eslang. Shu asosida topshiriqlarni bajaring.

Soʻzlar va ularning izohlarini moslashtirib, oʻqing.

Foydali	aqli yoʻq
Befoyda	biror ishni bajarish uchun mos emas
Qulay	aqli bor
Noqulay	foyda keltirmaydigan
Aqlli	biror ishni bajarish uchun eng mos
Beaqll	foyda keltiradigan

Soʻzlarga old tomondan qoʻshiladigan qoʻshimchalar haqida bilib oldik. Endi ort tomondan qoʻshiladigan qoʻshimchalardan biri bilan tanishamiz.

-li qoʻshimchasi soʻzga qoʻshilib, oʻsha narsa bor ekanini anglatadi. Masalan:

Karima – aqlli qiz.

Demak, Karimaning aqli bor.

4. Quyidagi soʻzlarga olddan va ortdan qoʻshimchalar qoʻshib yozing. Maʼno oʻzgarishiga eʼtibor qiling.

foйда

qulay

odob

xato

tekis

5. Gaplardagi ostiga chizilgan soʻzlarga kerakli qoʻshimchani qoʻshib yozing.

1. Komil hamma topshiriqni xato bajargani uchun oʻqituvchi “5” baho qoʻydi.
2. Odob bola hammaga yoqadi.
3. Yoʻl tekis boʻlgani uchun Abbos qoqilib ketdi.
4. Abdulla hamma uchun foйда taklif aytgani sababli direktor uni maqtadi.
5. Salima mingan poyezdning oʻrindiqlari juda ham qulay edi, u yoʻl boʻyi uxlay olmadi.

Husnoraning roʻyxatdan oʻtish uchun toʻldirgan maʼlumotlari bilan tanishing. U onlayn tanlovda qatnashish uchun roʻyxatdan oʻtgan.

Ism:

Husnora

Sinf:

3

Familiya:

Hamidova

Tanlangan fan:

Matematika

Tugʻilgan sana:

2013-yil 13-yanvar

Manzil:

Andijon viloyati,
Asaka shahri,
Kattatol koʻchasi,
123-uy.

Maktab:

6

6. Husnoraning ma'lumotlarini o'z ma'lumotlaringiz bilan almashtirib, jadvalni to'ldiring.

7. Jadvaldagi sonlarni so'z bilan yozing.

8. O'z haqingizdagi ma'lumotlarni og'zaki aytib bering. Keyin yozing. Yozgan matningizdagi *nechta? qancha? nechanchi?* kabi so'roqlarga javob bo'luvchi so'zlar ostiga chizib qo'ying.

Ko'pchilik odamlar o'quvchilar telefon ishlatmasligi kerak deb hisoblaydi. Siz ularning fikriga qo'shilasizmi? Bu haqida kichik matn yozing.

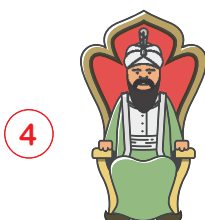
Matn yozish uchun qo'llanma

	“Ha, qo‘shilaman”, deydiganlar uchun	“Yo‘q, qo‘shilmayman”, deydiganlar uchun
1.	Fikrga qo‘shilishingiz haqida yozing. Masalan: Men bu fikrga qo‘shilaman. Menimcha ham, shunday.	Fikrga qo‘shilmasligingiz haqida yozing. Masalan: Men bu fikrga qo‘shilmayman. Menimcha, unday emas.
2.	Bitta sabab keltiring. Masalan: Telefon o‘quvchini chalg‘itishi mumkin. Darsda ham o‘yin o‘ynab, darsga e‘tibor bermay qo‘yadi.	Bitta sabab keltiring. Masalan: Telefon orqali ota-onasi boladan xabar olib turadi. Bolaning qa- yerda ekanini aniqlash ham oson bo‘ladi.
3.	Sababga mos misol yozing. Masalan: O‘quvchi darsga quloq solmay, telefon o‘ynab o‘tirsam, ikki baho oladi. Kinoda ko‘rganman, darsda telefon o‘ynab o‘tirgan bola imtihondan o‘ta olmaydi.	Sababga mos misol yozing. Masalan: Kinoda ko‘rganman, bir bola adashib qoladi. Qo‘lida telefoni bo‘lmagani uchun ota-onasiga xabar bera olmaydi. Kechgacha uyini topolmay yuradi. Qorni och qoladi.
4.	Xulosa yozing. Masalan: Shuning uchun men o‘quvchilar telefon ishlatmasligi kerak deb o‘ylayman. Asosiysi, chalg‘imasdan o‘qish kerak.	Xulosa yozing. Masalan: Shuning uchun men o‘quvchilar ham telefon ishlatishiga roziman, faqat darsda o‘ynamaslik kerak.

SO‘ZDAN SO‘ZNING FARQI BOR

1. Rasmlarda tasvirlangan narsalarning nomini talaffuz qiling va yozing.

Shunday so‘zlar bor: talaffuzi o‘xshash bo‘lsa ham, turlicha ma‘no anglatadi.

Darz – devor, taxta, oyna kabi narsalardagi yorilgan joy.

Dars – maktabdagi o‘quv soati.

Oynaga tosh tegib darz ketdi.

Bugun matematika darsi bor.

2. Yozganda juda ko‘p xato qiladigan muxbir bor ekan. Uning gazetaga bergan maqolalaridan doim xato chiqarkan. Quyida o‘sha muxbir yozgan matnlardan gaplar berilgan. Ularda bitta so‘z xato. Siz o‘sha so‘zni topib, to‘g‘rilashingiz kerak bo‘ladi.

21-asir texnika va texnologiyalar rivojlangan davr bo‘lmoqda. O‘tgan 22 yil vaqt ichida insoniyat aqlga sig‘dirish qiyin bo‘lgan kashfiyotlarni amalga oshirdi.

Kavkazliklarda sharbatni ho‘kizning shohini eslatuvchi idishga quyib ichish odati bor.

Qadimda podshohlarning farzandlariga darz beruvchi muallimlar saroyda yashashgan. Muallimlarning hurmati juda baland bo'lgan.

Ovqat pishirish uchun yoqni qozonga quyib, yaxshilab qizitib olish kerak bo'ladi.

Karim qo'y-qo'zilarga jo'xori poyalarini jodu bilan maydalab beradi. Shunday qilinmasa, ular yeyishga juda qiynalib qolishi mumkin.

Endi odamlarning ish haqlari qog'oz pullar bilan emas, plastik kartoshkalarda beriladigan bo'ldi.

She'ni o'qing. Topshiriqlarni bajaring.

BO'LING HARFGA HURMATDA

Alifboda nechta harf,
O'yla aqling qilib sarf!
Go'yo ko'z-u burni bor,
Har bir harfning o'rne bor.

Har bir harf buyuk erur,
Har biri juda zarur.
Adashtirmagin zinhor,
Savod senga bo'lsin yor.

Bir harf o'zgarsa agar,
"Ko'r" to'satdan bo'lar "kar".
Adashtirsang "i"ni bir,
"Kar" bo'lib qoladi "kir".

"B" harfsiz gavjum "bozor"
Keltirar dilga "ozor".
Yugurgan chopqir "jayron"
Bir harf deb bo'lar "vayron".

Shunday holga bo'ldim duch,
Bitta harfdan hatto "kuch"
O'zgardi-yu, bo'ldi "puch",
"P" qochdi-yu, qoldi "uch".

Qish yozdi bir so'zni – "muz",
Bahor to'g'riladi – "buz".
Qish yana yozdi – "ayoz",
"A"siz "ayoz" – issiq "yoz".

Har bir harf shunaqa "zo'r",
Ishonmasang – sinab ko'r.
Degin: sho'rva buncha "zo'r",
Bir harf bilan udir "sho'r".

Harfi o'zgarsa biroq,
"Qovoq" ham chinni "tovoq".
Bir harf deb butun "qishloq",
Bo'lib qoladi "pishloq".

“Kun” aylanadi “tun”ga,
Ishonmaysanmi bunga?
Axir bo‘lar “torga os”,
“D” o‘zgarsa, “dorga os”.

Osmasak ham yozamiz,
Kitob qilib bosamiz.
Yalinmasin ham hatto,
Boshqa qilmasin xato.

Neni osamiz torga,
Kimni osamiz dorga?
“D” harfi aytar shartta
Savodsizni, albatta!

Shunday ekan, azizlar,
Savodli bo‘ling sizlar!
Va bo‘linglar, albatta,
Har bir harfga hurmatda.

Kavsar Turdiyeva

1. Alifboda nechta harf bor?
2. Agar bir harfni o‘zgartirsak, nimalar sodir bo‘lar ekan?
3. “Ko‘r” bilan “kar” so‘zlarining ma‘nosini tushuntiring.
4. “Ayo‘z” so‘zi qanday ma‘noni anglatadi?
5. Sizingcha, shoir nima uchun she‘rni “Bo‘ling harfga hurmatda” deb nomlagan?

3. Quyidagi so‘zlardan bir harfni o‘zgartirib, yangi so‘z yasab, yozing. Har bir berilgan so‘zdan yana ikkita so‘z yasash mumkin.

kir

sho‘r

kuz

tor

zor

Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlardan mosini tanlab, ertakni o‘qing.

QIRQ QURBAQA

Bir hovuzda qirq qurbaqa yasharkan. Ularning boshlig‘i **bor** / **yo‘q** / **to‘q** ekan. Bir kuni o‘zaro maslahatlashib, oralaridan bitta qurbaqani o‘zlariga boshliq qilib tayinlabdilar.

– Bugundan e‘tiboran hamma mana shu sardor qurbaqaga bo‘ysunadi, – debdilar.

Buni qarangki, yaxshi niyatda qilingan ish tashvish keltiribdi. Haligi qurbaqa sardor bo‘lgach, oradan ikki kun **otib** / **o‘tib**, qiliq chiqaribdi. U har kuni bitta qurbaqani suv ostiga olib tushib bo‘g‘ar, azob berar, qiynoqlarga solar ekan.

Shu zaylda o‘ttiz to‘qqiz qurbaqani suv **ostida** / **ustida** qiynabdi. Qurbaqalar sardorlarini yomon ko‘rib qolishibdi.

Bir kuni boshliq qayergadir ketgan ekan, qurbaqalar to‘planishib, shunday maslahat qilibdilar:

– Buni o‘zimiz boshga ko‘tardik, o‘zimizning boshimizga **bola** / **balo** orttirdik. Bizni juda qiynab yubordi-ku! Kelinglar, uning o‘zini ham bir boplaylik.

Majlisdan so‘ng sardor paydo bo‘libdi. Qurbaqalar uni ushlab olib hovuzning chuqur joyiga sho‘ng‘ishibdi. Shunchalar qiynashibdiki, boshliq o‘lib qolishiga sal qolibdi.

Keyin boshliq:

– Meni qo‘yib yuboringlar, endi sizlarni qiynamayman, tavba qildim, – deb yolvoribdi.

Qurbaqalar uni qo‘yib yuborishibdi. Ayyor boshliq suvdan chiqibdi-yu, to‘g‘ri ilonning oldiga boribdi.

– Ey ilon, yur men bilan, mening hovuzim oldiga boraylik. Hovuzda o‘ttiz to‘qqiz qurbaqa **bor** / **zor**, ularni maza qilib yeysan, qorning to‘yadi, – debdi.

Ilon qurbaqalar sardori bilan hovuz labiga kelibdi. O‘ttiz to‘qqiz qurbaqa “sardor keldi” deb birdaniga suv betiga chiqibdi. Shu payt ilon barcha qurbaqalarni domiga tortib, yutib yuboribdi. Buni ko‘rgan sardor qurbaqa oyoq-qo‘llari qaltirab, tilyog‘lamalik bilan ilonga minnatdorchilik bildiribdi, ammo yebto‘ymas ilon uning o‘ziga hamla qilib:

– Endi o‘zingni yeyman! – debdi.
– Iye, nahot yaxshilikka yomonlik qaytsa? – debdi qurbaqa titrab-
qaqshab, – men bilan do‘st bo‘l, mendan **to‘p / ko‘p** yaxshiliklar ko‘rasan.
– Sendan do‘st chiqmaydi. Agar sen do‘stlaringga vafodor
bo‘lganingda, ularga xiyonat qilmasding. Sen xiyonatkorligingni bi-
ror kun menga ham qilasan. Yaxshisi, seni yeyman, – debdi-yu ilon
qurbaqalar sardorini **ham / jam** yutib yuboribdi.

Tojik xalq ertagi

1. Ertakdan olgan xulosangizni aytib bering.
2. “Buni o‘zimiz boshga ko‘tardik” deganda nimani tushun-
dingiz?
3. Sardor qurbaqa nima uchun ilonning oldiga bordi?
4. Ertak so‘ngida ilon nima uchun sardor qurbaqaning gapla-
riga ishonmadi?

**4. Hikoya voqealarini qisqa gaplarda ifodalang. Tuzgan
gaplaringizni yozing.**

1. Qurbaqalar birinchi majlisda....
2. Qurbaqalar ikkinchi majlisda.....
3. Sardor qurbaqa ilonga.....
4. Ilon hamma qurbaqalarni.....
5. Ilon sardor qurbaqaga.....

Matni o‘qing. Xulosa chiqarishga harakat qiling.

SHIRIN SO‘Z – JON OZIG‘I

(Rivoyat)

Bir podshoh tush ko‘ribdi, tushida bor tishlari to‘kilib ketganmish. Uyqudan uyg‘ongach, ikki vazirini huzuriga chorlabdi. Ko‘rgan tushi-
ni bayon qilib: “Bu tushning ta‘biri nima? Agar ta‘birini topsangiz,
faqat rostini so‘ylang”, – deya ularga murojaat qilibdi. Vazirlardan
biri so‘z boshlabdi: “Podshohim, bu yaxshilik alomati emas, barcha
qarindosh-urug‘laringiz barvaqt vafot etib ketishadi, siz o‘zingiz
yolg‘iz qolasiz”. Podshoh bu javobdan nihoyatda darg‘azab bo‘lib,

vazirni zindonga tashlashni buyuribdi. So‘ng ikkinchi vazir: “Shohim, bu tushingiz ko‘p yaxshilik va quvonch alomatidir. Siz barcha qavm-u qarindoshlaringizdan uzoq umr ko‘rasiz. Bu qutlug‘ ne‘mat muborak bo‘lsin!” deya ehtirom bilan qo‘llarini ko‘ksiga qo‘yibdi. Yaxshi ta‘bir va qutlovdan xursand bo‘lgan podshoh bu vaziriga mukofotlar in‘om etishni buyuribdi.

1. Birinchi vazir nima uchun jazo oldi deb o‘ylaysiz?
2. Ikkinchi vazirning sovg‘a olishiga nima sabab bo‘ldi?
3. Ikkala vazirning aytgan gapida qanday farq bor?
4. Voqeadan qanday xulosa chiqardingiz?
5. Siz podshohning o‘rnida bo‘lganingizda, nima qilgan bo‘lardingiz?

5. Voqeadan chiqargan xulosangizni yozing.

Quyidagi maqollarni o‘qing. Ularning mazmunini sinfdoshlaringiz bilan muhokama qiling.

Ariqni suv bezar, odamni – so‘z

Yomon gap – bosh qozig‘i,
Yaxshi gap – jon ozig‘i.

Sevdirgan ham til,
Bezdirgan ham til.

Dunyoni yel buzar, odamni – so‘z.

Issiq kiyim tanni iltar,
Issiq so‘z jonni iltar.

Tilingda bo‘lsa boling,
Kulib boqar iqboling.

1. So‘z odamni qanday bezashi mumkin?
2. Yel dunyoni qanday buzishi mumkin?
3. “Yomon gap – bosh qozig‘i” deganda nimani tushundingiz?
4. So‘zning issig‘i qanaqa bo‘ladi?

Biror so‘zning paydo bo‘lish tarixi haqida eshitganmisiz?

So‘zlarning tarixi haqidagi matnni o‘qing. Topshiriqlarni bajaring.

“ADASH” DEDIM, ADASHDIM

Nega ismi bir xil odamlarni “adash” deydilar, deb savol bersangiz, ko‘pincha ularni bir-birlari bilan adashtirganlari uchun degan javobni olasiz. “Adash” so‘zining asli **otdosh** ekanini birov bilsa, birov bilmaydi.

Qir so‘zining “chekka yer” degan ma‘nosini bilmagan kishi “qirg‘oq” so‘zining qayerdan paydo bo‘lganini bilmaydi. Dalaning chekkasi – **qir**, suvning chekkasi – **qirg‘oq**, eshik yo derazaning chekkasi – **qirra**.

Nega ildizni **tup** deydilar? Ildiz yerning tubida bo‘ladi. Demak, **tub tupga** aylandi. Bamisoli **turb turupga**, **cho‘b cho‘pga** aylangani kabi.

Gulning tagida, beshikning tagida turadigan, biz **tuvak** deb ataydigan sopol idish aslida **tubak** bo‘lgan. Tup ildiz bo‘lsa, tupli yer **tuproq** bo‘ladi. Go‘yo o‘tli yer **o‘tloq**, toshli yer **toshloq** bo‘lgani kabi.

Erkin Vohidov

1. “Birov bilsa, birov bilmaydi” deganda nima nazarda tutilmoqda?
2. “Qir” so‘zi bilan bog‘liq yana qanday ma‘noni bilasiz?
3. “Turup” so‘zi ilgari qanday bo‘lgan?
4. O‘tli yer qanday bo‘ladi? **-li** qo‘shimchasi so‘zga qanday ma‘no yuklashi haqidagi qoidani eslang.

6. So‘zlarni namunadagi kabi izohlab yozing.

Namuna Otdosh – oti, ismi bir xil odamlar, ...

sinf^odosh

part^odosh

yo‘l^odosh

7. Quyidagi so‘zlardan qaysilariga **-loq** qo‘shimchasini, qaysilariga **-zor** qo‘shimchasini qo‘shish mumkin? Yozing.

qum

o‘rik

tosh

olma

beda

paxta

gul

o‘t

8. Matn asosida **-loq** qo‘shimchasi haqida qoida yozing.

1. Uyqudan turganda ota-onangizga nima deysiz?
2. Sizga biror kishi yaxshilik qilsa, unga nima deyish kerakligini bilasizmi?

Turli holatlarda nima degan ma'qulligi haqidagi audiomatni tinglang. Rasmda qaysi holatlar tasvirlangan, bu holatlarda nima deyish ma'qul ekan?

Audiomatndan o'rganganlaringizni doim qo'llashga harakat qiling. Bugunoq borib, uyda sinab ko'ring. Boshqalarning ham sizga mehribon bo'lib qolganini ko'rasiz.

Butunsinf ikkiguruhgabo'linib, o'yino'ynang. Navbat bilan biri-biringizga turli vaziyatlarda qanday so'zlarni aytish ma'qulligi haqida savol bering.

O'qituvchingiz yozgan xatni o'qidingiz. Shu xat asosida quyidagi savollarga javob bering.

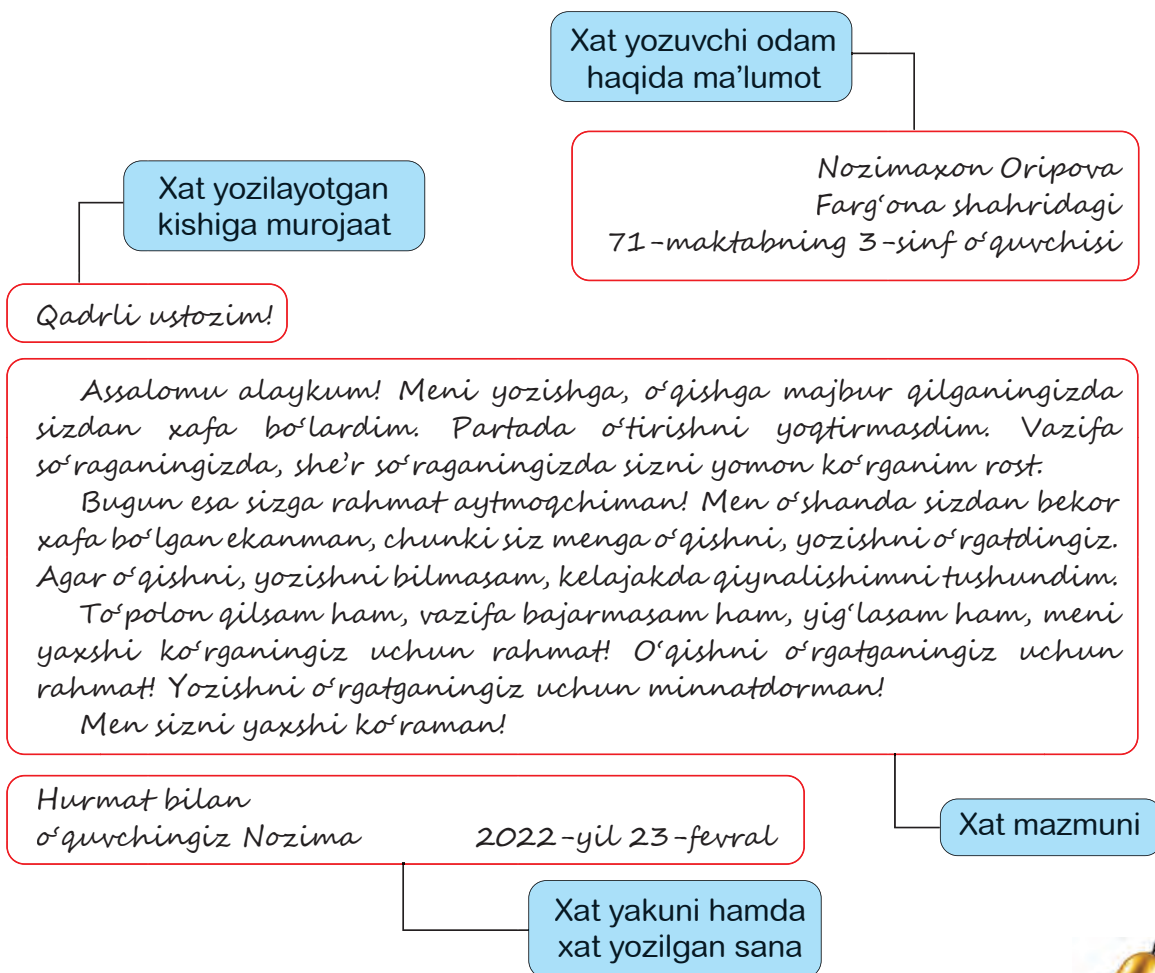
1. Siz xatni o'qiyotganingizda nimalarni o'yladingiz?
2. Xatni saqlab qo'ydingizmi? Nima uchun?
3. Olgan xatingizni yana kimgadir ko'rsatdingizmi?
4. Javob xati yozmoqchimisiz?

Minnatdorchilik xati yozishni o'rganamiz.

1. Minnatdorchilik xati nima uchun yoziladi deb o'ylaysiz?
2. Kimlarga minnatdorchilik xati yozish mumkin?

Ota-onangizga minnatdorchilik xati yozing. Uyga borgach, xatni ularga bering.

ISM QANDAY QO‘YILADI?

Rasmlarni diqqat bilan kuzating hamda savollarga javob bering.

1

2

3

4

- 1-rasmda kim tasvirlangan? Ushbu tarixiy shaxs haqida nimalarni bilasiz?
- 2-rasmdagi tarixiy shaxs kim va u nima bilan shug‘ullangan?
- 3-rasmdagi shaxs bilan bog‘liq qanday ma‘lumotlarni bilasiz?

4. 4-rasmda kim tasvirlangan? Bilgan ma'lumotlaringizni ayting.
5. Ayting-chi, rasmda tasvirlangan bobolarimizning ham ism, ham taxalluslari bo'lganmi? Qanday?
6. O'ylab ko'ring-chi, siz o'zingizga qanday taxallus tanlagan bo'lar edingiz? Nima uchun?

Taxallus – biror ijodkor (shoir, yozuvchi, rassom, olim va shu kabilar) yoki siyosiy arbobning o'zi uchun tanlab olgan boshqa, ikkinchi nomi.

1. Yuqorida rasmi berilgan tarixiy shaxslarning ism hamda taxalluslarini yozing. Imlo qoidalariga rioya qiling.

2. Berilgan ma'lumotlarni o'qing. Tarixiy shaxslarga tegishlilarini aniqlab, yozing. Bosh harflar imlosiga e'tiborli bo'ling.

Namuna *Abu Rayhon Beruniy. U o'rta asrlarda Sharq mamlakatlari* dagi birinchi globusni yasagan.

U o'rta asrlarda Sharq mamlakatlari dagi birinchi globusni yasagan.

U adib, shoir, olim bo'lish bilan birga yirik davlat arbobi va sarkarda hamdir.

U o'zbek adabiyotining eng yorqin namoyandasi, so'z mulkining sultonidir.

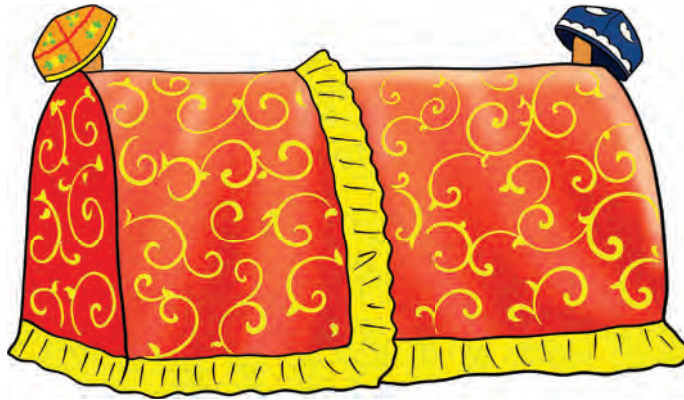
Uning uzugiga "Kuch adolatda" so'zlari o'yib yozilgan va davlat muhrida ham aks etgan edi.

U misli ko'rilmagan aniqlik bilan Quyosh yilining uzunligini 365 kun, 6 soat, 10 daqiqa, 8 soniya ekanini hisoblay oldi. Bunda xatolik bir daqiqadan kam vaqtni tashkil etdi.

“Ism nima?” audiomatnini tinglang. Berilgan topshiriqlarni bajaring.

1. Ayting-chi, ism qo'yishda nimaga e'tibor berish kerak?
2. Odatda chaqaloqqa ismni kim qo'yadi? Sizning ismingizni kim qo'ygan?
3. Ismga qarab nimalarni aniqlash mumkin?
4. Bolaga ism qo'yish marosimi haqida gapiring.
5. Tug'ilganlik guvohnomasida nimalar yoziladi?
6. Ismingiz ma'nosini bilasizmi? Aytib bering.

3. Matndan olingan ushbu so'zlarning ma'nodoshlarini topib, yozing.

Namuna Ism – nom, ot.

ism, kekxa, orzu, davlat, odam, bola

4. Berilgan gaplarni kerakli so'zlar bilan to'ldiring. Ushbu so'zlarning so'roqlarini aniqlang.

1. Odatda chaqaloqqa ismni ... qo'yadi.
2. Ota-onalar farzandlarini kelajakda ... bo'lishini ... qilayotgan bo'lsa, unga ... deb ism qo'yishlari mumkin.
3. Xalqimizda bolaga ... qo'yish uchun oilalarda kichik marosim o'tkaziladi.
4. Tug'ilganlik guvohnomasi olingach, bola rasman ... fuqarosiga aylanadi.

...

I

Andijon.

Umarshayx Mirzo saroyi.

Beklar, saroy amaldorlari, **shariat peshvolari tizilib o'ltirishibdi**. To'rdagi taxtda – Umarshayx Mirzo. Bugun chaqaloqqa ism qo'yish marosimi o'tkazilmoqda.

Umarshayx Mirzo mavlono Munirxojaga qarab:

– So'zingizga intizormiz, – dedi.

Munirxoja Marg'iloniy o'rnidan turib, ta'zim qildi va:

– Go'dakka “Zahiriddin Muhammad” deb nom bermoq lozim, – dedi.

– Ma'qul. Xo'p, ma'qul! – dedi Umarshayx Mirzo.

II

Qutlug' Nigorxonimning **xosxonasi**.

Beshikda oydek bo'lib, pahlavon go'dak jilmayib yotibdi. Umarshayx Mirzo, Yunusxon va Eson Davlatbegim baxtiyor onani qutlab turadilar.

– Ko'z tegmasin, bahodir o'g'lon tug'ilibdur, – dedi Yunusxon. – Ismi ne bo'ldi?

– Zahiriddin Muhammad, – dedi Umarshayx Mirzo.

– Qutlug' bo'lsin, ulug'larning ismi, – dedi Yunusxon kulimsirab.

– Nasib etsa, inshoolloh, yo'lbarsdek bahodir bo'lg'usidir. Shunday ekan, “Bobur – yo'lbars” deb chaqirsak ham bo'ladi.

Umarshayx Mirzo yalt etib unga qaradi va:

– Yo'lbars?! Xonota, yo'qsa, ismini “Zahiriddin Muhammad Bobur” deb ataylik, – dedi hayajonlanib.

III

Yunusxon beshik ustidan bir hovuch tilla tanga sochdi. **Kanizaklar** talashib-tortishib terib olishdi.

Beshikdagi go'dak **guvranib**-jilmayib qo'yadi.

– Bahodir sarkarda bo'lsin, – deb duo qildi bobosi.

– Olamgir podshoh bo'lsin, – deb tilak qildi otasi.

– **Nuridiydam** olim bo'lsin, – deb niyat qildi momosi.

– Bolaginam shoir bo'lsin, – deb orzu qildi onasi.

Xayriddin Sulton

1. Ism qo'yish marosimi qayerda o'tkazilyapti va unda kimlar ishtirok etyapti?
2. Bolani nima uchun "Zahiriddin Muhammad Bobur" deb atashdi?
3. Bola uchun qilingan duolarni qayta o'qing. Mazmunini izohlang.
4. Matnga qanday sarlavha qo'yish mumkin deb o'ylaysiz?
5. Matnda qanday qavm-qarindoshlik so'zlarini uchratdingiz?

5. Berilgan so'zlarni izohi bilan moslab ko'chiring.

insonning o'zigina foydalanadigan uy

ko'z nuri, sevikli farzand

noaniq ovoz chiqarish, g'o'ldirash

shariat qonun-qoidalarini mukammal biladigan kishilar

saroydagi xizmatchi ayol

kanizak

guvranmoq

shariat peshvolari

xosxona

nuridiyda

6. Quyidagi so'z va jummalarni namunadagidek daftaringizga yozing.

Namuna O'tirishibdi – o'tirishibdi.

Tug'ilibdur –

Ismi ne bo'ldi? –

Bo'lg'usidir –

Ayting-chi, matnda uchragan ismlar bugungi kundagi ismlardan farq qiladimi? Javobingizni izohlang.

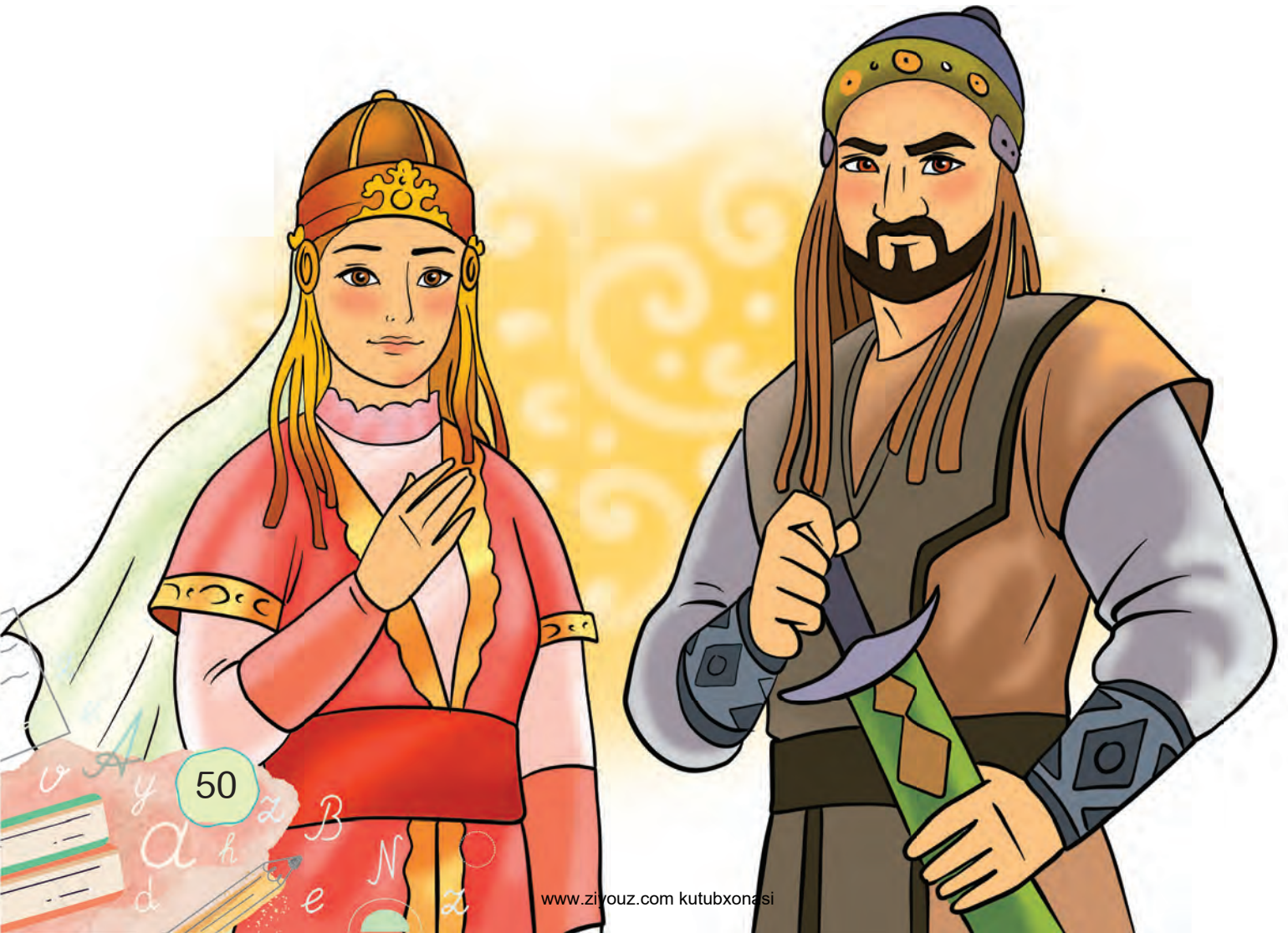
ALPOMISHNING BOLALIGI

Qadim zamonda Qo'ng'iro't elida Boybo'ri va Boysari degan aka-ukalar yashagan ekan. Boybo'ri o'g'il farzand ko'ribdi. Unga Hakimbek deb ism qo'yishibdi. Boysari esa qiz farzand ko'ribdi. Unga Barchinoy deb ism qo'yishibdi. Xonadonlarda xursandchilik bo'libdi.

Kundan kun o'tibdi. Oydan oy o'tibdi. Bolalarning tili chiqibdi. Hakimbek bilan Barchinoy to'rt yoshga yetganda madrasaga o'qishga beribdilar. Ularning savodi chiqibdi, mullo bo'lishibdi.

Boybo'ri o'g'luga shohlik, **sipohlik** ilmini o'rgatmoqchi bo'libdi. Uni kamon otish, nayza sanchish, kurash tushish amallarini o'rgatuvchi ustozlar qo'luga topshiribdi. Hakimbek olti yoshga to'lganida mashhur Qosim **merganga** shogird tushibdi. Ustozi Hakimbekka **yoy** tortishni o'rgatibdi.

Hakimbekning bobosidan qolgan o'n to'rt **botmon** keladigan parli yoyi bor ekan. Uni hech kim joyidan qo'zg'ata olmas ekan. Bir kuni Hakimbek ana shu yoyni qo'lida ushlab ko'tarib turib, so'ng qo'yib yuboribdi. Yoyning o'qi **yashindek** bo'lib uchibdi. O'q Asqartog'ning baland cho'qqisini yulib o'tibdi. Shundan so'ng Hakimbekning yoyni ko'targani haqidagi ovoza olamga yoyilibdi.

Xalq yig'ilibdi. Ular orasidan bir donishmand chiqib:

– Dunyoda bir kam to'qson **alp** o'tgan edi. Shu alplarning boshlig'i Rustami doston edi. Oxiri Alpomish alp bo'lsin. Shunda to'qson alpling qatoridan joy oladi, – debdi.

Shunday qilib, Hakimbek alp bo'lib, to'qson alpling biri bo'lib qatorga qo'shibdi.

1. Boybo'ri va Boysarining xonadonidagi xursandchilikning sababi nima?
2. Ayting-chi, bolalarni necha yoshdan o'qishga berishibdi? Sizningcha, bu erta emasmi?
3. Hakimbekni qanday ustozga berishibdi? Nima uchun?
4. Hakimbekning ovozasi yoyilishiga nima sabab bo'ldi?
5. Nima uchun Hakimbekni Alpomish deb atashdi?
6. Siz qanday qahramonlik ko'rsatishni xohlardingiz?

7. Matndan joy nomlari va kishilarning ismlarini aniqlab, yozing.

8. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarning izohini moslashtirib yozing.

Yashin	↔	jasur, qahramon jangchi
Yoy	↔	bexato otuvchi odam
Mergan	↔	askarlik
Sipohlik	↔	og'irlik o'lchovi
Botmon	↔	urush va ov quroli
Alp	↔	chaqmoq

Alpomishning bolaligi haqida soʻzlab bering.

9. Quyidagi soʻzlarni namunadagidek tahlil qiling.

baland

savodli

donishmand

Soʻzlar	Soʻrogʻi	Maʼnodoshi	Zid maʼnosi
mashhur	qanday?	taniqli	dovruqsiz

10. Ajratib koʻrsatilgan soʻzlarning soʻroqlarini aniqlang.

Namuna Olamgir (qanday?) podshoh.

Onani qutlamoq
 Pahlavon goʻdak
 Goʻdakning jilmayishi
 Bahodir ogʻlon
 Ulugʻlarning ismi
 Baxtiyor ona

11. Matndan “mashhur” soʻzi bilan maʼnodosh boʻla oladigan iborani aniqlab, yozing.

12. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni ma'nosi yaqin so'zlar bilan almashtiring va gaplarni ko'chiring.

1. Boybo'ri o'g'luga shohlik, **sipohlik** ilmini o'rgatmoqchi bo'libdi.
2. Dunyoda bir kam to'qson **alp** o'tgan edi.
3. Yoyning o'qi **yashindek** bo'lib uchibdi.
4. Hakimbekning yoyni ko'targani haqidagi **ovoza** olamga yoyilibdi.

Ayting-chi, sizga eng yoqqan ism qaysi?

QANDAY ISM CHIROYLI?

Har bir uyning tomi bor,
Har bolaning nomi bor.
Bir sinchiklab ko'raylik,
Qanday ism chiroyli?
Nom tanlash hozir erkin,
Bizda juda ko'p "Erkin".
Ozmi daryoda to'lqin,
Ko'pdir dunyoda To'lqin.
Jasur, Qo'rqmas, Doniyor –
Bularning ma'nosi bor.
Har bir o'g'il-qizdagi
Nomlarning aytay sirin,
Ota-ona istagi
Har ismda yashirin.
Tabassum, Asal, Dildor,
Bahodir, Oydin, Gulnor.
Bu nomlar qanday yaxshi,
Bormi bularga qarshi?
O'ylasam shu zamoni,
Nomlarning yo'q yomoni.
Do'stim, tursin esingda,
Dog' bo'lmasin ismingda!
Nomingga qo'sh yaxshilik,
Yaxshi odob – yaxshi xulq.
Yuzing bo'ladi oydek,
Isming bo'lar chiroyli.

Po'lat Mo'min

1. Sizningcha, she'rning 1-bandidagi "uyning tomi" bilan "bolaning nomi" o'rtasida qanday bog'liqlik bor?
2. Ayting-chi, ismda qanday dog' bo'lishi mumkin?
3. Ism qachon chiroyli bo'lar ekan?
4. She'rni yod oling.

13. She'rdagi ismlarni ko'chirib oling. O'zingizga yoqqan ismlar ishtirokida gap tuzib yozing.

14. -li, -dor va -siz qo'shimchalari ishtirokida namunadagi kabi birikmalar yozing. Har ikki so'zga so'roq bering.

Namuna Ma'noli (qanday?) ism (nima?).

odob, jarang, chiroy,
mazmun, xabar

ovoz, bola, suhbat,
odam, manzara

Quyidagi tug'ilganlik guvohnomasi namunasi bilan tanishing. Unga o'z ma'lumotlaringizni qo'yib, ayting.

TUG'ILGANLIK HAQIDA GUVOHNOMA СВИДЕТЕЛЬСТВО О РОЖДЕНИИ	
(ismi, otasining ismi/isma, otchestvo)	
Otasi Отец	(familiyasi/familiya)
(ismi, otasining ismi/isma, otchestvo)	
Millati Национальность	Ўзбекистон
Fuqaroligi Гражданство	Ўзбекистон
Onasi Мать	(familiyasi/familiya)
(ismi, otasining ismi/isma, otchestvo)	
Millati Национальность	Ўзбекистон
Fuqaroligi Гражданство	Ўзбекистон
Qayd etish joyi Место регистрации (FHDYu orqali/через пункт/место/пункт/место/пункт/место)	Navoiy shahar
(viloyat/oblast')	
Tug'ilgan vaqti: Дата рождения:	08.07.2018 - yil 8-iyul oyining 31 kuni
(yil, oy, kun/год, месяц, число)	
Tug'ilgan joyi: Место рождения:	Navoiy Karmana
(viloyat/oblast')	
(shahar, posyolka, qishloq va boshqa/gorod, городской посёлок, с/пос. и др.)	
Bu haqda Об этом	2018 yil 8-iyul oyining 31 kuni год 8-й месяц 31-го числа
(yil, oy, kun/год, месяц, число)	
№ 1578 -son bilan dalolatnoma yozuvi qayd etildi. произведена актовая запись.	
0338154	

15. Tug‘ilganlik haqidagi guvohnomangiz asosida o‘zingizga tegishli ma‘lumotlarni yozing.

////// Familiya	////// Ism, otatism
////// Tug‘ilgan vaqti (yil, oy, kun) Tug‘ilgan yili (so‘z bilan)	
Tug‘ilgan joyi (respublika, viloyat, tuman, shahar, qishloq va h.k.) Bu haqda qachon va nechanchi sonli dalolatnoma bilan yozib qo‘yilganligi	
////// Otasi (familiya, ism, otatism)	////// Millati
////// Onasi (familiya, ism, otatism)	////// Millati
////// Qayd etish joyi	////// Berilgan vaqti
////// Guvohnoma raqami	

“Kimning ismi chiroyli?” she‘rini yoddan aytib bering.

16. O‘zingiz hamda oila a‘zolaringizning ismlari ma‘nosini lug‘atdan aniqlang. Matn ko‘rinishida yozing.

Abdulloh

Sardor

Maftuna

Anora

Malika

Ismoil

Komil

NUTQIMIZ BEZAGI

Rasmlarda berilgan vaziyatlarga e'tibor bering. Qahramonlar o'rnidan gapiring.

- Aynan shu vaziyatda siz nimalarni gapirasiz?
- Nutqingiz chiroyli va tushunarli bo'lishi uchun qaysi so'zlarni ishlatasiz?

1

Onamning tug'ilgan kuni

2

Mustaqillik kuni

3

Tennis bo'yicha musobaqa g'olibi

4

Maktab faollari majlisida

1. Ayting-chi, rasmlarda berilgan vaziyatlar nimasi bilan o'zaro farq qiladi?
2. Nima deb o'ylaysiz, odam turli vaziyatlarda turlicha gapirishi kerakmi? Nima uchun?
3. Yana qanday vaziyatlarni bilasiz? Bunday holatda odam qanday gapirishi kerak? Qanday so'zlarni ishlatishi kerak?

1. Har bir rasm uchun mos keladigan beshtadan soʻz yozing.

Namuna

4-rasm: hurmatli, sinf, kerak, zarur; ...

2. Rasmlardagi vaziyatlarga mos ikki-uchtadan gap tuzib, yozing.

Namuna

Mehribon onajonim, tugʻilgan kuningiz bilan tabriklayman! ...

“Soʻzlashish odobi” audiomatnini tinglang.

1. Siz soʻzlashganda bu qoidalarga amal qilasizmi? Qaysilariga koʻproq rioya etasiz?
2. Siz qaysi qoidaga amal qilishga qiynalasiz? Nima uchun?
3. Soʻzlashganda yana qanday odoblarga amal qilish kerak?

3. Audiomatnni qayta tinglang. Siz eng muhim deb bilgan uchta qoidani oʻz soʻzlaringiz bilan yozing.

Maqollarni oʻqing, mazmunini muhokama qiling.

Til – dil kaliti.

Yomon soʻzning qanoti bor.

Aytilgan soʻz – otilgan oʻq.

Tilga eʼtibor – elga eʼtibor.

Koʻp oʻyla, soʻng soʻyla.

Gapning qisqasi – yaxshi,
Qisqasidan hissasi – yaxshi.

Tigʻ jarohati bitar,
Til jarohati bitmas.

FOYDALI TIJORAT

Bagʻdodlik savdogar bir kuni bozorda Bahlulni uchratib qoldi.

– Janob Bahlul, qanday mol sotib olsam, katta foyda koʻraman? – deb soʻradi u.

– Temir va paxta sotib ol, – deb javob berdi Bahlul.

Savdogar uning aytganini qilib, shu yili juda katta foyda koʻrdi.

Savdogar keyingi yili ham Bahlulni koʻrganida soʻradi:

– Ey devona Bahlul, katta foyda qilish uchun endi qanaqa mol sotib olay?

– Piyoz va qovun sotib ol, – deb javob berdi Bahlul.

Savdogar yana Bahlulning aytganini qilib, piyoz va qovun sotib oldi, ammo oʻsha yili havo issiq kelib, qovun va piyoz sasib ketdi, savdogar ularni tashlab yuborishga majbur boʻldi. Natijada katta zarar koʻrdi.

Savdogar tezda Bahlulni qidirib topdi:

– Bergan maslahatingdan oʻrgildim, zarar koʻrib, qarzga botdim-ku?! – dedi kuyunib.

– Birinchi marta menga janob deb murojaat qilding, oliyjanoblik bilan javob berdim, ammo keyingi safar meni devona deding, men ham devonalarcha javob qildim, – dedi Bahlul.

Jamil Hazratqulov tarjimasi

1. Nima deb oʻylaysiz, savdogar ikkinchi marta Bahlulga duch kelganda nega yomon muomala qildi?
2. Boylik odamning xulqiga yomon taʼsir qilishi mumkinmi? Buning oldini olish uchun nima qilish kerak deb oʻylaysiz?
3. Hikoyadan qanday xulosa chiqardingiz?

4. Berilgan dialogni o‘qing. Bola yo‘lovchiga qanday murojaat qildi? Ayting-chi, siz so‘zlashganingizda qanday murojaat qilasiz? Ularni yozing.

Bola: Kechirasiz, shu atrofda do‘kon bormi?

Yo‘lovchi: Ha, mana shu ko‘chaning oxirida.

Bola: U yerga qanday borsam bo‘ladi?

Yo‘lovchi: Shu yerdan to‘g‘ri yursang, novvoyxona keladi.

Do‘kon undan keyin.

Bola: Rahmat, amaki.

Iboralarni izohlari bilan moslashtirib o‘qing. Ularning mazmunini sinfda muhokama qiling.

boshi osmonga yetmoq

qo‘li ochiq

dog‘da qolmoq

chuchvarani xom sanamoq

tarvuzi qo‘ltig‘idan tushmoq

besh barmog‘ini o‘g‘ziga tiqmoq

- juda ham xursand bo‘lish;
- xomxayol qilish, noto‘g‘ri o‘ylash yoki hisoblash;
- nafsga berilib ketish;
- biror vaziyatda yutqazib, alamzada bo‘lib qolish;
- hech narsani ayamaydigan saxiy;
- umidi puchga chiqish.

Ayting-chi, berilgan iboralarning “Foydali tijorat” matni bilan qanday bog‘liqligi bor? Fikrlaringizni asoslang.

Ibora nima?

Ibora xuddi so‘z kabi bitta ma‘noni bildiradi. Biroq ibora doim ko‘chma ma‘noda bo‘lishi va bir necha so‘zli ekani bilan farqlanadi. So‘z va ibora bir xil ma‘noni anglatishi mumkin, biroq iboraning ma‘nosi kuchliroq bo‘ladi. Masalan, “Boshi osmonga yetdi” iborasi shunchaki “xursand”ni emas, “juda ham xursand bo‘ldi” ma‘nosini anglatadi.

TILINI TIYMAGAN BOLA

(hikoya)

Ramz hali yosh bola edi. U har kuni dalada ishlaydigan otasiga tushlik olib borardi. Bir kuni dalaga ketayotib, olisdagi qoyalar bag'rida **g'ira-shira** sharpani ko'rdi. Aslida bu katta bir tosh edi. Ammo uzoqdan odam kabi ko'rinardi. Ramz ko'tarilib turgan toshni o'ziga o'xshagan bir bola deb o'ylab: "Bu yoqqa kel!" – deb baqirdi. Qoyalar orasidan ham "Bu yoqqa kel... Bu yoqqa kel..." degan aks sado eshitildi. Ramz esa aks sado nima ekanini bilmasdi. Shuning uchun tepalikda bir bola toshlar ortiga berkinib, meni masxara qilyapti deb o'yladi. Ramz yana baqira boshladi: "Qani, chiq! O'zingni ko'rsat,

bo'lmasa, afsuslanib qolasan!". Aks sado ham bo'sh kelmay: "Qani, chiq! O'zingni ko'rsat, bo'lmasa, afsuslanib qolasan!" deya bir gapni bir necha bor qaytardi. Bu "masxara"lardan keyin Ramzning butun vujudini g'azab egalladi. U g'azab o'tida yonib, yana bor kuchi bilan o'shqira boshladi: "Chiq bu yoqqa, qo'rqqoq!" Aks sado esa yana va yana Ramzning so'zlarini qaytaraverdi. Toqati toq bo'lgan Ramz yugurib tepalikka chiqdi. Tepalikda esa hech kim yo'q edi. Ramz bu mug'ombir bola mendan qo'rqib, katta toshlar ortiga yashirinib olgan deb o'yladi. U "Qani, chiq, qayerdasan?" deganicha, **birma-bir** yuqoriga odimlay boshladi. Tiliga kelgan so'zlar bilan "bola"ni haqorat qilib, qoyalarga tirmashdi. Shu lahzada u "bola"ni tutib olsa, boplab adabini berib qo'yishi mumkin edi. Biroq qancha izlamasin, "bola"ni topa olmad.

Ko'p o'tmay, Ramz otasining qorni och ekanini, unga tezroq ovqat olib borishi kerakligini esladi. **Shosha-pisha** yana dalaga qarab yo'l oldi. U dalaga yetib kelib, otasiga bo'lgan voqeani aytib berdi. Ota esa aslida nima bo'lganini fahmladi. So'ng bir hikmatli gap aytdi: "Kimki faqat o'zi istagan narsani gapirsa, o'zi istamagan narsani eshitadi".

"Bola odobi bilan aziz" kitobidan

1. Ramzning xatosi nima edi? Unda qanday illat bor edi?
2. G'azab kishining to'g'ri fikrlashiga xalal berishi mumkinmi? Qanday qilib?
3. Sizningcha, xulqidagi yomon illat tufayli Ramz qanday holatga tushdi?
4. "Kimki faqat o'zi istagan narsani gapirsa, o'zi istamagan narsani eshitadi" degan fikrdan qanday xulosa chiqardingiz?

Iboralarni izohlari bilan o'qing. Ularning mazmunini sinfda muhokama qiling.

- **Avzoyi buzilmoq** – g'azablanish, achchiqlanish.
- **Burgaga achchiq qilib, ko'rpani kuydirmoq** – arzimagan narsani deb jahl ustida zararli ish qilib qo'yish.

- **Pashshadan fil yasamoq** – biror voqeani ortiqcha bo‘rttirib ko‘rsatish.
- **Sabr kosasi to‘lmoq** – sabri, chidami tugamoq.
- **Tirnoq orasidan kir qidirmoq** – yomon niyat bilan aybi yo‘q kishidan ayb topishga harakat qilish.
- **Tepa sochi tikka bo‘lib ketdi** – bir lahzada qattiq g‘azablanish.

Ayting-chi, berilgan iboralarning “Tilini tiymagan bola” matni bilan qanday bog‘liqligi bor? Fikrlaringizni asoslang.

Berilgan gaplarni o‘qing. Ramz haqidagi to‘g‘ri ma‘lumotlarni aniqlab, ayting.

- ✓ Ramz qoyalar orasida turgan bolani ko‘rdi.
- ✓ U aks sado nima ekanini bilmasdi.
- ✓ Uning aks sadodan qattiq jahli chiqdi.
- ✓ Ramz “bola”ni tutib olsa, kaltaklar edi.
- ✓ U otasining qorni och ekanini unutib qo‘ydi.
- ✓ Otasi Ramzning gaplaridan nima bo‘lganini tushundi.

5. “Tilini tiymagan bola” matnidan ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarni topib, o‘qing. Nega bu so‘zlar chiziqcha bilan yozilgan? Yana shunday so‘zlardan topib, yozing.

6. Berilgan so‘zlarga mos keluvchi gaplarni topib, daftaringizga ko‘chiring.

Masxara qilmoq

U do‘q-po‘pisa qildi.

O‘shqirmoq

Bolalar uning ustidan kulishdi.

Mug‘ombir

U jahli bilan ko‘chaga chiqib ketdi.

G‘azablanmoq

U juda ayyor odam.

7. Ramzni qanday bola deb o‘ylaysiz? Nima uchun? Matndan Ramzga xos xususiyatlar aks etgan gaplarni topib, yozing.

mehribon

jasur

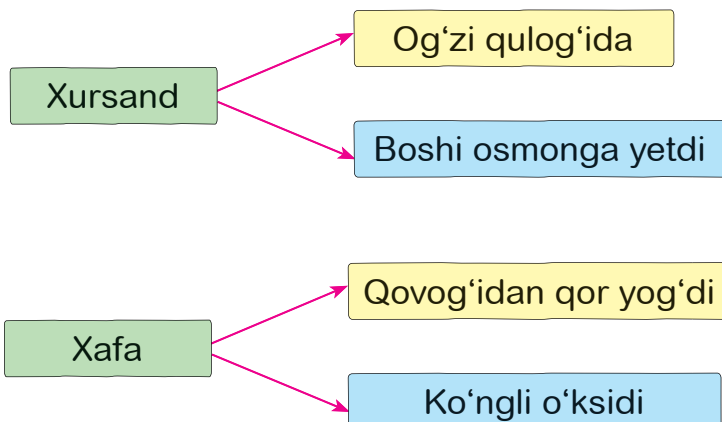
jahldor

qaysar

Namuna *Mehribon – Ramz otasiga vaqtida ovqat olib boradi.*

Berilgan soʻz va iboralar oʻrtasida qanday bogʻliqlik bor?
Ular bir xil maʼno anglatyaptimi? Fikringizni izohlang.

NUTQ HAQIDA

Har soʻzida “bu”, “anu”,
“Haligi”, “soʻng”, “qanaqa”,
“Bu, bu” deydi – nima bu?
“Shunaqa”si qanaqa?

Tiliga kelib qolgan
Soʻzdan qayta olmasa.
“Bu” qoʻshmasdan savolga
Javob ayta olmasa!

Gohi qovushmay soʻzi,
Gapidan toʻxtab qolsa.
Yaxshi bilsa ham oʻzi,
Zoʻrgʻagina “3” olsa.

Oʻzingiz oʻylab koʻring,
Nima bu, qanaqasi?
Qachon qolar Oʻtkirning
“Nima”, “bu”, “qanaqa”si?

Odatlanganman, deding,
Toʻgʻri, hamma gap shunda.
Lekin axir oʻz tiling
Oʻzingga boʻysunsin-da.

To'g'ri, aniq gap tuzib,
Javob bergin so'roqqa.
Xizmat qilsin har so'zing
Fikringni to'latmoqqa.

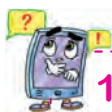

“Mazmun” nomli mo'ljalga
So'z aytilgan o'q bo'lsin.
Nishonga tegmay qolgan
Bitta o'q ham yo'q bo'lsin.

Do'stim O'tkirjon, buni
Yodingda tut har doim,
Otashin notig'ini
Minbarlar kutar doim.

Erkin Vohidov

1. Siz nutqingizga e'tibor qilganmisiz? Bilmagan holda ortiqcha so'z va tovushlarni ishlatasizmi?
2. Ortiqcha so'z va tovushlarni qo'llamaslik uchun nima qilish kerak deb o'ylaysiz?
3. Kimning nutqiga havas qilasiz? Nima uchun?

She'rdan olingan quyidagi bandni sharhlab bering.

* * *

“Mazmun” nomli mo'ljalga
So'z aytilgan o'q bo'lsin.
Nishonga tegmay qolgan
Bitta o'q ham yo'q bo'lsin.

8. Shoir nutq so‘zlashga oid qanday tavsiyalar berdi? Ularni topib, daftaringizga ko‘chiring.

Shoshilmasdan gapirish

Aniq gapirish

Mazmunli gapirish

Baqirmasdan gapirish

Nutqini nazorat qilish

Savolga to‘g‘ri javob berish

So‘zni o‘z o‘rnida qo‘llash

Yolg‘on so‘zlamalik

9. Berilgan gaplarni o‘qing. Ajratib ko‘rsatilgan so‘zlar o‘rniga mos keluvchi iboralarni qo‘yib, ko‘chiring.

1. **Shosha-pisha** yana dalaga qarab yo‘l oldi.
2. Ramzning qattiq **jahli chiqdi**.

Do‘ppisini osmonga otdi

Oyog‘ini qo‘liga oldi

Tepa sochi tikka bo‘ldi

Ko‘ngli yarimta bo‘ldi

10. Berilgan iboralar bilan tanishib chiqing. Ularning ayrimlaridan foydalanib hikoya yozing.

Hikoya yozishdan oldin:

- ✓ Iboralarning ma‘nosini sinfda muhokama qiling.
- ✓ Og‘zaki hikoyalar tuzib, aytib bering.
- ✓ Sinfdoshingizning og‘zaki hikoyasiga munosabat bildiring.

Iboralar:

- **bahridili ochildi** – kayfiyati yaxshilandi;
- **bir yoqadan bosh chiqarmoq** – hamjihat, ahil bo‘lmoq;
- **bosh qotirdi** – astoydil o‘yladi;
- **og‘zi qulog‘ida** – nihoyatda xursand;
- **qo‘y og‘zidan cho‘p olmagan** – juda ham beozor;
- **qo‘lini sovuq suvga urmagan** – og‘ir mehnat qilmagan;
- **tomdan tarasha tushganday** – qo‘qqisdan, kutilmaganda;
- **yuragini oldirib qo‘ydi** – bezillab qoldi, qo‘rqib qoldi.

SAN'AT VA MADANIYAT

Suhbat uyushtiring.

1

2

3

4

5

6

1. Rasmlarda kimni ko'ryapsiz?
2. U nima bilan shug'ullanadi?
3. Rasmdagi faoliyatni olib boradiganlardan kimlarni taniysiz?
4. Qachon ularga ehtiyojimiz tushadi?

1. Rassom va fotografning farqi nimada? Quyidagi ishlar kimga tegishli ekanini yozing.

1

3

4

2

Iste'dodli odam deganda kimlarni tasavvur qilasiz? Iste'dodli odamlarning boshqalardan qanday farqi bo'ladi?

“Matmusaning qo‘shig‘i” audiomatnini tinglang. Savollarga javob bering.

1. Matmusa nima sababdan qo‘shiq aytishni boshladi?
2. “Bir tovuqqa ham don kerak, ham suv kerak” deganda nima nazarda tutilmoqda?
3. Nima uchun Matmusa kelgan joydan odamlar qochadigan bo‘lishdi?
4. Matmusani to‘ra qilishdan maqsad nima edi?
5. “Rahmat, judayam maza qildik” degan odam aslida nima demoqchi?

“Matmusaning dutori” audiomatnini tinglang. Savollarga javob bering.

2. “Matmusaning dutori” audiomatniga mos keladigan gaplarni ko‘chirib yozing.

Matmusa dutor chalishni bilar edi.

Matmusa – iste’dodli odam.

Xotining bobosi dutor chala olar edi.

Matmusa – maqtanchoq odam.

Matmusa bozorga dutor sotib olgani borgan edi.

Matmusaning xotini dutor chalishni bilardi.

Shoir ushbu ikki she’rni nima maqsadda yozganini muhokama qiling.

Matnni o‘qing, savollarga javob bering.

QARG‘AVOY

Juda qadim zamonda qushlar va hayvonlar ahil-inoq yashar, hech qachon bir-birini xafa qilmas, doim birga o‘ynab-kular ekan. Bulbul har tong mayin xonish qilib o‘rmon ahlini uyg‘otar, uning yoqimli ovoziga mahliyo bo‘lib, hatto tovus ham go‘zal patlarini yoyar ekan. Bir kuni qarg‘a “Nega bulbul qo‘shiq kuylay oladi-yu, sayrash mening qo‘limdan kelmaydi, axir men ham qushman-ku”, deb o‘ylanib qolibdi va bulbulning yoniga borib:

– Menga kuylashni o‘rgat, – debdi. Bulbul:

– Bajonidil, qarg‘avoy. Qani, mening ortimdan takrorla-chi, – debdi.

U bulbulga o‘xshab kuylamoqchi bo‘libdi-yu, ammo “qar-qar” deyishdan nariga o‘tolmabdi.

Ovozi shunchalik xunuk ekanki, hamma cho‘chib tushibdi. U yana “qar-qar” deb kuylashda davom etibdi.

– Qarg‘avoy, tumshuqlaringni katta ochma, mayinlik bilan kuyla, – debdi bulbul. Ammo qarg‘a bulbuldek kuylolmaganini sezib:

– Sen mendan nimanidir yashiryapsan, nega ovozimdan hamma cho‘chib tushyapti? – deb so‘rabdi. Bulbul unga:

– Qarg‘avoy, menimcha, buni men senga o‘rgata olmayman, – debdi.

Qarg‘aning jahli chiqib:

– Sendan zo‘r bo‘lib ketishimdan qo‘rqyapsanmi? – deb so‘rabdi.

Bulbul:

– Yo‘q, qarg‘avoy, aslo. Gap shundaki, senda kuylash qobiliyati yo‘q, sen qancha urinma, baribir yoqimli ovozga ega bo‘lolmaysan, – debdi.

Qarg‘a g‘azablanib:

– Men baribir kuylayveraman, ko‘rasan, sendan ham zo‘r bo‘lib ketaman, – deb uchib ketibdi. Qarg‘a har kuni butun o‘rmonni boshiga ko‘tarib qag‘illagani uchun tez orada hamma undan bezor bo‘libdi. Uning oldiga musicha kelib:

– Qarg‘avoy, ovozing boshqa qushlarni ham cho‘chitib yuboryapti, yaxshisi, kuylamay qo‘yaqol, – debdi.

Qarg‘aning jahli chiqib:

– Hatto sening ham ovozing yaxshi, nega meniki hech kimga yoqmaydi, shu adolatdanmi?! – debdi. Shunda musicha:

– Qarg‘avoy, ko‘p kuyinma, axir senda bizda yo‘q narsalar bor-ku, masalan, baquvvat qanotlar, ular bilan olis-olislarga uchasan, butun dunyoni aylanib chiqasan, o‘tkir tumshuqlaring bilan yong‘oqlarni chaqib yeysan, hammamizdan ko‘p yashaysan. Tabiat seni juda siylagan, har yili qishda butun o‘rmonga yolg‘iz o‘zing hukmron bo‘lasan, o‘shanda qancha kuylasang ham ixtiyoring, – debdi.

Musichaning gaplaridan sevinib ketgan qarg‘a:

– To‘g‘ri aytasan, do‘stim, men xafa bo‘lib yuribman, axir men qishning qushiman. Hozir bahor, mening ketadigan vaqtim allaqachon keldi, – debdi-yu qanotlarini keng yozib qorli o‘lkalarga uchib ketibdi.

Har yili qishda qarg‘avoy do‘stlari bilan keng o‘rmonlarda qag‘ilaydigan bo‘libdi. Endi uning kuylashidan hech kim nolimas ekan. Shundan beri bulbul bahorda kuylaydigan, qarg‘a esa qishda qag‘ilaydigan bo‘libdi.

O‘zbek xalq ertagi

1. Sizingcha ham, bulbul qarg‘aga kuylashni o‘rgatishni istamadimi? Nega?
2. Bulbulning fikricha, qarg‘avoyda nima yo‘q edi?
3. Qarg‘a nima uchun musichaning gaplaridan sevindi?
4. Matmusa hamda Qarg‘avoy o‘rtasida o‘xshashlik bormi? Qanday?
5. Qarg‘avoy hamda Matmusaning farqli tomonlarini aytib bering.

3. Qarg'avoyning boshqa qushlardan ustun jihatlarini yozing.

4. Quyidagi birikmalarning ma'nosini taxmin qilib yozing. Keyin lug'atni ochib, o'z taxminingizni solishtiring. Xato qilgan bo'lsangiz, to'g'risini yozing.

bezor qilmoq

boshiga ko'tarmoq

qo'ldan kelmoq

sevinib ketmoq

hukmron bo'lmoq

1. Gazeta o'qiganmisiz?
2. Yangiliklarni odatda nimadan o'qiysiz?

Dorbozlik san'ati bilan bog'liq yangilik matnini o'qing.

DORBOZLIK SAN'ATI YUNESKO RO'YXATIDA

O'zbek milliy xalq o'yinlari azaldan ajdodlarimiz madaniy hayotining ajralmas qismi sifatida e'zozlab kelinadi. Masalan, avloddan avlodga o'tib kelayotgan dorbozlik san'ati ana shunday tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Bundan taxminan ikki yarim ming yillar muqaddam Sharqda vujudga kelgan dorbozlik bugungi kunda sirk san'atining ajralmas qismiga aylangan. Dorbozlik o'yinlari avval ochiq maydonlarda, 13-asrdan boshlab esa maxsus sirk arenalarda ham namoyish etiladigan bo'ldi.

O'zbekistonda dor o'yini qadim tarixga ega. Ba'zi manbalar Amir Temur saroyida ham bunday ajoyib namoyishlar ko'rsatilganini tasdiqlaydi. Dorbozlik O'zbekistonning barcha yirik shaharlarida, ayniqsa, Quva va Asakada taraqqiy topgan.

Bugun ana shu dorbozlik san'ati YUNESKOning nomoddiy meroslari ro'yxatiga kiritilmoqda. Bu esa o'z-o'zidan bu san'atning yanada ommalashishida qo'l keladi. Bu ro'yxatga kiritilgan san'at turlari yo'qolib ketishdan saqlanadi.

5. O'rgangan uslubingizni qo'llab maqola yozing. Ma'lumotlarni to'plashda kattalardan yordam olish mumkin. Maqola mavzusini o'zingiz tanlaysiz.

SAYYOHLARI KO'P DIYOR

Yurtimizdagi tarixiy binolar bilan tanishing.

Registon maydoni – Samarqand shahrida joylashgan me'moriy majmua. Majmua 1417–1660-yillar oraliq'ida qurilgan Ulug'bek madrasasi, "Sherdor" madrasasi va "Tillakori" madrasalaridan iborat.

Kaltaminor – Xiva shahridagi minora. Qurilishi 1852-yilda boshlangan. O'rta Osiyoda eng katta va baland minora qilib qurish rejalashtirilgan. Biroq 1855-yilda xonning vafot etishi tufayli qurilish ishlari to'xtatilgan.

Oqsaroy – Shahrisabz shahrida joylashgan. Saroyini 1380–1404-yillar davomida Amir Temur qurdirgan. Saroy o'z davrining eng baland va chiroyli binolaridan bo'lgan. Afsuski, hozirda binoning ayrim qismlarigina saqlanib qolgan, xolos.

Minorayi Kalon – Buxoro shahrida joylashgan. 1127-yilda qurilgan. Balandligi – 50 metr. Minora yuqorisiga 104 talik aylanma zina orqali chiqiladi. Unda azon aytib, namoz vaqti bo'lganidan xabar berilgan.

1. Nima deb o'ylaysiz, nega odamlar bunday binolarni yaqindan ko'rgisi, o'rgangisi keladi?
2. Siz bu binolarning qay birini ko'rishni istaysiz? Nima uchun?

3. Xorijdan kelgan sayyohlar yurtimizdagi qadimiy obidalarni ko'rishni istaydi. Siz ularga yana qaysi joylarni va binolarni ko'rishni taklif qilgan bo'lar edingiz?
4. Nima deb o'ylaysiz, yurtimizga xorijdan ko'proq sayyoh kelishi uchun nimalar qilish kerak?

Berilgan so'zlarni ovoz chiqarib o'qing. Partadoshingiz esa talaffuzda qaysi harflar tushib qolganini aytsin.

Samarqand

farzand

baland

Toshkent

poytaxt

past

Ayrim so'zlarning oxirida kelgan d, t tovushlari ba'zan aytilmasa ham, yoziladi. Masalan: *Samarqand, daraxt, to'rt.*

1. To'g'ri yozilgan so'zlarni aniqlab, ular ishtirokida gaplar tuzing.

payvand

jufd

payvant

xursant

xursand

juft

Namuna *U maktabdan xursand bo'lib keldi.*

“Afsonaviy Xivaga sayohat” audiomatnini tinglang.

1. Qahramon nima uchun: “Xivada ertak-kinofilm suratga olsa bo'ladi”, – deyapti?
2. “Xorazm timsoli” deya qaysi obidaga ta'rif berilgan?
3. Kaltaminorning qurilishiga doir afsona rost bo'lishi mumkinmi? Javobingizni asoslang.
4. Sayyohlar qayerdan kelishgan ekan? Ular qaysi kasb egalari?
5. Nima deb o'ylaysiz, sayyohlar nima uchun turli buyumlar sotib olishadi?
6. Ayting-chi, xorijdan keladigan sayyohlar soni ortsa, yurtimizga qanday foyda bo'ladi? Javobingizni asoslang.

2. Qahramonimiz bizni qaysi tarixiy obidalar bilan tanishtirdi? Ularni aniqlab, daftaringizga yozing.

Ichan qal'a

Oqsaroy

Kaltaminor

Registon

Toshhovli

Minorayi Kalon

3. Gaplarni o'qing. Noto'g'ri yozilgan so'zlarni toping. To'g'ri yozilgan gaplarni daftaringizga ko'chiring.

Ichan qal'a majmuasi xivaning bosh yodgorligi hisoblanadi.
Ichan qal'a majmuasi Xivaning bosh yodgorligi hisoblanadi.

Toshhovlidan chiqib, hunarmandlar majmuasiga yo'l oldik.
Toshhovlidan chiqib, hunarmentlar majmuasiga yo'l oldik.

Shundan so'ng "Alibobo va qirq qaroqchi" nomli o'yinchog'lar do'koniga kirdik.

Shundan so'ng "Alibobo va qirq qaroqchi" nomli o'yinchoqlar do'koniga kirdik.

Ular Ichan qal'a yaqinidagi besh yulduzli mehmonhonada turishganini aytishdi.

Ular Ichan qal'a yaqinidagi besh yulduzli mehmonxonada turishganini aytishdi.

IBN BATTUTA SAYOHATLARI

A Dunyo tarixidagi eng mashhur sayyohlarning biri Ibn Battuta hisoblanadi. 14-asrda yashagan bu arab sayyohi umrining 28 yilini safarlarda o'tkazgan. U sahrolar, tog' so'qmoqlari, shahar, qishloqlar va dengiz yo'llari orqali 120 ming kilometr masofani bosib o'tgan.

B Ibn Battuta Arabiston, Misr, Eron, Kichik Osiyo va Qrim orqali Movarounnahr ga yetib kelgan. So'ng Afg'oniston orqali Hindistonga o'tib, u yerda bir necha yil yashagan, keyin Indoneziya va Xitoyga safar qilgan.

D Ibn Battuta "Sayohatnoma" nomli asari bilan tarixda qolgan. Bu asarda turli davlatlar tarixi, madaniyati va geografiyasi haqida qimmatli ma'lumotlar bor. Asarning Movarounnahr shaharlariga oid qismi O'zbekiston tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

E Sayyoh 1333-yilda Xorazmga yetib keladi. U Xorazmni ta'riflar ekan, xorazmliklardan ko'ra oliyjanob, mehmondo'st xalqni hech yerda uchratmaganini yozadi. Shuningdek, Xorazm qovuniga shunday ta'rif beradi: "Sharqda ham, G'arbda ham Xorazm qovuniga teng keladigani yo'q. Po'chog'i yashil tusda, go'shti yumshoq, juda shirin. Bu qovunni bo'lak-bo'lak qilib kesib, oftobda quritib, savatga solib, Xorazmdan Hindistonga olib borib sotishadi. Barcha quritilgan mevalar ichida qovunqoqiga teng keladigani yo'q".

F Xorazmda uch hafta turgach, Ibn Battuta Buxoro tomon yo'l oladi va 18 kunda bu shaharga yetib keladi. U Buxoroga "musulmon o'lkalarning eng mashhur shaharlaridan biri" deya ta'rif beradi. Ammo

sayyoh bosqinchi mo'g'ullar shaharni vayron qilgani, masjid, madrasa va bozorlar xaroba holatga kelib qolganini yozib, afsus chekadi.

G Sayyoh Buxorodan chiqib, Samarqandga yo'l oladi. U Samarqand shahriga ta'rif berarkan, shunday deydi: "Shahar daryo qirg'og'ida joylashgan. Charxpalaklar bog'larni sug'orish uchun daryodan yuqoriga suv chiqazib beradi. Daryo qirg'og'ida shunday ulkan saroylar va binolar qad ko'tarib turadiki, ular Samarqand aholisining yuksak mahorat sohibi ekanidan dalolat beradi".

H Ibn Battuta Samarqanddan Termizga keladi. Sayyoh shaharni: "Chiroyli imoratlari va bozorlari bo'lgan yirik shahardir. Uni boshdan oyoq anhorlar kesib o'tadi, bog'lari ham juda ko'p. Ayniqsa, uzumi bilan behisi juda shirin", – deb ta'riflaydi.

"Bolalar ensiklopediyasi"dan olindi

1. Ibn Battutaning qaysi asari mashhur? Unda nimalar haqida yozilgan?
2. Ibn Battuta qaysi mamlakatlarda bo'lgan? Bu davlatlar haqida nimalarni bilasiz?
3. Arab sayyohi Xorazm, Buxoro va Samarqand haqida yozarkan, shaharlarning qanday o'ziga xos jihatlariga to'xtaladi?
4. Nima deb o'ylaysiz, tarixda yashagan sayohatchilarning xizmati nimada? Ular bizga nima beradi, nimani o'rgatadi?

4. Matndan joyni ifodalaydigan so'zlar va joylarga atab qo'yilgan nomlarni aniqlab, ikki ustunga ajratib yozing.

Joylarga atab qo'yilgan nomlar	Joyni ifodalaydigan so'zlar
Termiz	qishloq

Berilgan birliklarni so'roqlari bilan birga o'qing. Ayting-chi, nega har xil so'roqlar berilyapti? Ushbu gap orqali qanday ma'lumotni bilib oldingiz?

Ibn Battuta 18 kunda Buxoroga yetib keldi.			
Ibn Battuta	18 kunda	Buxoroga	yetib keldi.
kim?	necha kunda?	qayerga?	nima qildi?

5. Berilgan gaplarni o‘qing. Gapning har bir qismiga so‘roq berib, ularni yozing.

Ibn Battuta ko‘p davlatlarga sayohat qilgan.			
Ibn battuta	ko‘p	davlatlarga	sayohat qilgan.

U 120 ming kilometr masofani bosib o‘tgan.			
U	120 ming kilometr	masofani	bosib o‘tgan.

Sayyoh Samarqanddan Termizga kelgan.			
Sayyoh	Samarqanddan	Termizga	kelgan.

Ko‘rdingizmi, har bir so‘roq berilayotgan so‘z gapda ma‘lum vazifani bajaryapti. So‘roq berish orqali gap kim haqida ekani, u qanday harakatni bajarayotgani, qachon va qayerda bo‘lgani anglashilyapti.

6. Matn qismlariga mos sarlavhani aniqlab, daftaringizga ko‘chiring.

(A) (B) (D) (E) (F) (G) (H)

- Yurtimiz tarixini o‘rganishdagi manba.
- Dunyoga tanilgan sayyoh.
- Mohir ustalar shahri.
- Dunyoga dong‘i ketgan qovun.
- Eng mashhur o‘lkaga sayohat.
- Ibn Battuta safar qilgan mamlakatlar.
- Anhorlarga boy shahar.

Namuna A – Dunyoga tanilgan sayyoh, ...

MENING O‘ZBEKISTONIM!

Gumbazlarning uchin yoritar quyosh,
 “Shohi Zinda”, ”Chor Bakir”-u “Ko‘kaldosh”,
 Labihovuz, Ichan qal’a va “Sherdor”.
 “Registon”-u “Hastimom” hamda “Minor”.

Samarqand-u Buxoro – misli quyosh,
 Xiva, Kesh-u Shahrizabz hamda Shosh

Ko'hna tarixni so'zlatgan **zabonim**,
Bular bari – mening O'zbekistonim!

Peshtoqlarda inin qurgan qaldirg'och,
“Lazgi”si-yu “Tanovar”-u “Dilxiroj”,
Ko'kni quchgan **daka**, quroq varraklar,
Saxiy elni izlab kelgan laylaklar.

Kulollari, zardo'zlar-u dorbozlar,
Hofizlari, san'atkor-u raqqoslar,
San'at bilan **oshufta**, **gul makonim**,
Bular bari – mening O'zbekistonim!

Kavsar Turdiyeva

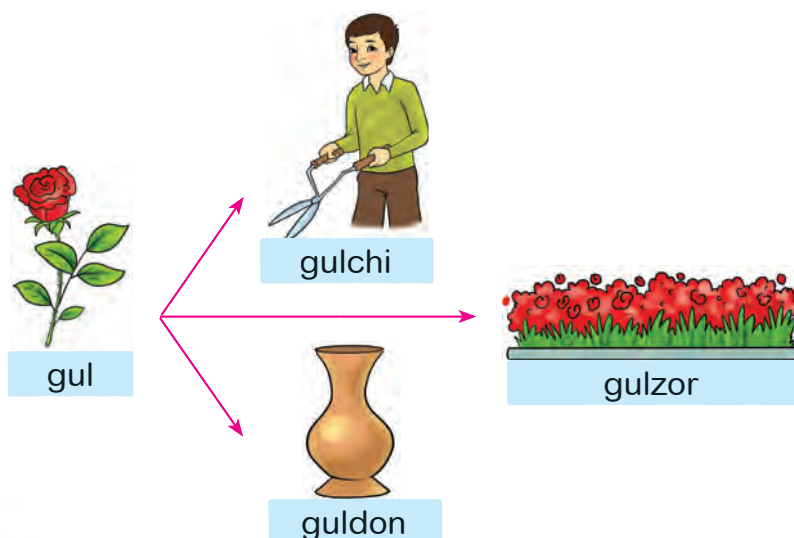
1. “Gumbazlarning uchin yoritar quyosh” misrasini o'qiganda qanday manzarani tasavvur qildingiz?
2. “Ko'hna tarixni so'zlatgan zabonim” deganda nimani tushundingiz?
3. Laylaklar bu elni nega izlab kelar ekan?
4. Siz ham o'zbek xalqini saxiy deb bilasizmi? Fikringizni asoslang.
5. Bu she'rda O'zbekistonning qanday jihatlari ko'proq ta'riflangan?
6. Matnda ajratib ko'rsatilgan so'zlarning ma'nosini lug'atdan topib, bilib oling.

She'rda gul makonim so'zi qanday ma'noda kelgan? Shoir bu orqali nima demoqchi? Fikringizni izohlang.

Rasmlarga qarang. Ular o'rtasida bog'liqlik bormi? Nega ular har xil atalyapti? Fikringizni izohlang.

7. She'rdan nimalarning nomi aytilgan? Ularni quyidagi guruhlarga bo'lib yozing.

Joy nomlari	Tarixiy obida nomlari	Musiqqa nomlari
Shahrisabz	Ichan qal'a	"Tanovar"

8. Sayyohlik xaritasidan foydalanib O'zbekistondagi qadimiy obidalar haqida matn tuzing.

Matn tuzishda quyidagilarga e'tibor qiling:

- Tuzgan matningiz bolalar ensiklopediyasidagi matnlarga o'xshash bo'lsin.
- Binoning nomi, qaysi shaharda joylashgani haqida ma'lumot bering.
- Agar bilsangiz, bino haqida qisqacha ma'lumot ham yozing.

Namunaviy boshlanma:

O'zbekiston juda ham boy tarixga ega. Vatanimiz hududida tarixiy obidalar ko'p. Masalan, Xiva shahrida ...

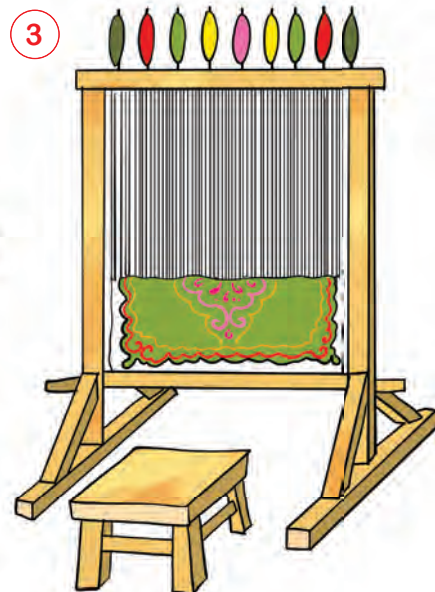
O'zbekistonning sayyohlik xaritasi

KULOLCHILIK

Audiomatni tinglang. Matn asosida berilgan topshiriqlarni bajaring.

1. Xorazm, Marg'ilon, Toshkent va Rishton qanday hunarmandchilik maktablari bilan mashhur? Rasmlar asosida aniqlang.
2. Kulolchilik buyumlari deganda nimani tushunasiz?
3. Rishtonda kulolchilik rivojlanishining asosiy sababi nimada?
4. Kulol o'zi yasagan buyumlarga qanday ishlov beradi?
5. Sopol buyumlar qanday talablarga javob berishi kerak?
6. Ayting-chi, uyingizda kulolchilik buyumlari bormi? Qaysilar?

1. To'g'ri ma'lumotlarni daftaringizga yozib oling.

Rishton kulolchilik san'ati uzoq tarixga ega.
Laganga qalam bilan surat chizish juda oson, u ko'p vaqt olmaydi.
Kulol o'zi yasagan buyumlarga faqatgina igna bilan ishlov bera oladi.

Rishton – Farg‘ona vodiysida joylashgan shahar.

Sopol idishlar tabiiy mahsulotdan tayyorlangani uchun uning xorijda ham xaridorlari ko‘p.

2. Tinglagan matningiz yuzasidan 3 ta savol tuzib, yozing.

KULOL

Hunarmandman – kasbim kulol,
Mehnat og‘ir – noni halol.
Ro‘zg‘orda zap **asqatadi**
Men yasagan **asil** sopol.

Qo‘llarim-la shakl berib,
Dovrug‘ini tarataman.
Xomashyosin loydan qorib,
Mo‘jizalar yarataman.

Naqsh solaman **mengzab** gulga,
Pishiraman o'tda toblab.
Nafi tegsa yurtga, elga,
Zahmatlarim ketar qoplab.

Hunarimdir g'urur, faxrim,
Ochiladi ko'ngil bahrim.
Mustaqillik bergan baxtdan
Shamol tegib, yayrar bag'rim.

Ravshan Isoqov

1. Kulolchilik qanday kasb ekan? Bu haqda she'rning qaysi bandida aytilgan?
2. She'rda kulolning qanday yumushlari sanab o'tilgan? Tar-tib bilan aytib bering.
3. Kulol qiyinchiliklarni qachon unutar ekan? Bu haqda she'rning qaysi bandida aytilgan?
4. Siz qaysi hunar bilan faxrlanishni istaysiz?

3. She'rdan kulolchilik bilan bog'liq so'zlarni ajratib yozing.

Namuna Naqsh, ...

4. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarning ma'nosini lug'atdan toping. Ushbu so'zlarning ma'nosiga mos gaplarni aniqlab, yozing. Izohlangan so'zlarning tagiga namunadagidek chizing.

Namuna Dovrug'i: Rassom chizgan suratlarning ovozasi podshohga yetib boribdi.

GAPLAR	SO'ZLAR
Rassom chizgan suratlarning ovozasi podshohga yetib boribdi.	asqatadigan
Do'konda a'lo sifatli matolar ko'p.	mengzaymiz
Muvaffaqiyatga qiyinchilik bilan erishamiz.	dovrug'i
Sumkam sayohatda kerak bo'ladigan narsalar bilan to'la edi.	asil
Vaqtini oltinga o'xshatamiz.	zahmat

Rasmlarga qarang. Savollarga javob bering.

1. Rasmda qanday buyumlar tasvirlangan? Nomini ayting.
2. Bu buyumlarni kim tayyorlaydi? Qanday xomashyodan?
3. Siz yana qanday kulolchilik buyumlarini bilasiz?
4. Ushbu buyumlarning qanday tayyorlanishini bilasizmi? Ketma-ketlikda aytib bering.
5. Kulolchilik buyumlaridan nima maqsadda foydalanamiz?

5. Rasmda berilgan kulolchilik buyumlarining nomini yozing. Sizing shevangizda ular qanday atalsa, uni ham yozing.

Namuna Lagan – quyuq ovqat solinadigan katta yassi idish. Shevada: tovoq, charqi, la'li.

6. Tasavvur qiling: siz kulolsiz, yaqin do'stingiz uchun qanday buyum yasab berasiz? Uni ta'riflab yozing.

- ✓ Nima tayyorlaysiz?
- ✓ Shakli qanday bo'ladi?
- ✓ Qanday bezaklardan foydalanasiz? Nima uchun?
- ✓ Do'stingizga ushbu sovg'ani berishda qanday tilak aytasiz?

KULOL CHOLNING HIYLASI

Ayting-chi, hiyla nima?

Qadimda to'rt tomoni suv bilan o'ralgan bir orol bo'lgan ekan. Uning tabiati juda go'zal, mevalari bolday shirin, havosi toza, suvlari zilol bo'lib, atrofdagi o'lkalarda yashovchilarning havasini, hatto hasadini keltirar ekan.

Qo'shni yurt hukmdorlaridan biri bu orolni yo'q qilish payiga tushibdi. Lekin qanday qilib? **Ahil-inoq** orol ahlini yengish ham oson emas. Har tomoni suv bo'lgan bu joyni **qayiq-kemalarda** kuchli harbiylar hushyor qo'riqlaydi. Hukmdor bir donishmandni chaqirib, maslahat solibdi. Bu donishmand juda aqlli, lekin o'z aqlini yovuzlik yo'lida ishlatadigan makkor kulol chol edi. U hukmdordan uch kun muhlat so'rab, o'ylay boshlabdi. Uchinchi kuni hukmdor oldiga kelgan makkor chol shunday debdi:

– Shohim, bir yo'lini topdim. Orolni suvga g'arq etish kerak. Buning uchun shunday ish qilamiz. Orolni aslida bir tepalik tutib turadi. Shu tepalik tuprog'ini olib tekislash kerak bo'ladi. Bu ishni orolliklar o'zi bajaradi.

– Qanday qilib? – so'rabdi hukmdor.

– Bu tepalik aziz joy bo‘lib, uni orolliklar bilmaydi. O‘sha tepalikning tuprog‘idan yasalgan xumlar, sopol idishlar ancha sifatli bo‘ladi. Biz ularga xaridor bo‘lib, **ko‘p-ko‘p** sotib olsak, tepalikning qum-tuprog‘i kamayib, pasayib, yo‘q bo‘ladi. **Pul-boylikka** qiziqqan kulollar ko‘p-ko‘p buyum yasab, sotishga tushadi. Bu tepalikning sir-sinoati shundaki, orol bir kema bo‘lsa, uni tutib turgan langar shu tepalik. U tekis bo‘lib, yo‘qolishi bilan orol pasayib qolib, suv bosadi.

Bu fikr hukmdorga ma‘qul kelib, oroldagi kulollar bilan savdo-sotiq ishlarini boshlab, avjiga chiqaribdi. Mahsulotlari tezda va qimmat sotilib ketayotganidan xursand oroldagi kulollar bir hissa o‘rniga ikki hissa ko‘p va chaqqon ishlab, turli buyumlar yasab sota boshlabdi. Orolidagi bir nuroniy chol kulollarni bu ishdan to‘xtatishga urinibdi: “Hoy, baraka topgurlar, bu muqaddas joy, unga tegmanglar. Yurtning bir kaft tuprog‘i ham oltindan qimmat. Siz aslida xum-ko‘za-yu sopol idishlarni emas, tuprog‘imizni sotyapsiz, buning oqibati yomon bo‘ladi”, – deb rosa kuyinibdi. Biroq unga hech kim quloq solmabdi. Hamma sotuvdan kelayotgan **jaraq-jaraq** pullarga mahliyo bo‘libdi. Natijada tuprog‘i kamayib boravergan tepalik umuman cho‘kib, xarob holga kelibdi. Shunda orolni suv bosa boshlabdi. Buni to‘xtatishning iloji topilmabdi, orol **asta-sekin** suv ostiga cho‘kaveribdi.

Nochor ahvolga tushgan orol ahli qayiq-kemalarga chiqib, orolni tark etishga majbur bo‘libdi. Ular qirg‘oqqa – quruqlikka chiqib olishibdi. Lekin bu yerlar hammasi egali ekan. Yer egalari kelib, ularni bu yerda turishga qo‘ymay, hayday boshlabdi. Ikkinchi joyga borishlari bilan u yerning ham egasi o‘z hududiga qo‘ymasmish.

Oxiri ularga bir **cho‘l-sahrodan** joy ko‘rsatib, o‘shani sotib olishlari mumkinligini aytishibdi. Orol ahli o‘zining bor boyligi, **xum-ko‘zalar**ni sotib, to‘plagan juda ko‘p **zar-u oltin**lariga arzimagan tashlandiq, quruq yerni sotib olishga majbur bo‘libdi.

Shunda ular o‘z vatanining bir siqim tuprog‘i ham oltindan qimmat, bebaho ekanini anglab, pushaymon yebdilar. Va shu qurg‘oq joyda ming **azob-mashaqqat** bilan yashashga majbur bo‘libdilar.

Dilshod Rajab

1. Atrofdagilarning havasi va hasadini keltiruvchi orol qanday ekan?
2. Hukmdor orol ahlini yengish uchun qanday taklifni qabul qildi? Bu taklifni kim berdi?

3. Orolidagi nuroniy chol nima uchun kuyindi? Unga quloq solishdimi?
4. Nima uchun orol ahli yashab turgan joyini tark etdi? Ular nima uchun yashashga boshqa qulay joy topisholmadi?
5. Orol ahli nimani anglab yetdi? Sizingcha, bu to'g'rimi? Nima uchun?

7. Matnda ajratib ko'rsatilgan so'zlarni ko'chiring. Imlosiga e'tibor bering.

8. Matndan orol tasviri berilgan gaplarni aniqlang va ko'chiring.

Langarning matndagi ma'nosiga mos rasmni aniqlang.

1. Donishmandning fikricha, orol nimaga o'xshaydi?
2. Ushbu ertakdan qanday xulosa chiqardingiz?

9. “Kulol cholning hiylasi” matni asosida 3 ta savol tuzib yozing va partadoshingizga bering. Partadoshingiz tuzgan savollarga esa qisqa javob yozing.

10. Rasmni diqqat bilan kuzating. Ushbu rasm asosida suhbat matni yozing.

KITOB DAN YAXSHISI YO‘Q

“Kitob kompyuterdan yaxshi” audiomatnini tinglang.

1. Muhammadjon ko‘p kitob o‘qishning qanday foydali jihatlari aytib o‘tdi?
2. U qaysi asarlarni sevib o‘qigan? Siz bu asarlarni bilasizmi?
3. Kitobning kinodan farqi nimada?
4. Sizning ham shaxsiy kutubxonangiz bormi? Unda nechta kitob bor?
5. Yaqin kelajakda qaysi kitoblarni o‘qimoqchisiz?

1. Audiomatn asosidagi fikringizdan kelib chiqib kitob televizor va kompyuterdan yaxshi ekanini asoslovchi beshta gap tuzing.

Namuna *Kitob tasavvurni kengaytiradi.*

Maqollarni o‘qing. Mazmunini muhokama qiling.

- Kitob – aql qayrog‘i.
- Kitobsiz aql – qanotsiz qush.
(o‘zbek maqoli)

- Kitobni sotib olgan emas, uni o‘qigan olim bo‘ladi.
- Kitobning muqovasiga qarab baho berma.
(ingliz maqoli)

- Uch kun kitob o‘qimasang, so‘zing qo‘pollashadi.
(xitoy maqoli)

2. Ayting-chi, kitob nimalarga o‘xshatilar ekan? Ularni yozing.

Namuna *Kitob – xazina, ...*

KITOBXON BOLALARGA 9 TAVSIYA

Kuniga bir soatni kitob o‘qish uchun ajrating. Har kuni kamida bir soat kitob o‘qishni o‘zingiz uchun vazifa qilib oling. Shu tarzda kitob o‘qish tezligingiz oshib boradi. Sekin-asta kunlik kitob o‘qish soatini ham oshirib borish mumkin.

O‘zingizga yoqadigan qulay joyda mutolaa qiling. Yotib o‘qimaslikka harakat qiling – ko‘zingiz charchaydi. Kitobni ko‘zingizdan 30 – 40 santimetr uzoqlikda tuting. Kitob tanlashda matnning hajmi, shrifti o‘qishga qulay ekaniga e‘tibor qarating.

Mutolaaga eng qulay vaqtni tanlang. Uxlashdan avval kitob o‘qish tavsiya qilinmaydi – kun davomida turli axborotlarni qayta ishlagan miyangiz kechqurun biroz toliqishi va ma‘lumotni yaxshi qabul qilmasligi mumkin. Erta tongdagi mutolaa esa juda foydali. Yaxshi dam olgan miyangiz axborotlarni oson qayta ishlaydi va uzoq vaqt eslab qoladi.

Kitobdan olgan eng yaxshi fikr va ma‘lumotlaringizni yozib boring. Ba‘zilar bunda kitobning o‘ziga chizish yoki bo‘yashdan foydalanadi. Unday qilmang – sizdan keyin ham birov o‘qishi mumkin. Alohida daftar tutib, unga yozib borsangiz foydaliroq. Mutolaadan so‘ng kitobdan olgan xulosalaringizni ham qayd eting.

Qo'lingizga tushgan har qanday kitobni o'qiyvermang. Yaxshi kitobni tanlay olishni ham o'rganing. Avvalo ota-onangiz, ustozlaringizdan tavsiya oling. Yoshingizga qaysi biri mos, foydali ekanini ular yaxshiroq bilishadi. Tavsiyalar asosida o'qishingiz kerak bo'lgan kitoblar ro'yxatini tuzib oling. Reja asosida mutolaa qiling.

“To'g'ri o'qish” tez o'qib tugatish degani emas. Muhimi – tushunib o'qish. Yaxshi o'quvchiligingiz sahifasi ko'p kitob o'qishingiz bilan emas, qanchalik tushunganingiz bilan o'lchanadi.

Hadeb bir xil mavzudagi kitoblarni o'qiyvermang. Bir marta sarguzasht qissa o'qisangiz, keyingi safar tarixiy asar o'qing. Ilmiy adabiyotlar, axloqiy kitoblar ham foydali. Shunda dunyoqarashingiz kengayadi.

Kitob yoqmasa, o'qimang. Kitob yoqmadimi, miyangiz qabul qilmayaptimi – davom ettirmang. Yoqtirmagan kitobingizni o'zingizni majburlab tamomlashingiz kerak emas. Muhimi – o'zingizga foydali va tushunarli kitobdan zavq olish.

Mo'jazgina kutubxona tashkil eting. O'n dona kitobdan iborat bo'lsa ham, shaxsiy kutubxonaga ega bo'lish qanday yaxshi! Aytgandek, o'z ismingiz yoki kutubxonangizning nomi qayd etilgan muhrga buyurtma berishingiz ham mumkin. Kutubxonangizdagi kitoblarda ana shu muhr bo'ladi.

Davronbek Tojialiyeu,
ziyouz.com kutubxonasi asoschisi

1. Siz qanday mavzulardagi kitoblarni o'qishni istaysiz?
2. Sizga kitob o'qish uchun eng qulay vaqt va joy qaysi?
3. O'qiy olmagan kitobingiz bormi? Nega o'qiy olmagansiz?
4. Kitob tanlashda eng birinchi navbatda nimaga e'tibor berish kerak deb o'ylaysiz?
5. Siz uchun qay biri muhim:
  - to'g'ri o'qish;
  - tez o'qish;
  - tushunib o'qish.Javobingizni asoslang.

Berilgan topishmoqlarning javobini toping. Topishmoqlarning javobini topishda sizga nima yoki qaysi so'z yordam berdi? Izohlab bering.

Tinmay o'qisang agar,
Ko'p narsani o'rgatar.
Bilsang, uka, o'ylab top,
Bilim koni u ...

Tilsiz, aql o'rgatar.

So'z bilan ekilar,
Og'iz bilan yig'ilar.

KITOBSEVAR

– Televizor oldida
Hecham ko'rmadim seni.
Qo'lingdan kitob tushmay,
Lol qoldiryapsan meni.

– Maqtanchoqlikka yo'yma,
Bu gaplarimni sira.
Kitob varaqlamasam,
Ko'nglim tortadi xira.

Televizor ko'rmayman,
Desam bo'ladi yolg'on.
Bolalarbop dasturlar
Bizga zarur har qachon.

Biroq rostini aytsam,
Kitobga ortiq mehrim.
Diqqatimni tortadi
Adabiyotning sehri.

Tiriklik mo'jizasin
Kitobda deb bilgayman.
Kitob o'qish baxtini
Men barchaga tilayman.

...O'tayotgan har kunim
Kinoga o'xshar go'yo.
Do'stim, bilsang, men uchun
Kitobning o'zi kino.

Abdurahmon Akbar

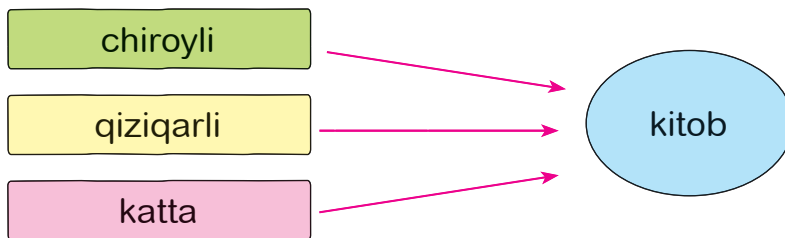
1. Ayting-chi, she'rda nechta qahramon bor? Ularni qanday farqlab oldingiz?
2. Qaysi vaqtlarda qahramonning ko'ngli xira tortadi?
3. "Tiriklik mo'jizasin kitobda deb bilgayman" deganda nima nazarda tutilgan deb o'ylaysiz?

3. She'r matnida ajratib ko'rsatilgan so'zga so'roq bering. U qaysi so'zga bog'lanib kelgan? Bu so'z orqali qanday ma'no tushunyapsiz? Fikringizni yozing.

Berilgan so'zlarni *kitob* so'zi bilan birgalikda o'qing. Bu birliklar bitta ma'noni anglatib kelganmi? Ularni izohlab yozing.

4. Berilgan so'zlarni moslashtirib yozing.

rangli

tikanli

bino

ko'ylak

uzun

katta

baland

sumka

qalam

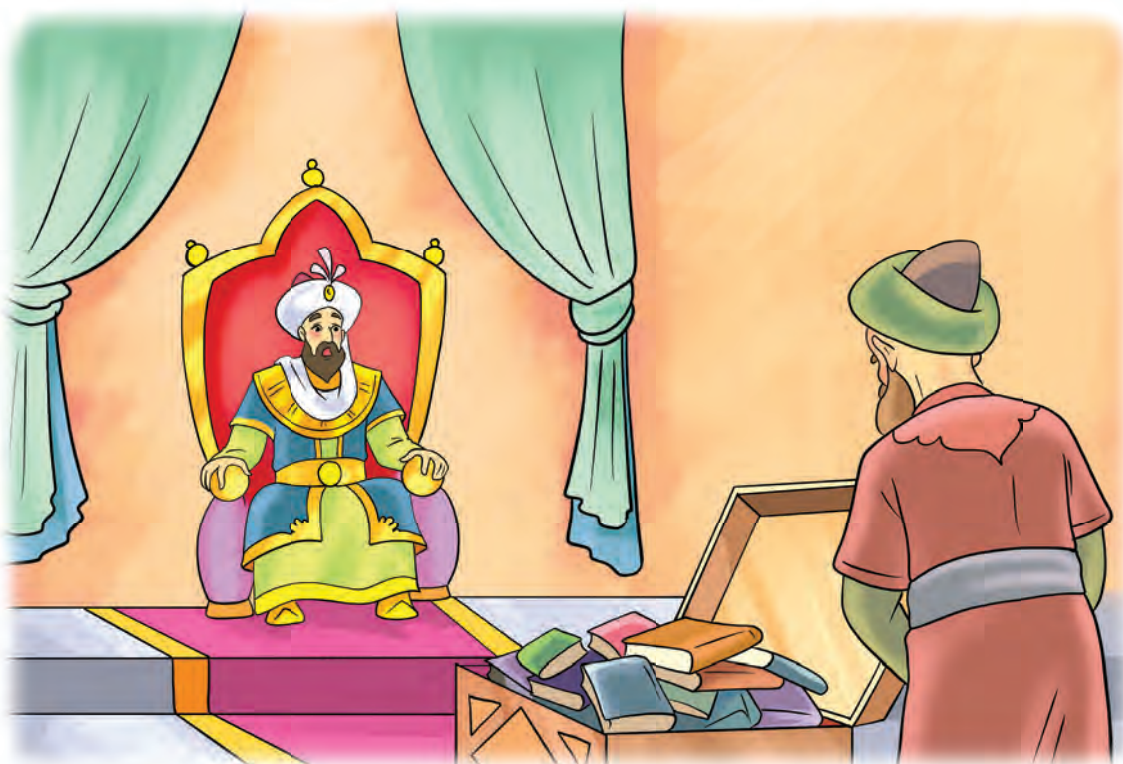
gul

KITOBNING MAG'ZI

(Rivoyat)

Qadim zamonda ma'rifatparvar bir shoh ulkan kutubxona barpo etibdi. Uni sanoqsiz kitoblar bilan to'ldiribdi. Kutubxonaning **dovrug'i** dunyoga doston bo'libdi. Undagi nodir kitoblarni o'qish uchun jahonning turli **mintaqalaridan** olimlar yog'ilib kelibdi. Yillar o'tib, shoh olamdan o'tibdi. **Saltanat** taxtiga uning hali juda yosh bo'lgan o'g'li o'tiribdi.

Yosh **hukmdor** otasiga o'xshamasdi. Biroz dangasa edi. Qolaversa, ilm o'rganishga, kitob **mutolaa qilishga** qiziqmasdi. Biroq butun dunyodan oqib kelayotgan olimlarga havas qilar, kitoblarda nima yozilganiga qiziqar edi.

Shunda shoh yurtning eng yetuk olimini huzuriga chaqirib, so‘rabdi: “Ayting-chi, bu kitoblar nima haqida?”

Olim bunday javob beribdi: “**Olampanoh**, kitoblarning mavzusi turli-tuman, ular orasida insoniyat tarixiga, odob-axloq masalalariga, ilm-fanga bag‘ishlangan kitoblar ko‘proq”. Shoh baribir buncha kitobni o‘qishga umrim yetmaydi deb, olimga barcha kitoblardagi ma‘lumotni jamlab kelishni buyuribdi.

Shundan so‘ng olim o‘z shogirdlari bilan bir necha yillar davomida mehnat qilibdi. Bir kuni saroyga 500 ta kitob ortilgan aravani olib kelishibdi. Olim kutubxonadagi kitoblarning mazmunini mana shu 500 kitobga jamlagan edi.

Bu vaqtga kelib, shoh ancha **ulg‘ayib qolgan** edi. Ilgari qudratli bo‘lgan davlat esa ancha kuchsizlanib qolgandi. Shoh saltanat tashvishlari bilan bandligi, buncha kitobni o‘qib chiqishga fursati yetmasligini aytibdi. Olimga shu 500 kitob mazmunini yana ham ixchamroq qilib jamlab kelishni buyuribdi.

Olim yana bir necha yillar mehnat qilib, so‘ng olamdan o‘tibdi. Uning ishini shogirdi davom ettiribdi. Kun kelib, shogird kitoblarning mazmunini 50 ta kitobga jamlab olib kelibdi.

Bu paytga kelib, shoh qarib qolgan edi. Davlat esa **qashshoq** mamlakatga aylangandi. Shoh: “Umrimda birorta ham kitob o‘qimagan bo‘lsam, endi qisqa fursatda 50 ta kitob o‘qirmidim”, – deya olimga ma‘lumotlarni bitta kitobga jamlashni buyuribdi.

Olim yana bir necha yil **ter to‘kib**, shohning buyrug‘ini bajaribdi. Lekin bu paytda shoh o‘lim to‘shagida yotgan edi. Kitobni hatto ochib qaray olmasdi. Shoh olimdan kitobning mazmunini qisqa qilib aytib berishni so‘rabdi. Olim esa: “Inson dunyoga ilm olish uchun kelar ekan”, – deya qisqa javob beribdi.

1. Yosh hukmdor nima uchun kitob o‘qimasdi?
2. Ayting-chi, shoh nega kitoblarning mazmuniga qiziqdi?
3. Nima deb o‘ylaysiz, shoh kitoblarni o‘qiganda uning hayoti qanday kechardi?
4. Rivoyatdan qanday xulosa chiqardingiz? So‘zlab bering.

Berilgan gaplarning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanini aniqlab, ayting. Fikrlaringizni matn orqali isbotlang.

Shohning kutubxonasini ko'rish uchun turli mamlakatlardan olimlar kelgan.

Yosh hukmdor otasidek ma'rifatparvar edi.

Yosh hukmdor juda ko'p kitoblarni o'qigan edi.

Olimning aytishicha, kitoblarning mavzusi turli xil bo'ladi.

Olim kutubxonadagi kitoblar mazmunini 500 kitobga jamlab kelgan.

Olim kitoblarning mazmunini bir so'z bilan aytib berolmadi.

5. Matnda ajratib ko'rsatilgan so'zlarning izohini darsligingiz oxiridagi lug'atdan topib, yozing.

6. Berilgan so'zlarning ma'nosini izohlang. Bu so'zlardan hozir ham foydalanamizmi? Nima uchun? Ayting-chi, bu so'zlarning o'rniga boshqa so'z qo'llash mumkinmi? Ularni yozing.

saltanat

olampanoh

hukmdor

7. O'qigan matningiz yuzasidan 3 ta savol tuzib yozing.

Namuna *Shohning o'g'li qanday edi?*

8. Do'stingiz uchun biror kitobni tavsiya qilib xat yozing.

Siz yozgan xatda kitob haqida quyidagi ma'lumotlar bo'lishi kerak:

- kitobning nomi;
- kitobning muallifi;
- kitobning turi (badiiy kitob, darslik, ilmiy kitob);
- kitobni qayerdan topish mumkinligi;
- kitobning ta'rifi, izohi;
- nima uchun bu kitobni o'qish kerakligi.

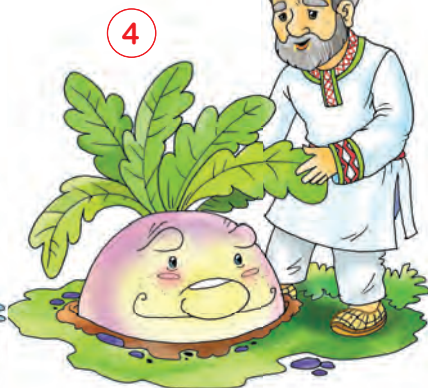
ERTAKLAR – YAXSHILIKKA YETAKLAR

Ertak nima? Ertaklarning oddiy matnlardan qanday farqi bor?

Quyidagi rasmlar sizga qaysi ertaklarni eslatyapti?

1. Ertak qahramoni deganda nimani tushunasiz?
2. Ushbu ertaklarning qahramonlarini sanab bering.
3. Siz yana qaysi ertaklarni bilasiz? Ulardagi qaysi qahramonga o'xshashni istardingiz? Nima uchun?

1. O‘zingiz bilgan ertak haqida quyidagi ma‘lumotlarni yozing.

- ertakning nomi;
- ertakni qayerdan eshitganingiz yoki o‘qiganingiz;
- ertakning qahramonlari;
- ertakning sizga yoqqan joyi;
- ertakning xulosasi.

Ertakning ijobiy qahramoni qanday xislatlarga ega bo‘ladi deb o‘ylaysiz?

“Oltin tarvuz” multfilmni tomosha qiling. Topshiriqlarni bajaring.

1. Nima uchun laylak dehqon va savdogarga ikki xil tarvuz urug‘i berdi?
2. Bozordagi odamlar nima uchun dehqonga rahmat aytishdi?
3. Nima deb o‘ylaysiz, savdogar nima uchun hamma yoqni tambalab, keyin tarvuzni so‘ydi?

2. Ertaklardagi ijobiy qahramonlarga tegishli sifatlar hamda ularning izohini moslashtiring. Qaysi sifatlar dehqonda mavjud? Ularni yozing.

Aqli	doim to'g'risini aytadigan, aldamaydigan
Mehribon	xavf-xatardan, qiyinchiliklardan qo'rqmaydigan
Rostgo'y	mehnatsevar, mehnat qilib charchamaydigan
Epchil	aql bilan ish ko'radigan, ko'p narsani biladigan
Saxiy	ishni tez va sifatli bajara oladigan
Mehnatkash	narsasini hech kimdan qizg'onmaydigan
Jasur	mehr bilan munosabatda bo'ladigan, g'amxo'rlik qiladigan

3. Ertaklardagi salbiy qahramonlarga tegishli sifatlar hamda ularning izohini moslashtiring. Qaysi sifatlar savdogarda mavjud? Ularni yozing.

Nomard	odamlarni aldaydigan, doim yolg'on gapiradigan
Va'daboz	rahm-shafqatni bilmaydigan, odamlarni qiynaydigan
Yolg'onchi	narsasini hammadan qizg'anadigan
Baxil	yaxshilikni bilmaydigan, adolatsiz
Dangasa	birovni kamsitib, ayblab gapiradigan, yolg'on ma'lumotlar to'qiydigan
Zolim	mehnat qilishni istamaydigan, yalqov
G'iybatchi	va'da berib, bajarmaydigan, so'zida turmaydigan

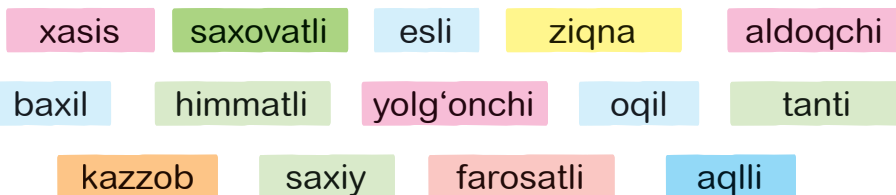

Bir necha so'z bir xil ma'no anglatishi mumkinmi? Shunday so'zlardan ayting.

Quyidagi so'zlarni lug'atdan qidirib toping. Ma'nosi o'xshash so'zlarni xattaxtaga namunadagi kabi yozing.

Ma'nosi bir-biriga o'xshaydigan so'zlar ma'nodosh so'zlar deyiladi.

Biz ijobiy va salbiy qahramonlar haqida quyidagi ma'lumotlarni bilishimiz kerak:

Ijobiy qahramon	Salbiy qahramon
doim yaxshilikni o'ylaydi	doim yomonlikni o'ylaydi
boshqalarga mehribon bo'ladi	boshqalarga rahmsiz bo'ladi
atrofdagilarga foyda keltiradi	atrofdagilarga zarar keltiradi
hamma narsaga o'z mehnati bilan erishadi	o'z narsasini boshqalardan qizg'anadi

Uyda kattalar bilan birga bajaring.

1. Uyda kattalar bilan ertaklar o'qing.
2. Ertak qahramonlari haqida suhbatlashing:
  - ✓ Ular nima qilishadi?
  - ✓ Ular nimalarni o'ylaydi?
  - ✓ Ular nimalarni so'zlaydi?
3. O'zingizga yoqqan ertakni tanlang.
4. Tanlagan ertagingizdagi ijobiy va salbiy qahramonlarni ajrating.
5. Ertak qahramonlari haqida kattalar yordamida nutq tayyorlang:
  - ✓ Bu qaysi ertak?
  - ✓ Unda qaysi qahramonlar qatnashgan?
  - ✓ Qaysi qahramon ijobiy xislatlarga ega? Misol keltiring.
  - ✓ Qaysi qahramon salbiy xislatlarga ega? Misol keltiring.
  - ✓ Ertakdan qanday xulosa chiqarish mumkin?

Uyda tayyorlab kelgan nutqingizni sinfdoshlaringizga soʻzlab bering.

Sinfdoshlaringiz soʻzlayotganda quyidagilarga diqqat qiling:

- ✓ ertakning nomi;
- ✓ ertakning qahramonlari;
- ✓ ertak qahramonlarining xislatlari.

4. Sinfdoshlaringiz nutqi asosida soʻralgan maʼlumotlarni yozing.

Bitta sinfdoshingiz nutqi asosida quyidagi maʼlumotlarni yozing:

- ✓ sinfdoshingizning ismi;
- ✓ soʻzlab bergan ertagi;
- ✓ yodingizda qolgan qahramon;
- ✓ qahramonning yodingizda qolgan xislatlari.

Siz oʻqigan ertaklarda ayyorlik qilganlar doim jazosini olganmi? Eslab koʻrib, aytib bering.

TULKI VA SHER

Bir bor ekan, bir yoʻq ekan. Hushyorgina, ayyorgina bir tulki boʻlgan ekan. Bir payt uning ovi yurishmay, ochlik azobiga zoʻrgʻa toqat qilib, u yoqqa chopibdi, bu yoqqa chopibdi. Ammo oʻlja topolmabdi. Ayyor tulki holdan toyib, boshi gir-gir aylanib, jar boʻyidagi katta toshga suyanib qolibdi.

U beixtiyor jarga tikilibdi. Nazarida, jar tubida oppoqqina quyruq turganday boʻlibdi. Tulki darhol oʻzini chuqurga tashlabdi. Uning boshi borib qandaydir qattiq narsaga urilibdi-yu, hushidan ketibdi. Anchadan keyin oʻziga kelib qarasa, quyruq deb oʻylagan narsasi kattagina oq tosh ekan.

Tulki yashashdan umidini uzib, afsuslanib tepaga qarabdi. Nogoh jarlik tepasida qandaydir jonivorning soyasi koʻrinib qolibdi. Undan keyin shoqolning noligan uvillashi eshitilibdi.

“Ha, – debdi tulki o‘ziga o‘zi, – men ziyrak, nomdor tulki bu zindonda o‘limni kutib yotsam-u, bu ahmoq shoqol yer yuzida kayf-safo qilib yursa. Yo‘q, men bunga yo‘l qo‘ymayman”.

Tulki turgan joyidan baqiribdi:

– Hoy, sen kimsan? Nega g‘avg‘o ko‘tarib, bir bechoraga topgan-tutganini bemalol yeyishga qo‘ymaysan?

– Iye, tulki, sen u yerda nimalar qilyapsan? – debdi shoqol jar tagiga tikilib.

– Ko‘rmayapsanmi axir? – javob beribdi tulki tumshug‘ini toshga surtib. – Quyruq yeyapman.

Shoqol chuqurlikka durustroq nazar tashlagan ekan, ko‘ziga quyruqqa o‘xshash oppoq narsa jilvalanib ko‘rinibdi.

– Tulki, – debdi shoqol zorlanib, – menga ham birozgina bermaysanmi, umring uzoq bo‘lsin, aslo kamlik ko‘rma, duo qilaman.

– Mayli, sendek do‘stning gapi yerda qolmasin, – debdi tulki, – bu o‘lja ikkimizdan ham ortib qoladi, kel, yeyaver.

Och qolgan shoqol shoshilganidan o‘zini chuqurga tashlagan ekan, boshi toshga qattiq tegib, hushidan ketibdi.

Tulki qah-qah urib shoqolning ahvoliga kulibdi. Uning qattiq kulgisini shu yaqin atrofdan o‘tib ketayotgan sher eshitib qolibdi.

“Bu tulki qayerda ekan, bunchalar qattiq kulyapti”, deb jar yoqasiga kelibdi.

“Mening boshimga shunday kun tushdi-yu, sher maza qilib yuradimi?” deb ko‘nglidan o‘tkazibdi tulki.

– Ey hayvonot olamining podshosi, – debdi u boshini ko‘tarib, – xayriyatki, o‘zingiz kelib qoldingiz. Men siz uchun katta bir quyruqni yashirib qo‘ygan edim. Bugun buni sizga olib bermoqchi edim. Ammo uni shuncha urinib, joyidan qo‘zg‘ata olmadim. Shoqolni yordamga chaqirdim, lekin ikkalamizning kuchimiz yetmayapti.

Sher chuqurlikka tikilib “quyruq”ni ko‘ribdi. U xursand bo‘lib:

– Mayli, o‘zim olib ketaman, – deb o‘zini chuqurga otibdi.

Bu safar tulkiga qah-qah urib kulish nasib qilmabdi. Sher toshga urilmagan edi. Aldanganini sezgan sher tulkiga tashlanibdi. Tulki o‘z jazosini olibdi.

Tojik xalq ertagi

1. Nima uchun tosh tulkining ko‘ziga quyruq bo‘lib ko‘rindi?
2. Tulki hushiga kelgach, nima uchun yashashdan umidini uzdi?
3. Shoqol ham toshni quyruq deb o‘ylashiga nimalar turtki bo‘ldi?
4. Tulki nima uchun jazo oldi deb o‘ylaysiz?
5. Yolg‘on ishlatish yomon oqibatlariga olib kelgan holatlarni ko‘rganmisiz? Bilganingizni aytib bering.
6. Yolg‘on gapirgandan keyin tan olish kerakmi? O‘z aybini tushunib, kechirim so‘ragan do‘stingizni kechira olasizmi?

Turtki bu:

1. Unchalik qattiq bo‘lmagan zarba.
2. Biror ish-harakatni amalga oshirishga undovchi sabab.

5. Lug‘atdan quyidagi so‘zlarning ma‘nosini topib, yozing.

hasadgo‘y

ikkiyuzlamachi

o‘g‘ri

Tulkingning sifatlarini ajrating. Bunday fikrga kelishingizga matndagi qaysi gaplar turtki bo'ldi? Ularni o'qib bering.

yolg'onchi

saxiy

baxil

hasadgo'y

aqli

ikkiyuzlamachi

o'g'ri

6. Tulkingning sifatlari hamda ularga mos izohlarni yozing.

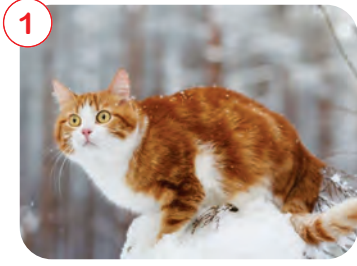
Guruhlarga bo'ling. Har bir guruh o'zlari bilgan ertaklar, hikoyalardagi qahramonlar haqida quyidagicha jadvalni to'ldirishi lozim. 8 daqiqadan so'ng har bir guruh o'zi tayyorlagan jadvalni boshqa guruhlariga tanishtiradi.

Qahramonning ismi	Qahramonning xususiyati	Qahramonning sifatleri
.....	☐ ijobiy ☐ salbiy ☐ ikkisi ham emas	☐ aqli ☐ mehribon ☐ rostgo'y ☐ epchil ☐ saxiy ☐ mehnatkash ☐ jasur ☐ nomard ☐ va'daboz ☐ yolg'onchi ☐ baxil ☐ dangasa ☐ zolim ☐ g'iybatchi ☐ ikkiyuzlamchi ☐ o'g'ri ☐ hasadgo'y ....

Ma'nodosh so'zlar qanday bo'lishi haqida eslang. Rasmlarga mos so'zlarni ajratib, xattaxtada yozing.

7. Kayfiyatni ifodalayotgan rasmlar hamda so'zlarni o'zaro moslashtiring. Ular ishtirokida gaplar tuzib, yozing.

baxtli

xursand

xafa

ma'yus

g'azabli

qahrli

g'amgin

quvnoq

lol

hayron

8. Biror inson haqida ma'lumot matni yozing. Unda quyidagilar mavjud bo'lsin:

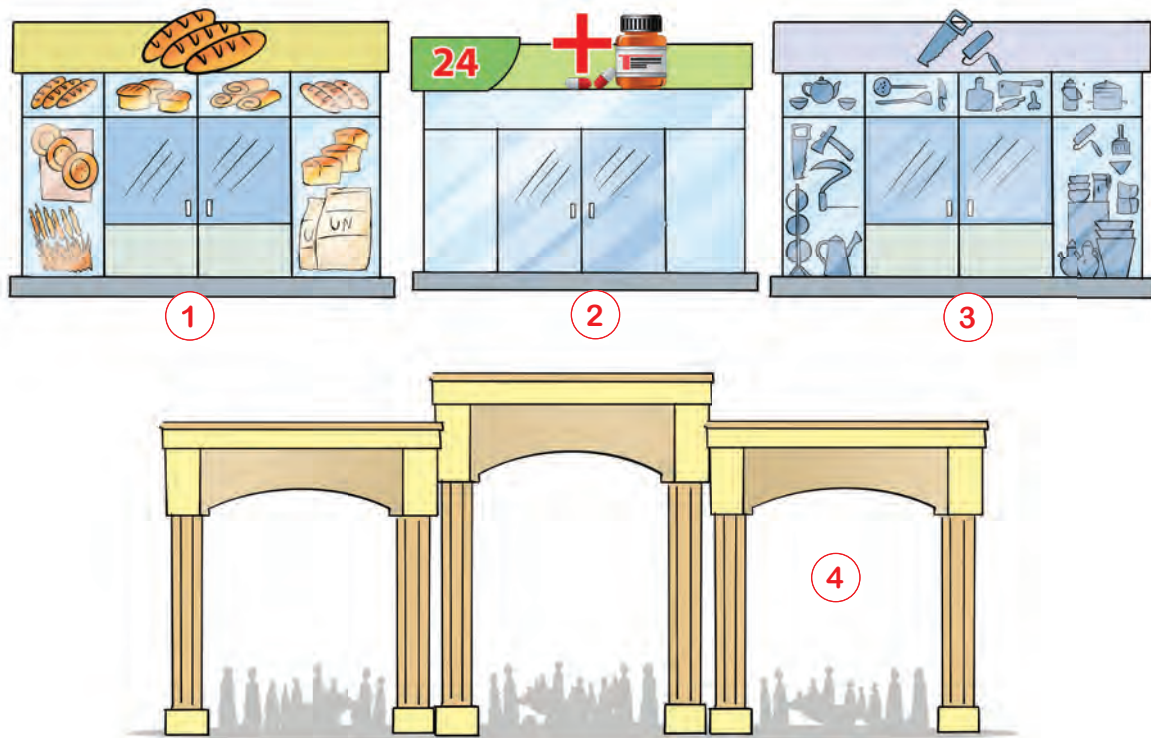
- u insonning kimligi;
- ijobiy va salbiy xislatlari;
- u bilan sodir bo'lgan biror voqea;
- qanday vaziyatlarda kayfiyati o'zgarishi.

O'ZIM XARID QILAMAN

Rasmlar asosida savollarga javob bering.

1. Qaysi rasmlarda do'kon tasvirlangan? Nima uchun bu yer-
ni bozor demay, do'kon deymiz?
2. Qaysi rasmda bozor tasvirlangan? U qanday joy? Bozorga
borish sizga yoqadimi? Nima uchun?
3. Dorixona tasvirlangan rasmni toping. Dori olish uchun
nima kerak bo'ladi? Siz dorixonaga borib, dori olganmisiz?
Sotuvchiga qanday murojaat qilgansiz?
4. Qaysi rasmda uy-ro'zg'or buyumlari tasvirlangan? Bunday
mahsulotlar sotiladigan joy qanday nomlanadi?

1. Narsa, buyum sotiladigan joylarni yozing.

Namuna Bozor, supermarket.

2. Biror mahsulot yorlig'ini diqqat bilan o'qib chiqing va zarur
o'rinlarni daftaringizga ko'chiring. Quyidagi namunadan foydala-
nishingiz mumkin:

Bolalar uchun o'yinchoq: avtomobil
Ishlab chiqaruvchi: "Quvnoq bolajon" MChJ
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani,
Bobur ko'chasi 9-uy.
Tarkibi: yuqori sifatli plastmassa, po'lat.
Ishlab chiqarilgan sana: 30.04.2022
Yaroqlilik muddati: cheklanmagan.

DIQQAT!

O'yinchoqda metall dan ishlangan mayda qismlar mavjud.
3 yoshdan kichik bolalarga tavsiya etilmaydi.
Foydalanishdan oldin o'ramni va yorliqni olib tashlash zarur.

Bilib oling!

Mahsulot (tovar) yorlig'ida biror mahsulotning nomi, miqdori, ishlab chiqarilgan joyi va boshqa shu kabi ma'lumotlar ko'rsatiladi.

Xaridor huquqlari haqidagi audiomatni tinglang.

1. Oldi-sotdi nima? Unda kimlar ishtirok etadi?
2. Qonunga ko'ra, siz oldi-sotdi ishtirokchisi bo'lishingiz mumkinmi? 5 yoshli ukangiz yoki singlingiz-chi?
3. Qanday holatlarda sotuvchi qonun oldida javobgar bo'ladi?
4. Yaroqli buyum qanday bo'ladi?
5. Siz sotuvchidan buyumga oid qanday ma'lumotlarni so'rashga haqlisiz?

3. Audiomatn asosida to'g'ri fikrlarni aniqlab, yozing.

1	Istasangiz, buyumdan xavfsiz foydalanish qoidalari va shartlarini sotuvchidan so'rashingiz mumkin.
2	Siz hali kichkina bo'lganingiz uchun sotuvchining ustidan shikoyat qilishga haqli emassiz.
3	Oldi-sotdi ishlari doimo biror haq (to'lov) evaziga bo'ladi.
4	Biror narsani sotib olsangiz, u endi sizga tegishli hisoblanadi.
5	Qonunga ko'ra, bolalar 5 yoshdan keyin oldi-sotdi ishlarining ishtirokchisi bo'la oladilar.

4. Xaridorning istagiga ko'ra sotuvchi mahsulotga tegishli bo'lgan qaysi xususiyatlar bilan tanishtirishi lozimligini yozing.

Namuna Buyumning yaroqlilik muddati.

5. Savollar o'rniga kerakli so'zlarni qo'yib, matnni ko'chiring.

Qonunga ko'ra, bolalar (*necha?*) yoshdan (*qanday?*) ishlarining ishtirokchisi bo'la oladilar. Bolalar shu yoshdan boshlab (*kimdan?*) (*nimani?*) talab qilishi mumkin.

Sotuvchi xaridorga (*qanday?*) buyumni sotishi shart. Agar sotuvchi birovning (*qanday?*) buyumini yoki (*qanday?*) narsani xaridorga sotsa, (*nima?*) oldida javob beradi.

Qo'yish uchun so'zlar: yaroqli, sotuvchidan, qonun, sifatsiz, huquqlarini, yetti, o'g'irlangan, qarzlarini, oldi-sotdi, olti, xaridordan.

SOTUVCHI, XARIDOR VA NARX

Ubaydullo bobo nabirasi Malikaxon bilan bozor rastalari bo'ylab qo'l ushlab ketayotgan edi, peshtaxtalarga tartib bilan sarxillab terib qo'yilgan qip-qizil olma-yu hil-hil pishgan nashvatilar yonida bir zum to'xtab qoldi. Beixtiyor nabirasiga nigoz tashladi. Malikaxonning ham ko'zlari yal-yal tovlanayotgan olmalarda ekanini ko'rib, sotuvchiga yuzlandi.

– Olmaning narxi qanaqa bo'ldi, qizim?

– Bir kilosi 25 so'm, otaxon.

– 20 so'mdan bo'lmaydimi?

– Yo'o'q! Xarajatlarni qoplamaydi.

– Qoplaydi, qizim, qoplaydi, Ollohga shukur, bozorda olma ko'p, kechga borib sotolmay qolsang, afsus chekasan-a!

Sotuvchi bir buvaga, bir Malikaxonga qarab oldi-da, rozi bo'ldi.

Buva bilan nabira mahallaga yetganda, ko'cha muyulishidan qo'shnisi chiqib qolib, ularning bozordan qaytayotganini ko'rdi-yu salom-alikdan so'ng so'radi.

– Olmaning narxi qancha bo'libdi, Ubaydullo aka?

– 20 so'm, – javob qildi otaxon.

Qo'shnisi o'tib ketgach, Malikaxon buvasidan so'radi:

– Buva, bozorda sotuvchi olmaning bir kilosi 25 so'm dedilar-u, siz bo'lsangiz qo'shnimizga 20 so'm dedingiz?

Buva tushuntira boshladi:

– Men qo'shnimizga o'z narxini aytdim. Chunki bozordagi sotuvchi aytgan narx bilan xaridorning narxi hamisha ham to'g'ri kelavermaydi. Sotuvchi balandroq narxda sotgisi, ko'proq foyda ko'rgisi keladi.

Sotib oluvchi esa pastroq, arzonroq narxda xarid qilib, hamyonidagi pulni tejashni istaydi. Shu sababli sotuvchi balandroq, sotib oluvchi esa pastroq narx aytadi. Natijada sotuvchi bilan sotib oluvchi o'rtasida ularning manfaatlari to'qnash keladi. Har ikkisi ham o'z manfaatini himoya qilib, savdolasha boshlaydi. Nihoyat ular bir to'xtamga kelib, sotuvchi ham, xaridor ham narxga rozi bo'ladi, tushundingmi?

Malikaxonning xayolidan: "Boyagi opoqi olma ko'pligi uchun 25 so'mdan pastga tushdi. Bo'lmasa, buvam menga olma olib bermas-midi?" degan o'y o'tdi va yana buvasidan so'radi:

- Agar bozorda olma kam bo'lsa-chi?
- Unda sotuvchi o'zi aytgan narxda sotadi.
- Sotuvchi bilan xaridor o'rtasidagi savdo hamisha shunday bo'ladimi?

– Ha, hamisha shunday bo'lgan, shunday bo'laveradi. Bozorning savdo tartibi, qonun-qoidasi shunday – sotuvchi doim baland narxda sotishga, xaridor esa pastroq narxda olishga harakat qiladi. Sotuvchi bilan xaridor kelishgan narx faqat bozorda, erkin savdodagina emas, mamlakatlar o'rtasidagi har xil katta savdo bitimlarida ham ifoda etiladi.

- Bitim deganingiz nima?
- Bitimmi? Kel, yaxshisi, qaqajon qizim, buni keyingi safargi suhbatimizga qoldiraylik.

Namoz Sa'dullayev

1. Ubaydullo bobo nima uchun bozorda aynan olmaning narxini so'radi?
2. Sotuvchi va xaridor o'rtasidagi suhbatni qayta o'qing. Sotuvchi: "Xarajatni qoplamaydi", – deganda nimani nazarda tutdi?
3. Savdo kimning foydasiga hal bo'ldi? Nima uchun?
4. Sizningcha, Malikaxonning buvasi qo'shnisini aldadimi? Javobingizni izohlang.
5. Buva Malikaxonga nimalarni tushuntirdi? Savdolashish deganda nimani tushundingiz?

6. Ushbu so'zlarning ma'nosiga mos gaplarni aniqlab, yozing.

SO'ZLAR	GAPLAR
Sarxil	Keksa odam do'konlar qatorini oralab ketdi.
Bitim	Sotuvchi ustiga mollar qo'yilgan stolni artdi.

Peshtaxta	Sotuvchi va xaridor o'z foydasini o'ylab savdolashadi.
Rasta	Dono mevalarning eng yaxshilaridan saralab, ukasiga berdi.
Manfaat	Sotuvchi va bog'bon o'zaro kelishuv asosida qaror qabul qilishdi.

Sotuvchi olmaning narxini 25 so'mdan 20 so'mga tushirdi. Uning bu narxga rozi bo'lishiga 2 ta sabab bor. Matndan aniqlab, ayting.

7. Sotuvchi va xaridor manfaatlariga mos holatlarni aniqlab, ularni ikki ustunga ajratib yozing.

Narxning qimmatligi, mahsulotning ko'pligi, mahsulotning sifati, ishlab chiqaruvchi korxonaning mashhurligi, reklamaning mavjudligi, narxning arzonligi, mahsulotning kamligi.

Sotuvchining manfaati	Xaridorning manfaati
-----------------------	----------------------

8. Mahsulotni narxlashda nimalarga e'tibor berish kerakligini yozing.

Namuna Mahsulotning miqdori.

9. Quyidagi bo'sh o'rinlarni to'ldirib yozing.

10 ... kartoshka	4 ... meva	8 ... yer
3 ... sut	2 ... suv	25 ... olma
5 ... ko'kpiyoz	1 ... shakar	

Qo'yish uchun so'zlar: bog', kilogramm, qop, yashik, hovuch, qoshiq, litr, qarich.

10. Ubaydullo buva va sotuvchi o'rtasidagi suhbatni ko'chiring. Ajratib ko'rsatilgan so'zlar nimaning ifodasi ekanini aniqlang va yozing.

Xushmuomalalik	Hurmat	Norozilik
----------------	--------	-----------

Olmaning narxi qanaqa bo'ldi, qizim?

- *Bir kilosi 25 so'm, otaxon.*
- *20 so'mdan bo'lmaydimi?*
- **Yo'o'q!** *Xarajatlarni qoplamaydi.*
- *Qoplaydi, qizim, qoplaydi, Ollohga shukur, bozorda olma ko'p, kechgga borib sotolmay qolsang, afsus chekasan-a!*

EH, ROSA SHIRIN EKAN!

Tongda dadam uyg'otib,
Dedi: – Uxlama qotib.
Qovun sotib olgani
Bormoqchydik, yur, qani!
Sevinch chaqnab ko'zimda,
Tayyor bo'ldim bir zumda.
Atrofimizda shu dam
Aylanib qoldi ukam.
Ergashdi boraman, deb
(Borishin ko'rmasdim ep).
U yalindi o'tinib,
So'ng yig'ladi o'tirib.
Ayyor-da ukam qurg'ur,
Dadam dedi: – Mayli, yur.
Jo'nadik uchalamiz.
Yo'lda g'iz-g'iz uchamiz.
Dadam haydashga usta,
Mashinamiz ko'k tusda.
Yetib keldik bozorga,

Go'yoki qovunzorga.
Olaylik deb saralab,
Yurdik bozor oralab.
Bosvoldi taram-taram,
Kiyganday to'n – beqasam.
Quyosh nusxali cho'gir,
Asal solganday og'ir.
Qovun-u tarvuzlar tog',
Ko'rib ko'ngil bo'lar chog'.
“Diding bo'lsa meni ol,
Ichim to'la lim-lim bol.
Rosa meni to'yib ye,
Dehqonimga rahmat de!”
Deganday ko'k ananas,
Qo'zg'ar ishtaha – havas.
Chekkaroqda bir dehqon
Qovunin maqtar chunon:
– Kelib qol, ey xaridor,
Vaqtinq o'tmasin bekor!

Bu Mirzacho'l qovuni,
Kimki olmasa buni,
Tushib qoladi puli...
Eh, yeganlar darmonda,
Yemaganlar armonda.
Olib qol, shinavanda,
Uzdim shudring tushganda.
Olmasangiz ham, inim,
Yeb ko'ring-a bir tilim,
Totib ko'rdilar dadam.
– Shirin ekan judayam,
Mehnat qilibsiz rosa,

Narxin ayting bo'lmasa! –
Dedilar keyin asta,
Biz qarardik havasda.
Mayda-mayda to'ri bor.
Bir metrcha bo'yi bor.
Rosayam katta, ko'rsam,
Dilimdan bo'ldim xursand.
Tortib ko'rsak qiziqib,
O'n besh kilodan oshdi.
Yerdan uzolmay uni,
Rosayam aqlim shoshdi...

Po'lat Mo'min

1. Qovun bozoriga kimlar qaysi payt bordi? Bozor nimaga o'xshatilgan?
2. Akasi ukasining bozorga birga borishidan xursand bo'ldimi? Ayting-chi, nima uchun?
3. Bozorda qovunning qanday navlari bor edi? Ular qanday ta'riflangan? Siz ushbu qovunlarning qaysi birlarini bilasiz?
4. Dehqon: "Kimki olmasa buni, Tushib qoladi puli", – deganda rost gapirdimi? Javobingizni izohlang.
5. Qahramonning aqli nimadan shoshdi?
6. Dehqon xaridorga "inim" deb murojaat qildi. Nima uchun?

11. Matndan qovun navlari nomini topib, yozing.

12. She'rdan sotuvchining xaridorni o'ziga jalb qilishi uchun aytgan gaplarini aniqlang va ko'chiring.

EH, ROSA SHIRIN EKAN!

||

Dadam dedilar: – Bay-bay,
Shunga kuching yetmasa,
Buyog'i bo'ldi qanday?
Duv terga botib birdan

Ko'zni olmasdim yerdan,
Dehqon-chi, shu zahoti
O'g'liga der:
– Alisher,

O'rtog'ingga yordam ber!
Men zimdan kuzatardim.

U bola kela solib,
Qovunni yerdan olib,
Meni qilganday izza
Ko'tarib ketdi g'izza...

U mendan ancha kichik,
Nega bunchalik kuchli?
Maqtanib qoldi dehqon:
– Bizning o'g'ilcha polvon,
Ota o'g'li chinakam,
Menga beradi yordam.

Mehnat bilan pishigan,
Barcha xursand ishidan.
Jo'nadik hovli tomon,
G'ash edi ko'nglim hamon...
Mashina ichida ham
O'tirardim indamay,
Meni mazax qilganday –
Kulib qo'yardi ukam.
Bilamanki, yurmas jim
Ko'ziga ko'rinsa kim,
Rosa chaladi karnay.
Gapga qoldim-da talay.
Keldik-da hovlimizga
Qovunimizni atay –

Tashlab qo'ydik hovuzga,
Bo'lsin dedik-da muzday.

Buvim, oyim va dadam
Supada bo'lishdi jam.
Kechga yaqin, shu kuni
Buvim katta qovunni –
So'yib berdilar asta.

Qildilar tilim, kosa.
Eh, shirin ekan rosa!
Gap ochib qoldi ukam:

– Ey buvijon, buvijon,
Manov qovunni akam –
Ko'tarolmadi!
– Qachon?

Barcha gap-so'zni shu dam
Aytib berdilar dadam...
Har kimning ham og'zida
Qoldi qovun mazasi...
Ammo ba'zi-ba'zida –
Shu qovun voqeasi
(Mirzacho'l qovunini
Yerdan uzolmaganim)
Tushib qolsa yodimga
Rosa g'alati bo'lib
Qarar edim yonimga...

Po'lat Mo'min

1. Bola nima uchun terga botib ketdi? Izza bo'lish deganda nimani tushunasiz?
2. Dehqonning o'g'lini ta'riflang. Dehqon o'g'lini nima deb maqtadi?
3. Bola ukasiga qarata: "Rosa chaladi karnay", – deganida nimani tushundingiz? Ayting-chi, karnay chalish bilan bu voqea o'rtasida qanday bog'liqlik bor?
4. Bolaning uyalib qolishiga sabab nima? U bu voqeadan keyin qanday qarorga keldi deb o'ylaysiz?
5. Siz ham she'rdagi qahramonning holatiga tushganmisiz? Qanday voqea bo'lgan?

13. Matndan dehqon o'g'lidan faxrlangan satrlarni aniqlab, yozing.

14. Siz ushbu she'r uchun qanday sarlavha qo'ygan bo'lar edingiz? 3 ta sarlavha tanlab yozing.

Matn asosida berilgan topshiriqlarni bajaring.

1. She'rda qo'llangan **tilim so'zining izohini aniqlang.**

Poliz mahsulotining teng ikkiga ajratilgan pallasi.

Poliz mahsulotining uzun-uzun qilib kesilgan bo'lagi.

Poliz mahsulotlari ichidan saralab, tanlab olingani.

Poliz mahsulotining yeb bo'lingandan keyingi po'chog'i.

2. She'rdagi voqea qaysi qovun navi bilan bog'liq?

15. She'r matnidan poliz mahsulotlariga berilgan ta'riflarni topib, ko'chiring.

Namuna *Bosvoldi taram-taram, Kiyganday to'n – beqasam.*

16. Matndan darak, so'roq va buyruq gaplarni aniqlab, har biriga bittadan gap yozing. Tinish belgilarini to'g'ri qo'ying.

17. She'r yuzasidan 3 ta savol yozib, partadoshingizga bering. Uning savollariga esa javob yozing.

18. Quyidagi vaziyatlardan biri asosida suhbat matni yozing.

Ko'rsatma:

- ✓ vaziyatlardan birini tanlang;
- ✓ suhbatdoshlarni aniqlab oling;
- ✓ suhbat boshlanmasini o'ylang;
- ✓ matnni yozishni boshlang;
- ✓ yozgan matningizni tekshiring va taqdim eting.

1-vaziyat

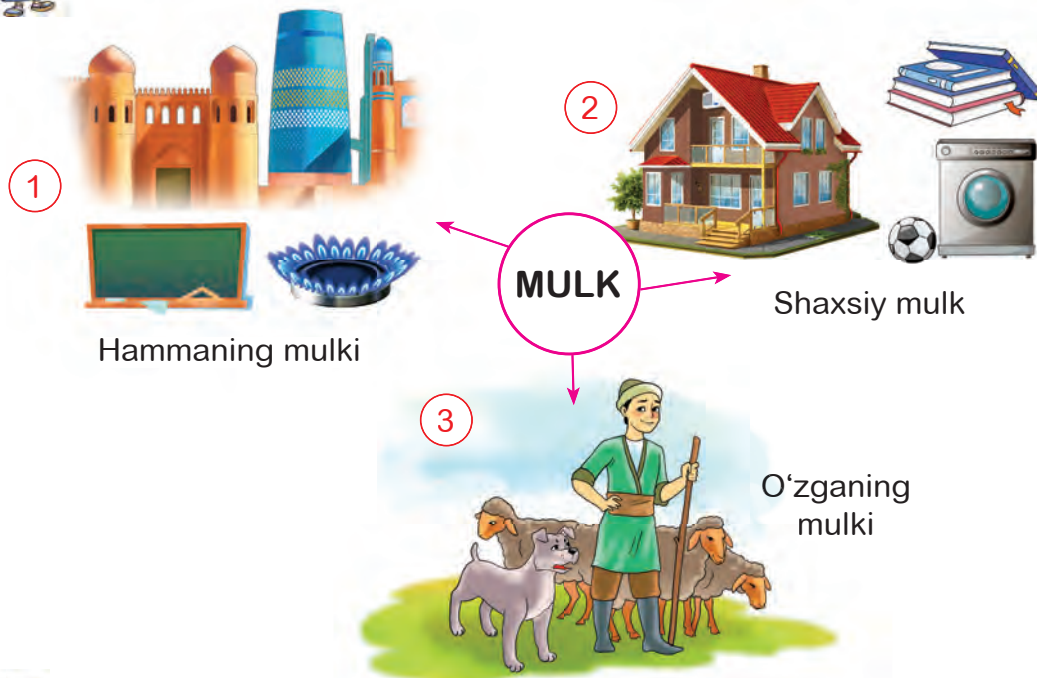

2-vaziyat

BIROVNING MULKI

Rasmga qarang. Savollarga javob bering.

1. Mulk nima? U bizga nima uchun kerak?
2. Birinchi rasmda nimalar tasvirlangan? Bu mulkning egasi bormi?
3. Hammaga tegishli mulk qanday bo'ladi?
4. Ikkinchi rasmda nimalarni ko'ryapsiz? Bular kimning mulki?
5. Sizning ham shaxsiy mulkingiz bormi? Ularning nomini ayting.
6. Uchinchi rasmda kim tasvirlangan? U nima qilyapti?
7. O'zganing mulki deganda nimani tushunasiz? Undan kimlar foydalanadi?

1. O'zingiz va o'zgalarning mulkini ustun shaklida yozing.

Shaxsiy mulk

O'zganing mulki

2. O'zgalarning mulkidan foydalanish qoidalarini yozing.

Namuna Birovning narsasini ruxsatsiz olmang.

Audiomatni tinglang. Savollarga javob bering.

1. Maktab jihozlari nomini ayting. Ular qanday mulk?
2. Matnda qanday shaxsiy mulk haqida fikr keltirilgan? Shunday misollardan ayting.
3. Javobgarlik deganda nimani tushunasiz? Jarima nima?
4. Birovning mulkiga qanday qilib qasddan zarar keltirish mumkin? Shunday holatlarni ko'cha-ko'yda, mahallangizda ko'rganmisiz? U qanday sodir bo'lgan?
5. Jinoyatchilarga qanday jazolar qo'llanadi?
6. Foydalanayotgan darsliklaringizni nima uchun yil yakunida qaytarib berasiz? Do'kondan sotib olgan kitobingiz-chi, u qanday mulk?

3. To'g'ri yozilgan gaplarni ko'chiring.

1. Siz xar kuni o'zgalarning mulkidan turli ko'rinishda foydalanasiz. Siz har kuni o'zgalarning mulkidan turli ko'rinishda foydalanasiz.
2. Siz o'rtog'ingizning velosipedini minganda uni juda ham ehtiyotlaysiz.
Siz o'rtog'ingizning velosipedini minganda uni juda ham ehtiyotlaysiz.

3. Maktab buyimlarining ham ana shunday jim qarab turmaydigan egalari bor.

Maktab buyumlarining ham ana shunday jim qarab turmaydigan egalari bor.

O'G'RINING QISMATI

(Ertak)

Juda qadim zamonda
Bir o'rmonzor tomonda
Jonivorlar – It, Zag'izg'on,
"Taq-taq"chi Qizilishton,
Chumoli, mushuk – Baroq
Bo'lishib do'st-u inoq,
Mehnat qilarkan bari,
O'rtada – topganlari.
Biror yemish ko'rgan **on**,
"**Razvedkachi**" Zag'izg'on
Xabar berar shoh – Itga,
It buyurar mushukka.
Baroq tushibon yo'lga,
Qaytarkan tishlab **o'lja**.
Taq-taqlab daraxt **mo'rtin**,
Qizilishton topar qurtin.
Mehnatsevar chumoli
Daladan tashir donin...
Bir kuni kelib sichqon,
Debdi: "Ruxsat et, Itjon.
Safingizga qo'shilay,
Men ham sizga do'st bo'lay!
Lekin juda zaifman,
Ravo ko'rsang agar san,
Og'ir ishdan ozod qil,
Men bo'layin qorovul,
Mol-mulklaring asrayin".
...Qorovul bo'ldi **tayin**.
Lekin ko'p vaqt o'tmasdan,
Zag'izg'onxon to'satdan

Allaqayoqqa donni
 Tashiyotgan sichqonni
 Ko'rib, **hang-u mang** bo'ldi,
 G'azab, nafratga to'ldi.
 Tez ortiga qaytdi-yu,
 Shohga xabar berdi u.
 It bu gapni eshitib,
 O'rnidan tura ketib
 G'azab-la: "Vov-vov!" – dedi,
 "Yig'iling darrov!" – dedi.
 Vaqt o'tmasdan sira ham,
 Hayvonlar bo'lishdi jam.
 – Xo'sh, qani ayt, – dedi It, –
 Senga tayyordir tobut.
 Nega ombor o'marding,
 Donni qayga ko'marding?!
 O'zin his qilib g'alat,
 Sichqon so'ylar qaltirab:
 – Kechiring, ne bilibman,
 Sal ochko'zlik qilibman.
 Takrorlanmas endi hech...
 – Bas qil endi, bo'ldi kech!
 Bizlar senga rahm etsak,
 Yaxshilik-chun **pand** yesak?!
 Qilgan ishing to'g'rimi?
 Sen muttaham o'g'rini
 Eng og'ir jazo bilan
 Chiqarmoq kerak safdan.
 Hoy mushuk, gapir-chi, san.
 So'z boshladi Baroqvoy:
 – Chindan ahvol juda "voy",
 Bu tekinxo'r kasofat
 Qilgani-chun xiyonat
 Ko'pning haqqi – xirmonga,
 Buyuramiz zindonga.
 Ko'rmay o'tsin bir umr,
 Oy-quyoshdan zarra nur.
 Tor, qorong'i, zax zindon,
 Shu-da o'g'riga makon.
 Shoh It-u Qizilishton,

Chumoli-yu Zag'izg'on:
"Ma'qul, – dedi, – bu fikr..."
...Endi sizga aytsam sir:
O'tgach necha kun-u tun,
Nurdan **mahrum** bo'lgan-chun
Sichqon ko'rmay qolibdi,
Butkul ko'zdan qolibdi.
Ana o'shandan buyon
Uning nomi Ko'rsichqon.

Dilshod Rajab

1. Ertak qahramonlarini ayting. Ularga ta'rif bering.
2. Sichqon jonzotlar safiga qo'shilishni kimdan iltimos qildi? Nima uchun?
3. Qaysi jonzot o'g'rilik qilayotgan sichqonni ko'rib qoldi? Shundan so'ng u qanday holatga tushdi?
4. Majlisda o'g'riga qanday jazo belgilandi? Bu qaror to'g'ri edimi? Nima uchun?
5. "Ko'pning haqqiga xiyonat qilish" deganda nimani tushundingiz?

4. Matnda ajratib ko'rsatilgan so'zlarning izohini darsligingiz oxiridagi lug'atdan topib, yozing.

Ertakni rollarga bo'lib, ifodali o'qing.

Ertakchi
Sichqon
It
Mushuk

Ertak matni asosida berilgan topshiriqlarni bajaring.

1. Sichqonning jonivorlar safiga qo‘shilishi haqidagi satrlarni ko‘chiring. Uning gaplari qanday ohangda aytilgan: iltimos, buyruq yoki maslahat?
2. Itning sichqonga bergan savollarini yozing. Bular qanday gaplar?
3. Mushukning sichqonni jazolash haqidagi taklifini yozing.
4. Ertakdan chiqargan xulosangizni yozing.

CHIROQNING MOYI KIMNIKI?

(Ibratli hikoya)

Xalifalik davrlarida hazrati Umarning uylariga makkalik bir do‘sti mehmon bo‘lib keldi. Qorong‘i kecha edi. Hazrati Umar uyida davlat ishlari bilan mashg‘ul edi. Do‘stidan uzr so‘rab, biroz kutib turishini aytdi. Davlat ishini bitirganidan keyin yonib turgan chiroqni o‘chirdi va boshqa chiroqni yoqdi. Do‘sti bundan hayratlanib, sababini so‘radi. Hazrati Umar shunday javob berdi:

– O‘chirilgan chiroqning moyi xazinanikidir, ya‘ni davlatniki. U davlat ishlari ko‘rilayotgan paytda yonsa, menga halol bo‘ladi. Sen esa mening do‘stimsan, suhbatimiz ham o‘zimizga tegishli bo‘ladi. Shu sababli o‘z pulimga olingan ikkinchi chiroqni yoqib qo‘ydim. Davlatning moli shaxsiy ehtiyojlarga sarflansa, yorug‘lik o‘rniga qorong‘ilik va uyat bo‘ladi.

O'G'RI TOPILDI

(Ibratli hikoya)

Imom Abu Hanifaning qo'shnilaridan biri tovusini o'g'irlatdi.

Qo'shni imomga murojaat etdi. Imom:

– Buni hech kimga aytmang, – dedi. So'ng u kishi masjidga bordi.

Jamoat to'plangach:

– Ey qo'shnisining tovusini o'g'irlagan kishi, tovus patlarini bo-shingga ilashtirib masjidga kelgani uyalmadingmi? – dedi imom.

Shunda jamoatdan bir odam boshini paypaslaganini ko'rdi. Darhol imom unga:

– Borib, qo'shningning tovusini qaytarib ber, – dedi. Shu tariqa o'g'ri topilib, tovus egasiga qaytarildi.

Ziyovuddin Rahim,

“Bola odobi bilan aziz” kitobidan

1. Hazrati Umar do'stidan nima uchun uzr so'radi?
2. Hazrati Umar nima uchun yonib turgan chiroqni o'chirdi?
3. Davlat ishlari bilan shug'ullanish deganda nimani tushundingiz?
4. “Davlatning moli shaxsiy ehtiyojlarga sarflansa, yorug'lik o'rniga qorong'ilik va uyat bo'ladi” gapini izohlang.
5. Ikkinchi hikoya nima haqida?
6. Abu Hanifa qanday qilib o'g'rini aniqladi?

5. Ikkinchi hikoyadagi buyruq gaplarni aniqlab, ko'chiring.
Ular qanday mazmunni ifodalayapti?

Ibratli hikoyalar mazmunini aytib bering.

6. Maqollarni qaysi hikoya mazmuniga mos kelishiga ko'ra ajratib yozing.

Chiroqning moyi kimniki?	O'g'ri topildi

- ✓ Yulduz aslo oy bo'lmas,
O'g'rilikdan boy bo'lmas.
- ✓ Xalq molini yegan halqumidan ilinar.
- ✓ O'g'rilik ko'zdan boshlanar,
To'g'rilik – so'zdan.
- ✓ Halol ishla, halol tishla.
- ✓ Insofi borning barakasi bor.

7. Har ikki hikoyadan olgan xulosangizni yozing.

Berilgan gazeta va jurnallarning bosh sahifasi bilan tanishing. Ularda nimalar aks etgan? Partadoshingiz bilan muhokama qiling.

8. Tasavvur qiling, siz yangi gazeta chiqaryapsiz, uning ko'rinishi qanday bo'radi? Gazetangizning bosh sahifasini bezatib tayyorlang. Quyidagilarga e'tibor bering:

- gazetaga nom bering;
- gazetangiz uchun rasm chizing;
- bezash uchun turli shakl va ranglardan foydalaning;
- unda chop etiladigan narsalar (hikoya, ertak, she'r topishmoq, maqol, boshqotirma) nomini yozing. Ularni o'zingiz xohlagandek joylashtiring.

Gazeta uchun tayyorlagan loyihangizni taqdim eting.

9. Sinfdozlaringiz tayyorlagan taqdimotlardan biriga izoh yozing. Ishning sizga yoqqan va yoqmagan jihatlari, buning sabablarini yoriting.

125

O'QUV YILI OXIRIDA TAKRORLASH

Nay nima? Uning ko'inishi qanday?

“Nay poyasi” audiomatnini tinglang. Rasmlar asosida savollarga javob bering.

1. Nay poyasining nima uchun odamlarga havasi kelibdi?
2. Nay poyasi dehqondan nega norozi bo'lganini tushuntiring.
3. Nay poyasini topib olgan ovchining maqsadi nima edi? Nay poyasi nimadan g'amgin bo'ldi?
4. Nay poyasi nima uchun bolalar bilan qolishni ma'qul ko'rdi?
5. Bolalar nayga qanday munosabatda bo'lishdi?
6. Cho'pon nay poyasini nima qildi?
7. “Odamlarning koriga yarash” deganda nimani tushunasiz? Siz ham odamlar koriga yaray olasizmi? Qanday qilib?

1. Berilgan soʻzlarning izohini kitobingizdagi lugʻatdan aniqlab, koʻchiring.

Namuna Koʻk – osmon, ...

toʻfon

kor

aziyat

tarashlamoq

maroq

2. Toʻgʻri yozilgan soʻzlarni aniqlab, yozing.

osmon-u falakka	osmonu falakka
hafa	xafa
mustahkam	mustaxkam
kichgina	kichkina
chiroyli	chiroyliy
sugʻurib	sugʻirib

3. Rivoyatdan olgan qisqa xulosangizni yozing.

Rivoyat – avloddan avlodga oʻtib kelayotgan, voqea va hodisalarni, insonlar hayotini toʻqima yoki haqqoniy shaklda tasvirlovchi ogʻzaki hikoya; naql, afsona.

Rasmlarga qarang. Oʻrganganlaringiz asosida fikr bildiring.

Mustaqillik maydoni

Gʻaroyib bolalar

Jamoat transporti

Oʻzbekistonning oʻziga xos tabiati

Antarktida – muz saltanati

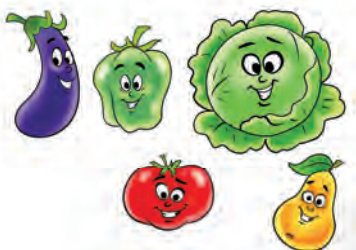
Salomatlik garovi

Dunyo okeanlari

Baraka daryosi

Vitaminlar

Tabiatni asraymiz

Mikroskop – zarrabin

So'zdan so'zning farqi bor

Ism qanday qo'yiladi?

Kitobdan yaxshisi yo'q

O'zim xarid qilaman

Birovning mulki

Partadoshingiz bilan yil davomida tanishgan mavzularingizdan biri haqida suhbatlashing.

4. Suhbatni dialog shaklida yozing. Yozuvda nuqta, so'roq va undov belgilaridan to'g'ri foydalaning.

MOMONING SIRLI SANDIG‘I

I

– Buvijon-buvijon, anavi ona qo‘yni qarang, – dedi shahardan mehmon bo‘lib kelgan besh yashar Olimjon hovlida o‘tlab yurgan sovliqqa qarab. – Qo‘ychasini ham yetaklab olgan! Bizni tishlab olmaydimi?

Nevarasining hayrat va ozgina qo‘rquv aralash pinjiga tiqilganini ko‘rgan Nortosh momo miyig‘ida kulib, Olimjonning sochlarini siladi.

– Qo‘rqma, bolajonim, qo‘y – yuvosh jonivor, odamni tishlamaydi. Lekin sovliq zoti qo‘zichog‘ini himoya qilish uchun suzishi mumkin.

– Sovliq nima degani, buvijon?

Yetmish ikki yoshli Nortosh momo nevaralarining savollarini hech qachon javobsiz qoldirmagan. Bu gal ham erinmay tushuntiradi:

– Bolali qo‘yni “sovliq” deyishadi. Xuddi “ona ot”, “ona tuya” deb bo‘lmagani kabi bolalagan qo‘ylarni ham ona qo‘y deb bo‘lmaydi, bo‘talog‘im!

Buvisining bu so‘zlari Olimjonga g‘oyat ajablanarli tuyuldi.

– Buvijon, nega meni “bo‘talog‘im” deysiz?

– Chunki sen mening erkatoymisan-da, qo‘zichog‘im! Suyganimdan shunday deyman.

Buvisi bilan ukasining bu g‘aroyib suhbatini kuzatib turgan Halimaga ham Nortosh momoning gaplari qiziq tuyuladi. U bu yil uchinchi

sinfda o'qiyapti, buvisi uni "dastyor qizim" deb erkalaydi. Nega shunday der ekan-a, mana hozir buning sababini so'rash fursati keldi....

– Buvijon, nega "ona ot" deb bo'lmaydi?

– Chunki tilimizda "baytal", "biya" degan chiroyli so'zlar bor. Bu aynan qulunlagan urg'ochi otlarga nisbatan ishlatiladi. Shuningdek, ota-bobolarimiz urg'ochi tuyalarni qadimdan "moya" deb ataganlar. Ularning bolalari esa "bo'taloq" deyiladi. Xuddi otning bolasi "qulun", "toychoq", sigirning bolasi "buzoq", echking bolasi "uloq", kiyikniki quralay deyilganidek.... **Eh, bolajonlarim-a, dunyoda o'zbek tilidek boy, jozibali til bormikan!**

– Buvijon, yana bir narsa so'rasam maylimi?

– So'ray qol, dastyor qizim.

– Meni nega "dastyor qizim", deysiz? "Dastyor" nima degani?

– Dastyor degani – "esli, aqlli, ishga chaqqon qiz" degani. Sen onangga uy ishlarida yordam berasanmi?

– Ha.

– Senday odobli qizlarni dastyor deyishadi, qizim.

*Elmurod Nishonov,
"Gulxan" jurnalidan olindi*

1. Hikoyadagi suhbatdoshlar kimlar?
2. Buvi va nabiraning suhbatini nimadan boshlandi?
3. Nortosh momo erinmasdan Olimjonga nimalarni tushuntirdi?
4. Buvi Olimjonni nima deb erkalatar ekan?
5. Halima buvisidan nimalarni bilib oldi? Siz bu narsalarni bilarmidingiz? Qaysilari siz uchun yangilik bo'ldi?
6. Momoning sirli sandig'i nima ekan?
7. Matndagi ajratib ko'rsatilgan gapni qayta o'qing. Momoning gaplarini qanday tushundingiz?

5. Matn yordamida bilib olgan so'zlaringizning izohini yozing.

Namuna *Qulun – otning bolasi.*

6. Momoning nabiralarini erkalatib aytadigan so'zlarini yozing.

7. Olimjon aslida nima deyishi kerak edi? Gaplarni o'qiganlaringiz asosida to'g'rilab ko'chiring.

1. – Buvijon-buvijon, anavi ona qo‘yni qarang.
2. – Qo‘ychasini ham yetaklab olgan!
3. – Bizni tishlab olmaydimi?

Hikoyaning 1-qismidan nimalarni bilib oldingiz?

MOMONING SIRLI SANDIG‘I

II

– Buvijon, nega sizning ismingiz Nortosh?

Momo Olimjonning bu savoliga kulimsirasa-da, ko‘zlarida qandaydir mung (qayg‘u) sezildi.

– Bu ismni menga rahmatli otam, ya‘ni sizlarning katta bobolaringiz qo‘ygan. Aytishlaricha, bolaligimda bilagimda yong‘oqdek norim bo‘lgan, mana, qarasalaring, hozir ham uning ozgina izi qolgan. Shuning uchun ismimda “nor” so‘zi bor. Tosh degani – boshi toshdan bo‘lsin, umri uzoq bo‘lsin degani. Yaxshi niyat bilan shu ismni qo‘yishgan.

– Buvijon, mening ismimni kim qo‘ygan, Halima nima degani? Olim-chi?..

– Halima – yumshoqko‘ngil, yumshoq fe‘lli, yaxshi qiz degani. Bu ismni o‘zim qo‘yganman. Olim “ilmi” degan ma‘noni bildiradi. Bu ismni o‘g‘lim bilimdon, zukko bo‘lsin deb otangiz qo‘ygan. Bu ismlarda xosiyat ko‘p. Hozir odamlar ismlarni ma‘nosiga emas, ko‘proq jarangiga qarab qo‘yishyapti. Bu noto‘g‘ri. So‘zlarda ham shunday. Ularni jimjimasiga emas, ma‘nosiga qarab qo‘llashimiz kerak. Ba‘zi boyoqishlar chiroyli gapiraman deb g‘aliz jumla tuzib qo‘yganini o‘zlari sezmaydi ....

Nortosh momo kuyinib gapirar ekan, Halima momosi ishlatayotgan so‘zlarning ma‘nosini chaqishga urindi.

“Bu ismlarda xosiyat ko‘p” dedilarmi? “Xosiyat” nima degani ekan? “Jimjima”, “boyoqish”, “g‘aliz”... Qiziq so‘zlar ekan!

Ertaga shaharga qaytishsin, maktabga borib, birinchi qiladigan ishi – buvisi ishlatgan so‘zlarning ma‘nosini ustoz Gulnora opadan so‘rash bo‘ladi...

Shularni xayol qilar ekan, Halimaning ko‘ngli yorishib ketdi. Qanday ajoyib buvisi bor-a! U kishini sog‘inganda dadasining: “Men dunyodagi eng boy odamman. Chunki mening onajonim bor!” – degani yodiga tushdi. Endi bildi: u bilan ukasi Olimjon dunyodagi eng badavlat bolalar ekan. Axir ularning shunday qimmatbaho xazina – so‘z boyligiga ega buvijonisi bor-da!

Elmurod Nishonov,
“Gulxan” jurnalidan olindi

1. Momo Olimjonning savolidan keyin qanday holatga tushdi? Nima uchun?
2. Momoga yaxshi niyat bilan qo‘yilgan ismning ma‘nosi nima ekan? Siz ham shunga o‘xshash ismlarni eshitganmisiz?
3. “Hozir odamlar ismlarni ma‘nosiga emas, ko‘proq jarangiga qarab qo‘yishyapti”. Buvining ushbu fikriga qo‘shilasizmi? Nima uchun?
4. Chiroyli gapiraman deb qanday xatoga yo‘l qo‘yish mumkin ekan?
5. Hikoyadan qanday xulosa chiqardingiz?

8. Matn yordamida bilib olgan so‘zlaringiz izohini yozing.

Namuna

Halim – yumshoqko‘ngil, yumshoq fe‘lli.

9. To'g'ri fikrlarni yozib oling. Noto'g'ri fikrlarning to'g'risini ayting.

Bolalar buvisi bilan qishloqda yashaydi.
Nortosh momo o'z tilini dunyodagi eng boy va jozibali til deb biladi.
Qulunlagan urg'ochi otlar baytal yoki biya deyiladi.
Halima momosi ishlatgan so'zlarning ma'nosini onasidan bilib olmoqchi bo'ldi.
Nortosh momoning ismini unga dadasi qo'ygan.
Halima va Olimjonning ismini ularga dadasi qo'ygan.
Halima va Olimjonning dadasi juda badavlat odam, chunki puli ko'p.

10. Kattalar bilan suhbatlashganingizda ularning nutqida qanday o'zgacha so'zlarni uchratgansiz? Ularni yozing.

O'git deganda nimani tushunasiz?

O'QITUVCHINING O'GITLARI

Ey o'quvchi, bilki, har so'z
Nondek aziz, nondek uvol.
Til boyligin bir bog' desak,
Har bitta so'z – bitta nihol.

Ulg'ayib, yot yurtga borsang:
– Ne atalur eling? – derlar.
– Qay millatning vakilisan,
Bormi ona tiling? – derlar.

Shunda: – Mening qutlug' tilim –
Navoiyning she'ri, – degil.
– Yurtim – Ulug'bek-u Bobur,
Amir Temur yeri, – degil.

Maqtanma hech qimmat kiyim,
Oltinlar-u qasring bilan.
Faxr et doim qudratli yurt,
Boy bilim-u kasbing bilan.

Ey o'g'il-qiz, obro'yingni
Baland tutmoq qo'lingdadir.
Sening olamdagi narxing
Vatan, millat, tilingdadir.

Anvar Obidjon

1. She'r nima haqida ekan?
2. Birinchi to'rtlikda til va so'z nimaga o'xshatilgan?
3. Yot yurt deganda nimani tushundingiz? Millat nima?
4. Tilimiz va yurtimiz uchinchil to'rtlikda qanday ifodalangan?
5. Siz nimalar bilan faxrlanishingiz kerak ekan?
6. Odamning ham narxi bo'ladimi? She'rdagi satrlar asosida izohlang.

11. She'r mazmunini ochayotgan kalit so'zlarni aniqlab yozing.

Namuna Yurt, ...

12. O'zingizga yoqqan satrlarni ko'chiring va yodlab oling.

“O'qituvchining o'g'itlari” she'ridan yod olgan satrlaringizni ifodali aytib bering.

“Topgan topaloq” musobaqasi.

- ✓ 3 guruhga bo'lining.
- ✓ Topishmoqlarni o'qing.
- ✓ Guruhingiz bilan javobini toping.
- ✓ Xattaxtdan sizga ajratilgan qismga javoblarni yozing.
- ✓ To'g'ri javob bilan solishtiring.

1. “Hayvonlar podshosi” deb
Atashar uni har on.
Dahshat-la o‘kiringanda
Larzaga kelar o‘rmon.
Zebra-yu buyvollarni
Quvib aylagay sarson.
Dovyurak bu hayvonning
Nomi atalur ... .

2. Bahor kelib bog‘larga,
Chiroyin ochganda gul.
Shoxchalar orasida
Chax-chaxlab sayraydi ul.
Uning sayrog‘in tinglab,
Orom olgaydir ko‘ngul.
Qushlarning xushovozi
Budir g‘azalxon ... .

3. Bedazor-u polizlar
Emas unga begona.
Pitbildiqlab gohida
Boshlagay kuy-tarona.
Yo‘rg‘alab yemish izlar,
Terib urug‘, sedana.
Goh sayrar to‘rqovoqda,
Bu sayroqi ... .

4. Yirtqichlar ichra uni
Deyishadi eng zo‘ri.
Kasalmand jonzotlarni
Quritgaydir u sho‘rin.
Dog‘da qoldirib ketar
Ovchilar tuzoq, to‘rin.
Bu o‘sha sizlar bilgan
Ertakdagi bo‘z ... .

5. Patlari tim qoradir
Bamisli qora barqut.
Yuksak uchar, pastlarda
Qolib ketgaydir bulut.
Uni ko‘rsa, g‘izillab
Qochar kaklik-u hudhud.
Bolajonlar, bilingki,
Bu qushning nomi ... .

6. Chumolilar singari
To'planib yashar bari.
Iniga tegsang nogoh,
Yopirilishar sen sari.
Hamlaga doim shaydir
Qilichdek nayzalari.
Foydali bu hasharot
Nomi erur – ... .

Zikrilla Ne'mat

13. Daftaringizga o'zingizga yoqqan topishmoqlarni ko'chirib yozing.

14. Sinfdoshingizga ta'til paytida o'qishi uchun "O'qishingiz kerak bo'lgan kitob" mavzusida loyiha tayyorlang. Unda quyidagilar aks etsin.

- ✓ kitob nomi;
- ✓ muallifi (agar bo'lsa);
- ✓ qanday kitob turi ekani (badiiy, ensiklopediya);
- ✓ aynan shu kitobni tavsiya qilayotganingiz sababi;
- ✓ tengdoshlaringizni qiziqtirish uchun kitobdan olingan iqtiboslar;
- ✓ bu kitob haqida sizning xulosangiz.

15. Sinfdoshlaringiz tavsiya qilgan kitoblardan qaysilari sizga yoqdi? Yozib oling.

16. Yil davomida o‘qiganlaringiz asosida “Menga yoqqan she‘r (hikoya yoki ertak)” mavzusida matn tuzing.

- ✓ Sizga qaysi she‘r, hikoya yoki ertak ko‘proq yoqdi?
- ✓ Nimasi yoqdi?
- ✓ Qanday taassurot oldingiz?

Yozgan matningizni o‘qib bering.

MATNLARDA QO‘LLANGAN SO‘ZLAR LUG‘ATI

Adashish – yo‘lini yo‘qotib qo‘ymoq.

Aldoqchi – kishini aldashga, laqillatishga usta kishi.

Alp – jasur, qahramon jangchi.

Anjom – asbob-uskunalar.

Aqli – fahmli, ziyrak kishi.

Asil – a‘lo sifatlil, sof, qalbaki emas.

Asqatmoq – kerak bo‘lmoq.

Aziyat – ozor, azob.

Azon – namoz o‘qishga chaqiriq.

Bakteriya – Bir hujayrali, asosan tayoqcha shaklida bo‘ladigan mikroorganizm.

Baxil – birovga hech narsani ravo ko‘rmaydigan; sarf-xarajatni yoqtirmaydigan kishi.

Bezor qilmoq – biror kishi yoki narsadan zeriktirmoq, jondan to‘ydirmoq.

Boplamoq – ta‘zirini bermoq.

Boshiga ko‘tarmoq – izzat-hurmat qilmoq, hurmatini bajo keltirmoq.

Botmon – og‘irlik o‘lchovi.

Butkul – butunlay, tamom.

Buyvol – yovvoyi qoramol.

Dovrug‘i – shon-shuhrati.

Dovrug‘i ketgan – mashhur.

Egilish – tik holatidan biror tomonga qayrilmoq, egilmoq.

Esli – aql-hushi joyida, aqli butun.

Farosatli – fahmli, aqli odam.

Fuqaro – biror mamlakatning doimiy aholisi.

Galaktika – milliardlab yulduzlarni o‘zida jamlagan ulkan tizim. Somon yo‘li, Andromeda galaktikalari.

Gavjum – odam ko‘p, zich bo‘lgan, odam ko‘p yig‘iladigan joy.

Guvohnoma – maxsus ma‘lumotni tasdiqlaydigan, imzo qo‘yilgan va muhr bosilgan rasmiy hujjat.

Guvranmoq – noaniq ovoz chiqarish, g‘o‘ldirash.

Hang-u mang – hayratga tushmoq.

Hasadgo‘y – birovlarni ko‘rolmaydigan, hasadchi kishi.

Himmatli – o‘zgalardan yordamini, ish-mehnatini ayamaydigan kishi.

Hujayra – ma‘lum tirik organizmlarning asosiy tarkibiy, funksional va biologik birligi.

Hukmdor – podshoh.

Hukmron bo‘lmoq – hukmini o‘tkazish huquqiga ega bo‘lish.

Ijara – biror kimsa yoki tashkilotga tegishli narsadan ma‘lum haq to‘lab, vaqtincha foydalanish.

Ikkiyuzlamachi – ikki tomonga ikki xil muomala qiladigan kishi.

Iste'molchi – foydalanuvchi, xaridor.

Jadval – ma'lum tartibda satr, katak va ustunlarga, grafalarga joylashtirib berilgan ma'lumotlar.

Kalkulyator – turli matematik amallarni hisoblaydigan qurilma.

Kanizak – saroydagi xizmatchi ayol.

Kazzob – yolg'on so'zlar so'zlovchi kishi.

Kometa – tumansimon nurlanuvchi bulut hamda dumga o'xshash nurli (yorug') chiziq ko'rinishiga ega bo'lgan osmon jismi.

Kor – biror maqsadda qilinadigan faoliyat, harakat, ish.

Koriga yaramoq – kimgadir foyda keltirmoq.

Kovlash – ichiga qarab o'ymoq, o'yib chuqur qilmoq, qazimoq.

Kuchsizlashmoq – kuch-quvvatdan qolmoq.

Kulol – loydan turli sopol idishlar, buyumlar tayyorlaydigan hunarmand.

Langar – kemadagi moslama; dorboz tayog'i.

Mahrum – ayrilgan.

Mahsulot yorlig'i – mahsulot haqidagi ma'lumotlar ko'rsatilgan qism.

Makkor – ayyor.

Maroq – zavq, huzur.

Mashaqqat – og'ir mehnat.

Mengzamoq – o'xshamoq, o'xshatmoq.

Mergan – bexato otuvchi odam.

Mikroorganizm – mikroskop orqaligina ko'rinadigan kichik organizm.

Mikroskop – mayda, ko'zga ko'rinmas narsalarni kattalashtirib ko'rsatuvchi asbob.

Mikroskop – oddiy ko'z bilan ko'rib bo'lmaydigan narsalarni tekshirish uchun qo'llanadigan, katta qilib ko'rsatadigan asbob.

Mintaqa – Yer yuzining biror xususiyati bilan ajralib turadigan bo'lagi.

Mo'rt – sinuvchan.

Muallim – dars beruvchi kishi; o'qituvchi.

Muhlat – aniq vaqt, muddat.

Mushkul – hal qilinishi, yechilishi mahol bo'lgan.

Mutolaa qilmoq – diqqat bilan o'qimoq.

Narx – narsaning, buyumning pul bilan o'lchanadigan qiymati; baho.

Nochor – chorasiz, ilojsiz; bechora, xarob.

Nuridiyda – ko'z nuri, sevikli farzand.

Nuroni – yuzidan nur yog‘ilib turadigan, fayzli.

Olampanoh – podshoh.

On – vaqt, payt.

Onlayn – internet tarmog‘i orqali ishlaydigan.

Oqil – o‘tkir aql egasi.

Osmon – Yer atrofini o‘rab olgan fazo.

Pand yemoq – aldanmoq, zarar ko‘rmoq.

Paypaslamoq – qo‘l bilan ushlab yoki silab ko‘rmoq; shu yo‘l bilan qidirmoq.

Portlash – parcha-parcha bo‘lmoq, bo‘laklarga ajralib sochilmoq.

Pult – biror narsani masofadan avtomatik boshqaradigan asbob.

Qashshoq – o‘ta kambag‘al, faqir.

Qismat – taqdir; boshga tushgan ko‘rgilik, kechmish hayot; ahvol.

Qo‘lidan kelmoq – biror ishni amalga oshirishga imkoniyati, kuch-quvvati yetish, biror ishni qila olish.

Qobiq – narsalarning ustini qoplab, o‘rab olgan qattiq ustki qatlam.

Qonun – davlat hokimiyati tomonidan qabul qilingan, hamma uchun majburiy rasmiy qoida.

Quvur – suv, bug‘, gaz va shu kabilarning oqishi uchun temir, beton va boshqalardan ishlangan uzun, ichi bo‘sh maxsus qurilma.

Raketa – reaktiv kuch ta‘sirida harakatlanadigan uchuvchi apparat.

Rasadxona – yulduzlarni kuzatadigan maxsus observatoriya.

Rasta – do‘konlar qatori, yo‘lak.

Ravo ko‘rmoq – munosib ko‘rmoq.

Razvedkachi – ma‘lumot to‘plovchi, xabar beruvchi.

Rivoyat – avloddan avlodga o‘tib kelayotgan, voqea va hodisalarni, insonlar hayotini to‘qima yoki haqqoniy shaklda tasvirlovchi og‘zaki hikoya; naql, afsona.

Salobatli – ulug‘vor ko‘rinishga ega bo‘lgan.

Saltanat – xon, amir, podsho hukmdorligi va shunday hukmdor qo‘l ostidagi davlat.

Sarxil – eng yaxshilaridan terilgan, sara.

Saxiy – hech kimdan narsasini ayamaydigan kishi.

Saxovatli – saxovatini ayamaydigan, saxiy kishi.

Sayt – muayyan mavzu yo‘nalishi bo‘yicha to‘plangan va shakllantirilgan, doimo

yangilanib, to'ldirib boriladigan, o'z nomi (sarlavhasi)ga ega bo'lgan ma'lumotlar yig'indisi; elektron sahifa.

Sensor – texnik vositalarning yorug'lik, tovush, bosim yoki boshqa tashqi ta'sirni ilg'ay oladigan qismi.

Sevinib ketmoq – xursand bo'lish, shod bo'lish.

Sipohlik – askarlik, jangchilik.

SMS – uyali telefondagi qisqa matnli axborot.

Soxta – yetarli asosga ega bo'lmagan, asossiz.

Suvga g'arq etmoq – suvga cho'ktirmoq.

Tanti – o'zgalardan yordamini ayamaydigan kishi.

Tarashlamoq – silliqilamoq.

Taxallus – biror ijodkor (shoir, yozuvchi, rassom, olim va shu kabilar) yoki siyosiy arbobning o'zi uchun tanlab olgan boshqa, ikkinchi nomi.

Tayin bo'ldi – aniq bo'ldi.

Teleskop – osmon jismlarini kuzatish, suratga olish va o'rganish uchun mo'ljallangan astronomik asbob.

Ter to'kmoq – astoydil mehnat qilmoq.

Tilyog'lamalik – shirinso'zlik bilan kishining ko'nglini olishga qaratilgan, aldovchi.

To'fon – shiddatli bo'ron.

Ulg'ayib qolmoq – voyaga yetmoq.

Uskuna – kasb-hunar amaliyotida zarur bo'ladigan qurol va moslamalar.

Ustod – ustoz.

Uzun – bo'yiga, uzunasiga o'lchami katta.

Vafodor – o'z va'dasida qat'iy turuvchi.

Viqorli – mag'rur, ulug'vor holatli.

Virtual – real bo'lmagan, dasturiy muhitga aloqador.

Virus – tirik hujayralarda ko'payib, odam, hayvon, o'simlikda yuqumli kasalliklar qo'zg'atuvchi mikroorganizm.

Xalifa – musulmonlarni boshqargan hukmdor.

Xaridor – sotib oluvchi.

Xaridorgir – tez sotilib ketadigan.

Xasis – birovga narsa yoki pul bermaslikka, sarflamaslikka intiladigan kishi.

Xiyonat – ahdni buzish, birovning ishonchini yo'qotish.

Xosxona – insonning o'zigina foydalanadigan xona.

Xushqomat – qaddi-qomati kelishgan; xushbichim.

Xususiy – shaxsning yolg'iz o'ziga tegishli, shaxsiy.

Yashin – chaqmoq.

Yer orbitasi – Yerning fazoda boshqa osmon jismiga nisbatan harakatlanish yo‘li.

Yo‘rg‘alamoq – mayda va tez qadam bilan yurmoq.

Yolg‘onchi – yolg‘on gapiradigan kishi.

Yoy – urush va ov quroli.

Yuksak – baland, yuqori.

Yupqa – qalin emas, ingichka.

Zarra – moddalarning ko‘zga ko‘rinar-ko‘rinmas kichik, mayda bo‘lagi.

Zilol – juda tiniq.

Ziqna – o‘taketgan xasis, qizg‘anchiq.

O‘g‘ri – o‘g‘rilik bilan shug‘ullanuvchi shaxs.

O‘git – nasihat, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatib aytiladigan gap.

O‘lja – tutib yoki otib olinadigan narsa; ov.

Shariat peshvolari – shariat qonun-qoidalarini mukammal biladigan kishilar.

Shisha linza – ko‘zoynak tayyorlashda qo‘llanadigan shaffof jism.

O'quv nashri

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI

2-qism

*Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
3-sinfi uchun darslik*

*Muharrir Orifjon Madvaliyev
Badiiy muharrir Sarvar Farmonov
Rassomlar Najotbek Jo'raboyev,
Azizbek Jabbarov
Texnik muharrir Akmal Sulaymonov
Musahhah Xurshidbek Ibrohimov
Sahifalovchi-dizayner Alimardon Aqilov*

Bosishga 03.05.2022-yilda ruxsat etildi. Bichimi 60x84 $\frac{1}{8}$.
Arial Rounded garniturasida. Kegli 14. Ofset bosma.
Shartli bosma tabog'i 16,74. Nashriyot-hisob tabog'i 11,49.
Adadi — nusxa. Buyurtma ___.

Ijaraga beriladigan darslik holatini ko'rsatuvchi jadval

No	O'quvchining ismi va familiyasi	O'quv yili	Darslikning olingandagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslikning topshirilgandagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Darslik ijaraga berilib, o'quv yili yakunida qaytarib olinganda yuqoridagi jadval sinf rahbarlari tomonidan quyidagi baholash mezonlariga asosan to'ldiriladi:

Yangi	Darslikning birinchi marta foydalanishga berilgandagi holati.
Yaxshi	Muqova butun, darslikning asosiy qismidan ajralmagan. Barcha varaqlari bor, yirtilmagan, ko'chmagan, betlarida yozuv va chiziqlar yo'q.
Qoniqarli	Muqova ezilgan, birmuncha chizilib, chetlari yedirilgan, darslikning asosiy qismidan ajralish holati bor, lekin qoniqarli ta'mirlangan. Ko'chgan varaqlari qayta joylangan, ayrim betlariga chizilgan.
Qoniqarsiz	Muqova yirtilgan, ustiga chizilgan, asosiy qismidan ajralgan yoki butunlay yo'q, qoniqarsiz ta'mirlangan. Betlari yirtilgan, varaqlari yetishmaydi, chizib, bo'yab tashlangan. Darslikni tiklab bo'lmaydi.